

Bygdeforskning

Britt Jorid Børset Foss

«Det setter jo stedet på kartet»:
Småskala stedsutviklingstiltaks
betydning for forståelse av sted

Rapport 8/2016

ISSN 1503-2035

Norsk senter for bygdeforskning
Universitetssenteret Dragvoll
N-7491 Trondheim

Telefon: +47 73 59 17 29
Epost: post@bygdeforskning.no

Rapport 8/2016

Utgivelsesår: 2016

Antall sider: 121

ISSN 1503-2035

Tittel: «Det setter jo stedet på kartet». Småskala stedsutviklingstiltaks betydning for forståelse av sted - Hasselvika som case

Forfatter: Britt Foss

Utgiver: Norsk Senter for bygdeforskning

Utgiversted: Trondheim

Prosjekt: Rurale Lokalsamfunn – Mellom livskraft og utarming

Prosjektnummer: 6409.00

Oppdragsgiver: Forskningsrådet

Kort sammendrag

Denne rapporten er en lett bearbeidet versjon av min masteroppgave i geografi ved NTNU våren 2016. Rapporten baserer seg på en kvalitativ analyse av hvordan en lokalbefolkning på et lite sted opplever stedet de bor på når stedet står overfor ulike utfordringer, og har gjennomgått ulike forsøk på å møte utfordringene. Studien er gjennomført i Hasselvika i Sør-Trøndelag, hvor representanter fra lokalbefolkningen har møtt ulike utfordringer assosiert med sentralisering og fraflytting, med en lokal mobilisering og ulike former for småskala stedsutviklingstiltak. I rapporten vektlegges innbyggernes kvalitative opplevelse av hvordan et sted *bør* være, og hvordan de ulike forståelsene av dette henger sammen med syn på stedets status, hvilke typer stedsutviklingstiltak som velges å gjennomføres, og hvordan stedsutviklingstiltakene som gjennomføres oppleves av befolkningen. Rapporten viser at forskjellige stedsforståelser tydeliggjøres gjennom lokalbefolkningens opplevelse av hva et sted trenger for å fungere som et vellykket sted. Stedsutviklingstiltak spiller en rolle i lokalbefolkningens stedsforståelse i hvorvidt de bidrar til å skape eller opprettholde en ønsket versjon av stedet.

Stikkord

Sted, stedsutvikling, lokalsamfunn, kvalitativ, diskurs, stedsforståelse, stedstilhørighet, sentralisering, relasjonelt sted

Forord

Denne rapporten er basert på masteroppgaven min i geografi levert ved NTNU våren 2016. Masteroppgaven ble skrevet med tilknytning til Norsk Senter for Bygdeforskning og ett av deres forskningsprosjekter *Rurale lokalsamfunn: Mellom livskraft og utarming* (RURSAM). Valget av tema og studiested begrunnes av en generell interesse for mindre rurale steder i sammenheng med prosesser som fører til fraflytting, innbyggernes tiltak for å forsøke å gjøre stedet mer attraktivt, og de mangfold av måter dette kan gjøres på. I hele arbeidsprosessen har jeg hatt et nært forhold til Bygdeforskning, noe som har vært både lærerikt og hyggelig. Jeg vil i denne sammenheng takke mine veiledere Nina og Maja, jeg vil takke informanter som har stilt opp og vært utelukkende positive, og ikke minst vil jeg takke gjengen på Bygdeforskning, dere er flotte!

Britt Jorid Børset Foss

Trondheim, juli 2016

Forsidefoto: Britt Foss

Innholdsfortegnelse

Forord	3
Innholdsfortegnelse	5
Figurliste	7
1. Innledning	9
1.1 Introduksjon til tema og bakgrunn for studien	9
1.2 Avgrensing og problemstilling	12
1.3 Disposisjon	13
2. Studieområdet	15
2.1 Stedet Hasselvika	15
2.2 Sammenheng med utvikling i Rissa sentrum	16
2.3 Litt historikk	17
2.4 Oppsummering	18
3. Sted – Teoretiske tilnærminger	19
3.1 Det komplekse stedsbegrepet	19
3.2 Relasjonelt sted	22
3.3 Oppfattelse av sted og sted som sosial konstruksjon	25
3.4 Diskurser om sted	27
3.5 Oppsummering	29
4. Strukturelle prosesser som bidrar til stedsutvikling	31
4.1 Eksogene og endogene prosesser	31
4.2 Sentralisering som en eksogen kraft med lokale virkninger	32
4.3 Oppsummering	35

5. Stedsutvikling.....	37
5.1 Hva innebærer stedsutvikling?	38
5.2 Stedsutvikling som forskningsfelt.....	39
5.3 Oppsummering.....	41
6. Lokalsamfunn.....	43
6.1 Lokalsamfunn som kontekst.....	44
6.2 Lokalsamfunn som ressurs	45
6.3 Oppsummering.....	46
7. Metodologi og metode	47
7.1 Teori og empiri	47
7.2 Konstruktivistisk grunnlag	47
7.3 Hvorfor kvalitativ metode?.....	48
7.4 Kvalitativ metode og stedsforståelse	48
7.5 Subjekters påvirkning i kvalitative metoder	49
7.6 Intervju	50
7.7 Analyse av diskurser knyttet til sted.....	53
7.8 Etikk.....	54
7.9 Gyldighet, troverdighet og overførbarhet	54
7.10 Oppsummering.....	56
8. Presentasjon av stedsutviklingstiltakene	57
8.1 Opprettelse av Forum Hasselvika, engasjement og dugnadsånd	57
8.2 Galskapernes kreative bygdeutvikling	59
8.3 Optimistbygd	61
8.4 Oppsummering.....	62
9. Hasselvika som sted.....	63

9.1 Hasselvika som relasjonelt sted: Utfordringer og muligheter	63
9.2 Hasselvika som konstruert sted: Bidrag til å konstruere det	66
9.3 Oppsummering.....	69
10. Stedsforståelse i Hasselvika	71
10.1 Diskursene knyttet til stedet og dets utfordringer	72
10.2 Oppsummering.....	82
11. Stedsutvikling og stedsforståelse.....	85
11.1 Lokalsamfunnet og kvaliteter i det	87
11.2 Natur og fysisk miljø	90
11.3 Aktivitet og sosialt liv i bygda	92
11.4 Oppsummering.....	98
12. Avslutning	101
12.1 Konklusjoner.....	102
12.2 Avsluttende refleksjoner	104
Referanser	107
Vedlegg 1	113
Vedlegg 2	117
Vedlegg 3	119

Figurliste

Figur 1: Kart over Fosen med Rissa kommune og Hasselvika	15
--	----

1. Innledning

Samfunnets utvikling har medført at mennesker er mer mobile og at steder er mer knyttet sammen og mer avhengige av hverandre enn noen gang. Hvordan steder er koblet sammen, og hvordan menneskene er koblet til dem, gjør noe med menneskenes forhold til stedene og hvordan de forstår dem og forholder seg til dem. Den økte mobiliteten og kontakten mellom steder kommer i mange tilfeller først og fremst byene og tettstedene til gode. Mindre steder kan på den andre siden havne i en nedgående prosess som vil kunne føre til stagnasjon. Når et sted havner i en negativ prosess og står i fare for stagnering, vil det også kunne føre til mer negative assosiasjoner og forståelser knyttet til stedet. Da kan ulike stedsutviklingstiltak forstås som et forsøk på å påvirke og endre måten steder blir forstått på i en mer positiv retning.

Samfunnets utvikling med økt mobilitet og kontakt mellom steder vil gjøre noe med folks forståelse av hva steder er, eller hva det bør være. Mitt mål med denne studien er å forstå hvordan mennesker på et lite sted som står overfor ulike utfordringer forstår og forholder seg til stedet de bor på, og hvordan forståelsene for stedet relateres til stedsutviklingstiltak som har blitt gjennomført. Jeg ønsker å forstå hvilke forståelser som finnes i tilknytning til et lite sted som står overfor ulike utfordringer som henger sammen med en situasjon med økt mobilitet og relasjoner mellom steder og mellom mennesker og steder, men som samtidig kan innebære muligheter.

Utfordringer som tap av arbeidsplasser og fraflytting kan sette preg på befolkningens stedsforståelse, men det samme kan også forsøk på å snu den negative tendensen. I bygda Hasselvika i Rissa kommune ved Trondheimsfjorden i Sør- Trøndelag har ulike utfordringer blitt møtt med lokal mobilisering og sivil engasjement for å utvikle stedet i en mer positiv retning gjennom initiativ til og gjennomføring av ulike mindre stedsutviklingsprosjekter. Stedsutviklingsprosjekter har potensiale til å påvirke lokalbefolkningens forståelse av sted, og jeg ønsker med denne studien å finne ut i hvilken grad dette skjer, tatt i betraktning utviklingsprosjektenes beskjedne størrelse, og at andre forhold kanskje oppleves mer betydningsfulle. Folks egen opplevelse av stedets status, opplevelse av utfordringer og muligheter samt andre hverdagslige forhold med mer virker også inn på hvordan man forstår og forholder seg til stedet. Hvilken betydning kan småskala stedsutviklingsprosjekter faktisk ha da?

1.1 Introduksjon til tema og bakgrunn for studien

Hasselvikia opplevde på slutten av 90- tallet å miste en viktig arbeidsplass. En hendelse som dette kan være en tragedie på grunn av tap av arbeidsplasser og tilhørende negative ringvirkninger. Bakgrunnen for denne studien er tematikken rundt en lokalbefolkning på et lite sted sine reaksjoner på en næringsmessig krise, hvordan ulike bidrag til stedsutvikling har fortsatt også i årene etterpå, også når stedet har stått overfor nye utfordringer. Ønsket er å forstå hvordan både stedets situasjon,

utfordringer og stedsutviklingsbidrag har hatt betydning for hvordan lokalbefolkningen forstår og forholder seg til stedet.

Perioden med Forsvaret med sine aktiviteter, arbeidere, arbeidsplasser og de sosiale ringvirkningene det brakte med seg, var over på slutten av 90-tallet. Rasjonaliserings- og sentraliseringsprosesser førte til at Hasselvika mistet en viktig del av sitt næringsgrunnlag som har vært et viktig bidrag til lokalsamfunnet på mange ulike måter. Til sammenligning kan noen steder være bygd opp som ensidige industristeder (se for eksempel Vik og Villa 2008), og mye av stedets øvrige aktivitet og lokalbefolkningens identitet er bygd opp rundt nettopp den næringsmessige virksomheten. Stedene blir da ekstra sårbart for å miste den viktige næringen.

I Hasselvika har Forsvarets tilstedeværelse satt stor preg på lokalsamfunnet, da det gjorde at stedet ble forandret fra den tidligere jordbruksbygda det en gang var (Nøkkelinformant 1), og fikk tilført en ny «identitet» med de nye aktivitetene. Forsvaret sørget for både befolkningsvekst av tilflyttende arbeidere, grunnlag og marked for annen næringsvirksomhet og generelt liv og røre. Når en så viktig hjørnesteinsfunksjon forsvinner, vil det derfor kunne dra med seg svært mye som denne aktiviteten har vært grunnlag for å bygge opp. Hvis stedet da fortsatt skal opprettholde en status som attraktivt, forutsetter det at noen tar grep og tilfører noe nytt som gjør stedet attraktivt og tiltalende som bosted og lokaliseringssted for næringsliv. Når det gjelder steder som har vært ensidig assosiert med en bestemt næring, kan det innebære også å «finne opp» stedet på nytt, og å tilføre en ny identitet, noe nytt som stedet kan være.

Lokalbefolkningens mobilisering og engasjement

Befolkningen i Hasselvika reagerte på krisen ved å mobilisere til sivilt engasjement, i første runde ved opprettelse av en bygdeutviklingsgruppe ved navn Forum Hasselvika og å gjennomføre en stor dugnadsinnsats i flere prosjekter som blant annet gikk ut på fysiske utbedringer av områder. I nyere tid har også andre bidrag til stedsutvikling blitt gjennomført. Disse er gjennomført av aktører som har forsøkt å skape et mer attraktivt bilde av Hasselvika, som en motvekt til tidligere negative assosiasjoner. I Hasselvika har alle forsøk på å utvikle stedet vokst opp fra aktører i lokalbefolkningen selv. Ingen overordnet utviklingsstrategi fra det offentlige sin side har vært innført for å utvikle stedet. I stedet har krefter i lokalsamfunnet forsøkt å mobilisere seg for en positiv endring gjennom flere tilfeller over perioden etter avviklingen av militærets virksomhet. De tiltakene som er gjennomført er derfor forholdsvis småskala og «diffuse», de er ikke nødvendigvis så tydelige og synlige, og det er ikke entydig hvilken betydning det har (eller ikke har) for lokalbefolkningens opplevelse av dem.

Mitt fokus vil ikke være på befolkningens reaksjon på kun nedleggelsen av Forsvarets virksomheter, også andre tilfeller av lokal mobilisering og sivilt engasjement med samme mål blir studert. I kapittel 2.3 vil jeg likevel gjøre rede for situasjonen rundt nedleggelsen av militærfortet for å gi et bedre innblikk i den historiske rammen som

befolkningen hadde å handle ut ifra. Nedleggelsen vil ligge som et bakteppe som annen aktivitet i senere tid har bygd på. Samtidig gir situasjonen rundt nedleggelsen og engasjementet det fikk fram en illustrasjon av hvilke ressurser og kvaliteter som lokalsamfunnet har potensiale til å få fram. Mitt fokus vil i hovedsak dreie seg om ulike stedsutviklingsbidrag som har blitt gjennomført fra tiden etter nedleggelsen og fram til i dag, og hvilken kvalitativ opplevelse lokalbefolkningen har av både stedsutviklingsbidragene og stedet for øvrig.

Valget av nettopp Hasselvika som case er begrunnet i et fenomen som synes spesielt tydelig på nettopp dette stedet; nemlig en lokalbefolkning sitt forsøk på å snu en potensiell negativ spiral etter en nedtur, og et forsøk på å endre forståelser knyttet til stedet til noe mer positivt og attraktivt. Caset er også et eksempel på nettopp hvordan utfordringer kan gi stor innvirkning på de ulike dimensjonene ved steder, både de fysiske, funksjonelle, sosiale og følelsesmessige. De ulike sidene og dimensjonene ved steder kommer også på ulike måter til syne også i folks forståelse av sted. I tillegg har også hvordan lokalbefolkningen velger å reagere på endringer og utfordringer en viktig betydning for hvordan de ulike dimensjonene ved sted kan utvikles eller endres. Jeg velger å se på befolkningens reaksjoner på slike utfordringer som en tydeliggjøring av deres forhold til stedet, som for eksempel synliggjøres i lokalbefolkningen sitt forsøk på å skape et nytt bilde av stedet etter at det tidligere grunnlaget stedet hadde for både sysselsetting, aktivitet og identitet ble svekket. Stedsutvikling initiert og gjennomført kan av lokalbefolkningen selv kan på denne måten betraktes som en tydeliggjøring av deres stedsforståelse eller stedsidentitet.

I Hasselvikas utviklingsstrategier er kreftene i lokalsamfunnet sentrale da stedsutviklingsprosjektene er resultat kun av lokal mobilisering og sivilt engasjement. Studien kan derfor indikere hva representanter for en lokalbefolkning kan oppnå selv, uten å være en del av en overordnet offentlig stedsutviklingsstrategi. Det samme gjelder prosjektenes beskjedne omfang, da hvilken effekt de har, eller om de har en effekt i det hele tatt, ikke er entydig gitt. Til sammenligning har eksempler på andre større, helhetlige stedsutviklingsstrategier, som for eksempel forsøket på å gjøre Vestfossen til en kulturhovedstad (Vik og Villa 2008), en strategi som er mer tydelig og synlig. Min studie kan bidra til å gi større innsikt i hvilken påvirkningskraft krefter og aktører i et forholdsvis lite lokalsamfunn faktisk kan ha, når de setter i gang alene, i noen tilfeller også med svært begrenset budsjett. Hvilke ringvirkninger kan det gi, hvordan blir det mottatt, og er det egentlig nok for å oppnå et resultat og å faktisk ha noen effekt som et stedsutviklingsbidrag? Og har det noen betydning for hvordan lokalbefolkningen opplever stedet sitt? Annen forskning har stort sett dreid seg om større prosjekter og strategier som er mer synlige og helhetlige. Jeg vil derfor bidra til å gi større innsikt i betydningen av bidrag av mindre størrelse.

1.2 Avgrensing og problemstilling

Det mest sentrale spørsmålet i studien dreier seg om hvordan stedet Hasselvika forstås og oppfattes av lokalbefolkningen når ulike forhold spiller inn, både ulike utfordringer, forsøk på stedsutviklingsbidrag samt andre hverdagslige forhold. Forsøkene på stedsutvikling vil omtales særlig mye, da det er sentralt å se på hvilken betydning slike bidrag kan ha for befolkningens stedsforståelse, særlig når det ses i sammenheng med andre forhold og utfordringer som spiller inn i tillegg. Jeg vil derfor studere de småskala og diffuse bidragene til å utvikle et sted i en positiv retning og finne ut mer om hvilken betydning også de små bidragene kan ha for lokalbefolkningen sin opplevelse av stedet.

For å møte dette spørsmålet vil jeg gjøre rede for ulike lokale bidrag til stedsutvikling som jeg mener er av betydning, og samtidig beskrive hvilke typer strategier som ligger bak; hvilke visjoner eller ideer de bygger på, hvilke oppfatninger aktørene bak har av stedsutvikling og hvilken ønsket virkning bidragene skal ha. Senere vil jeg gå inn på hvilke forståelser eller forståelsessystemer som finnes blant lokalbefolkningen i forhold til både deres forståelse av stedet, utfordringene og de stedsutviklingsbidragene som er gjennomført, deriblant hvordan lokalbefolkningens forståelser knyttet til stedet kan relateres til stedsutviklingsprosjektene. Stedsutviklingsbidragene og stedsforståelsene blir knyttet opp til ulike tilnærminger til stedsbegrepet. Blant annet forstås sted som en møteplass for ulike relasjoner på tvers av lokaliteter, og samtidig forstås sted som noe som er sosialt konstruert. Tilnærminger til stedsbegrepet fungerer som redskap for å forstå steders utgangspunkt for å ønske utvikling, og til å forstå hvilke opplevelser folk kan ha av stedet.

Stedsforståelser og gjennomføring av stedsutviklingstiltak settes inn i en kontekst med økt mobilitet, kontakt mellom mennesker og steder og sentralisering, og hvilke muligheter og begrensninger dette gir for et sted. Et sentralt perspektiv i studien er å se på ulike utfordringer og andre lokale forhold som forårsaket av eksterne krefter og forhold, og de lokale reaksjonene som resultat av et spesifikt samspill mellom de eksterne kreftene og de lokale forholdene. Eksterne og lokale forhold og samspill mellom dem er også et bidrag til å forme hvordan lokalbefolkningen opplever stedet de bor på. Forståelser og forståelsessystemer knyttet til sted (og stedsutvikling) og hvordan forståelsene har blitt dannet kan gi et innblikk i hvilken virkning samspillet mellom eksterne og lokale forhold faktisk har hatt på akkurat dette stedet.

De ulike forholdene på og i sammenheng med stedet kan være utgangspunkt for skapelse av ulike forståelser eller forståelsessystemer knyttet til det, og befolkningen vil på ulike måter uttrykke sin opplevelse av de ulike tilnærmingene og dimensjonene av sted. For å avdekke disse forståelsene knyttet til stedet og dets situasjon er min hovedproblemstilling:

Hvilke forståelser av sted kan man finne på et lite sted som står overfor ulike utfordringer, og hvordan relaterer forståelsene seg til småskala stedsutviklingsprosjekter?

Herunder vil jeg også forsøke å svare på noen flere delproblemstillinger eller forskningsspørsmål som

- Hvilke stedsutviklingsbidrag har blitt gjennomført etter nedleggelsen av Hysnes Fort, og med hvilke formål?
- Hva oppfattes som positiv stedsutvikling av lokalbefolkningen og av stedsutviklingsaktører?
- Hvilken betydning har småskala stedsutviklingsprosjekter for lokalbefolkningens stedsforståelse?

Forståelser som knytter seg til sted blir påvirket av mange ulike forhold, som en tolkning av både stedets situasjon med utfordringer og muligheter, opplevelse av stedsutviklingsprosjektene samt andre hverdagslige forhold. Et mål blir da å se om også småskala stedsutviklingsprosjekter faktisk kan ha en betydning på tross av sitt beskjedne omfang, når det også er andre forhold som spiller inn. Videre i studien vil jeg gå fram på denne måten for å komme frem til mine forklaringer på dette problemfeltet:

1.3 Disposisjon

De første to kapitlene gir forutsetninger for å forstå bakgrunnen for temaene og tilnærmingene i rapporten gjennom å redegjøre for problemfeltet og stedets kontekst. I kapittel 2 forteller jeg om stedet og ulike forhold ved det som er relevant for å forstå sammenhengen med fremvekst av stedsutviklingsbidrag og stedsforståelse.

Kapittel 3-7 inneholder teoretiske og metodologiske tilnærminger. I kapittel 3 går jeg inn på teoretiske perspektiver knyttet til stedsbegrepet. Ulike dimensjoner og tilnærminger til å forstå sted blir gjennomgått, og jeg gjør rede for hvordan ulike forhold eller tilnærminger til sted kan påvirke eller være grunnlag for stedsforståelser. Kapittel 4 handler om strukturelle prosesser i samfunnets generelle utvikling som kan føre til fraflytting og stagnasjon for små steder, hvilket gjør at stedsutvikling blir ønskelig å gjennomføre. Kapittel 5 omhandler teori rundt stedsutvikling. Kapittelet beskriver hva det kan innebære og med hvilke formål, samt noe annen forskning som har blitt gjennomført på feltet. I kapittel 6 forklares begrepet lokalsamfunn og forhold i det som har betydning for dets utgangspunkt for å gjennomføre stedsutvikling. Kapittel 7 tar for seg metodologisk tilnærming, ontologisk utgangspunkt, de metodene som er brukt for å generere data samt refleksjon rundt bruk og betydning av disse.

Kapittel 8 handler om de stedsutviklingsbidragene som har blitt gjennomført i Hasselvika, hvilken strategi og visjon som ligger bak og aktørene bak de ulike tiltakene sitt syn på stedsutvikling, og hvordan stedsutvikling bør foregå. Kapittelet gir en

redegjørelse for syn på stedsutvikling sett ut ifra stedsutviklingsaktørene selv sitt ståsted. Kapittel 9 er en sammenkobling mellom teori og kontekst sett ut ifra en teoretisk sammenheng som er relevant for å forstå lokalbefolkningens stedsforståelser, samtidig som det gjør det enklere å nærme seg problemfeltet i studien.

Kapittel 10 og 11 diskuterer gjennom analysering av intervjuer de ulike forståelsene som finnes om stedet og stedsutviklingsbidragene. Kapittel 10 diskuterer mine funn av stedsforståelser i tilknytning til stedet Hasselvika. I dette kapittelet gjør jeg rede for funn av ulike forståelsessystemer, eller diskurser, som er knyttet til stedet. I kapittel 11 diskuterer jeg hvordan lokalbefolkningen ser på stedsutvikling og hvordan deres forståelse av sted kan relateres til stedsutviklingsbidragene. Dette kapittelet setter fokus på syn på sted og stedsutvikling sett ut ifra lokalbefolkningens perspektiv. Der kapittel 10 gjør rede for forståelsessystemer knyttet til stedet på bakgrunn av generelle forhold, retter kapittel 11 seg mer inn mot opplevelsen av stedsutviklingstiltakene. Kapittel 12 inneholder konklusjoner, avsluttende refleksjoner og svakheter ved rapporten.

2. Studieområdet

For å nærme meg problemfeltet må jeg gjøre rede for ulike forhold ved stedet som er betydningsfulle både for lokalbefolkningen sin stedsforståelse og for deres ønske om å utvikle stedet. Målet med dette kapitlet er å gi en forutsetning for å forstå sammenhengene rundt fremveksten av stedsutviklingstiltak, og gi en bakgrunn for å forstå innbyggernes tanker rundt eget sted. Forhåpentligvis vil forståelsen av konteksten også gi en større forståelse av lokalsamfunnet og de aktiviteter og oppfatninger som finnes.

I dette kapitlet gjør jeg rede for ulike sider ved stedet Hasselvika som jeg mener er relevante for å belyse problemstillingene. Jeg går først igjennom noen generelle opplysninger om stedet, for så å fokusere mer på forhold som jeg mener har hatt betydning for stedet i en stedsutviklingssammenheng. Jeg anser det også som nyttig å omtale litt av den historiske utviklingen, da historiske epoker har lagt visse føringer for hvordan stedet er i dag.

2.1 Stedet Hasselvika

Hasselvika er et tettsted i Rissa kommune i Sør-Trøndelag fylke som ligger ca. 13 km fra Rissa sentrum som er kommunesenteret og ca. 10 km fra nabobygda Fevåg. Hasselvika har 343 innbyggere per 2015, og befolkningsutviklingen har hatt noe nedgang de siste 10 år, fra 378 innbyggere i 2005 (SSB). Av næringsvirksomhet har stedet tradisjonelt sett vært preget av jordbruk, og det drives noe kjøtt- og melkeproduksjon. Jordbruk og fiske har vært et viktig næringsgrunnlag fra gammelt av (Optimistbygd.no 2012). Rissa ligger på Fosenhalvøya og Hasselvika ligger i innløpet til Trondheimsfjorden, med hurtigbåtanløp med omtrent en times reise til Trondheim. Det nåværende kollektivtransporttilbudet gjør det mulig å pendle til både Trondheim, Brekstad og Rissa sentrum.

Figur 1: Kart over Fosen med Rissa kommune og Hasselvika

Det er butikk og barneskole i Hasselvika. Fevåg/Hasselvika skole har per november 2015 ca. 40 elever fra 1-7. trinn (Rissa kommune 2015). Skolen har imidlertid vært truet av nedleggelse, for å drive Rissa kommune mer effektivt (Fosna-Folket 2015). Trusselen om nedleggelse av skolen har ført til en del motstand fra lokalbefolkningen. Skolen er i denne omgang reddet, i første omgang ut 2018 (Fosna-Folket 2014).

Av næringsliv er i dag rehabiliteringssenteret Helsefortet og arbeidstreningsbedriften Noris lokalisert i Hasselvika, samt noen mindre foretak (Hasselvika.net). Av øvrige aktiviteter som foregår kan det nevnes at det eksisterer en del lag og foreninger på stedet, og mange arrangementer og aktiviteter foregår i regi av lag og foreninger. I tillegg har Hasselvikadagen blitt arrangert årlig en dag på sommeren (Hasselvika.net). Idrettslaget og musikklaget er hovedarrangører av dagen men det krever en god del dugnadsinnsats også fra den øvrige lokalbefolkningen for å gjennomføre. Det finnes også kino, restaurant, idrettshall, treningsstudio, park og tursti. Turstien var tidligere en vei benyttet av Forsvaret, og er nå mye brukt av blant annet barnefamilier.

2.2 Sammenheng med utvikling i Rissa sentrum

Rissa kommune har 6676 innbyggere per april 2016 (Store Norske Leksikon 2016). Folketallet i kommunen har ligget forholdsvis stabilt siden rundt 1990, etter en periode med nedgang. Kommunen har større områder med jordbruksområder, og befolkningen er konsentrert i tettstedene Stadsbygd i sør, Råkvåg i nordvest, Hasselvika og Fevåg lenger vest og Årnset ved vannet Botnen. Jordbruk, husdyrhold og laksefiske er viktige næringsveier i kommunen. I tillegg finnes en del industri der verksted, trevare og næringsmiddelindustri er de viktigste. Blant annet Fosen Mek. Verksteder AS lokalisert på Kvithyll er en viktig hjørnesteinsbedrift i kommunen (Store Norske Leksikon 2016).

Rissa sentrum ønsker å utvikle seg til en bygdeby, og har planer om å utvikle kommunesenteret (Rissa kommune 2014). Rissa Kommune arbeider per 2014 med en reguleringsplan for Rissa sentrum med formål å styrke Rissa sentrum som kommunesenter. Sentra i utvikling vil også påvirke steder i relasjon med disse, som Hasselvika. I følge kommunedelplan for Rissa 2010-2021 legges stor vekt på at utvikling først og fremst skal foregå i kommunesenteret. Utvikling av forretningsvirksomhet skal prioriteres å legges til Rissa sentrum, og etableringer innenfor detaljhandel, tjenester, service og kultur er ikke ønskelig utenfor sentrum (Rissa kommune 2015). Også utbygging av boliger skal prioriteres til sentrumsnære områder. Dette skal føre til videreføring av et levende kommunesenter med kortest mulig avstand til alle funksjoner. Bygging av boliger utenfor sentrum blir sett på som et supplement til kommunens prioriterte lokalisering av boligbygging. Det er imidlertid tilrettelagt for boligbygging også i Hasselvika (Rissa kommune 2016).

En kommunal politikk som i hovedsak prioriterer utvikling i Rissa sentrum vil på denne måten kunne gå på bekostning av utvikling i utkantstrøk. Forsøk på utvikling av utkantpregede strøk som Hasselvika vil derfor ikke være en videreføring av kommunens helhetlige politikk. Befolkningstallet har krympet utover i bygdene i kommunen, og det bor færre folk på bygdene nå enn for 50 år siden (Rissa kommune 2016). Utvikling i kommunesenteret vil imidlertid også kunne være fordelaktig for steder innenfor pendlingsavstand til dette. Hasselvika kan på denne måten selge seg som bosted med tanke på arbeidsmarkedet på Ørlandet (Rissa kommune 2016).

2.3 Litt historikk

I en lang periode hadde Forsvaret stor innvirkning på bygdas utvikling. I 1886 kjøpte Forsvaret opp området på Hysnes i Hasselvika, og i 1897 gikk Hysnes Fort inn som en del av Agdenes Befestninger, som vedtatt av Stortinget, for å hindre fremmede fartøyer i å komme inn Trondheimsfjorden (Forsvarsbygg.no). Under krigen ble fortet overtatt og drevet av tyskerne. I perioden 1945-95 ble noen bygninger revet, mens fortet også stadig ble utviklet (Hysnesmuseum.no). Forsvarets aktiviteter førte til mange nye arbeidsplasser, og på 1960-80- tallet jobbet ca. 120-130 personer innenfor forsvarets virksomheter (Optimistbygd.no 2012).

Forsvarets virksomhet ga også grunnlag og marked for at også annen næringsvirksomhet kunne drives der (Optimistbygd.no 2012). Med Forsvarets tilstedeværelse kom det mange tilreisende arbeidere, også med diverse støttetjenester som skomakere, børsemakere etc. Med nye folk kom også andre impulser fra andre samfunn. Det førte til at bygdesamfunnet ble forandret fra det jordbrukssamfunnet det tidligere har vært (Nøkkelinformant 1). Fortet var en stor arbeidsplass, og en stor del av samfunnet. Det dominerte bygdesamfunnet, og hadde mye å si for stedets utvikling. Forsvarets aktiviteter hadde også andre, mer kulturelle innvirkninger, da dagens gode musikkmiljø og skyttermiljø har vokst fram på grunn av aktivitetene Forsvaret har drevet med (Informant 2).

I 1998 ble fortet nedlagt, men noe militær aktivitet foregikk der i noen år til (Hysnesmuseum.no). Årsaken til nedleggelsen var en rasjonaliseringsprosess, hvor Forsvaret skulle trappe ned en del virksomhet. Bakeriet, i tillegg til bank og en av butikkene ble også nedlagt i kjølvannet av dette. Flere andre funksjoner ble altså med i dragsuget.

Etter at fortet ble nedlagt kjøpte Rissa kommune de gamle eiendommene fra Forsvaret, og har forsøkt å etablere ny næringsvirksomhet der. Hysnes Helsefort, som er et arbeidsrettet rehabiliteringssenter drevet av Helse Midt-Norge, ble etablert i de gamle militærbygningene (Skifte Eiendom). Den vernede bedriften Noris AS er også lokalisert i Hasselvika, så det har kommet til noe ny virksomhet til stedet (Hasselvik.net).

2.4 Oppsummering

Jeg har forklart ulike forhold ved stedet Hasselvika som jeg mener har betydning for lokalbefolkningen sin stedsforståelse og for deres ønske om å utvikle stedet. Kapitlet gir en beskrivelse av situasjonen i Hasselvika med tanke på nåværende lokale forhold og aktiviteter på stedet, litt historisk utvikling fra tiden rundt nedleggelsen av Fortet og redegjørelse for utvikling i kommunen for øvrig og Hasselvikas sammenheng med dette.

3. Sted – Teoretiske tilnærminger

For å nærme meg problemfeltet med stedsforståelse og stedsutviklingstiltak vil jeg først gå dypere inn i noen teoretiske perspektiver. Jeg ønsker å øke forståelsen av temaene stedsutvikling og stedsforståelse ved å sette dem inn i en større ramme av ulike tilnærminger til å forstå og betrakte sted på. Jeg vil vise at steder består av mange ulike dimensjoner, og de ulike sidene og dimensjonene ved steder på ulike måter kommer til uttrykk også i folks forståelse av sted.

Kunnskap om sted er kanskje kjernen i geografi mer enn noe annet. Steder kan studeres på utallige måter, og mange ulike teoretiske innganger og analytiske redskaper kan brukes til å forklare bestemte sider ved steder. Jeg vil understreke at stedsbegrepet er svært mangfoldig og mangedimensjonert, og mange ulike tilnærminger til stedsbegrepet vil kunne trekkes inn i tematikken rundt stedsforståelse og stedsutvikling. Sted som relasjonelt er et særlig viktig perspektiv fordi det fremhever at steders egenart og forståelsene av det dannes ut av relasjoner, deriblant dets tilknytninger til andre steder. Sted som dynamisk og i stadig «tilblivelse», satt i sammenheng med strukturelle prosesser som påvirker det, oppleves som et naturlig fokus. Stedet og forståelsene av det blir derfor kontinuerlig dannet som et resultat av hvilke prosesser og aktiviteter som påvirker og former det. Også forståelsen av steder som noe som er sosialt konstruert er også et viktig perspektiv å ta med seg, fordi det fremhever at hvordan stedet forstås og oppfattes betyr hva stedet er også.

Mitt hovedfokus ligger i å forstå hvordan lokalbefolkningen opplever sitt hjemsted. Jeg vil vise hvordan stedsbegrepet er flerdimensjonalt, også innenfor lokalbefolkningens opplevelse av det. De ulike tilnærmingene til stedsbegrepet som Agnew omtaler, som location, sense of place og som locale samt Doreen Masseys betraktninger av sted med mer vil bidra til å belyse dette. Også andre tilnærminger til sted vil bli omtalt.

3.1 Det komplekse stedsbegrepet

For å vise de flerfoldige dimensjonene ved stedsbegrepet, vil jeg først gjøre rede for ulike måter å tilnærme seg begrepet. Først gjør jeg rede for Agnew sine tre tilnærminger til sted. Stedsbegrepet ble problematisert og teoretisert først på 70-tallet. Ulike fagdisipliner har hatt sine egne forståelser, og det har vært en del begrepsforvirring (Berg og Dale 2004). I 1987 fikk John Agnew «ryddet opp» litt i kompleksiteten som fantes rundt betydningen av stedsbegrepet; for eksempel kunne Concise Oxford Dictionary identifisere 20 betydninger av ordet. Agnew kokte dem ned til tre hovedbetydninger av stedsbegrepet, nemlig sted som location, sense of place og locale (Castree 2009). Agnew mente ikke at de tre forståelsene bør konkurrere med hverandre, men at de heller er komplementære dimensjoner ved stedsbegrepet (Berg og Dale 2004).

Location

Med location menes den materielle bakgrunn for sosiale relasjoner hvor mennesker lever sine liv (Cresswell 2015). Sted som «location» eller bakgrunnsramme refererer til de fysiske og materielle sidene ved steder. I praksis er denne forståelsen nyttig for eksempel i beskrivelse av egenskaper ved stedet som påvirker hvorvidt det egner seg for lokalisering av næringsliv eller bosetting. Berg og Dale (2004:41) beskriver location-forståelsen som de ytre, objektive, fysiske og materielle betingelsene som det sosiale og økonomiske liv foregår innenfor rammen av. Slike fysiske faktorer som virker inn på lokaliseringsfordeler er blant annet naturforhold, infrastruktur, tilgang til arbeidskraft, boligpriser, barnehagetilbud med mer. Cresswell påpeker at steder alltid vil ha en materiell side, og at steder i bunn og grunn er noe materielt (Cresswell 2015). Det fokuseres altså på det fysiske stedet som materielt utgangspunkt som fungerer som en forutsetning for aktivitetene og relasjonene som utspiller seg der. Berg og Dale (2004) poengterer at steder betraktes utenfra og objektivt i dette perspektivet.

Sense of place

Når et sted så har en fysisk og materiell lokalisering, trenger de et forhold med mennesker for at mennesker skal kunne skape betydning og mening i tilknytning til dem (Cresswell 2015). Forståelsen av sted som sense of place legger vekt på en mer personlig dimensjon av stedet, de subjektive og følelsesmessige tilknytningen som mennesker har til steder (Cresswell 2015). Det dreier seg om menneskene sin opplevelse av stedene, og hvordan individer og grupper oppfatter og tolker sine omgivelser. Sense of place-tilnærmingen har hatt en humanistisk tradisjon, og ifølge humanistiske geografer som Yi-Fu Tuan, blir geografisk rom til sted gjennom at mennesker knytter mening og følelser til det. I dette perspektivet vil ikke steder engang eksistere uten menneskenes bevissthet om dem (Berg og Dale 2004). I motsetning til location-forståelsen krever denne et subjektivt og innenfra-perspektiv.

Menneskers stedsopplevelse kan være formet av både fysiske, sosiale og psykologiske aspekter. Det er ikke nok å forstå hvilke egenskaper og muligheter som objektivt sett finnes et sted, men derimot hvordan disse egenskapene oppleves av menneskene. Deres egen subjektive opplevelse er det som avgjør hvordan de handler på steder (Berg og Dale 2004). Stedsfølelser og stedsopplevelser kan være en viktig del av hva stedet betyr for de enkelte individer. Blant annet kan det være viktige forklaringer for å forstå for eksempel individers valg av bosted.

Stedstilknytning og stedsidentitet er dimensjoner ved sense of place. Stedstilknytning forklares som ulike følelsesmessige bånd mellom mennesker (både individer og grupper) og steder. Stedstilknytning avhenger av både personlige egenskaper ved personene og egenskaper ved stedet, som sosiale og fysiske forhold (Ruud 2015).

Menneskers identitet kan også være nært knyttet til sted eller romlige forhold (stedsidentitet, identity with place). Der menneskers identitet før ble sett på som noe fast og stabilt, blir det i dag sett på som å være i konstant utvikling i møter mellom mennesker og mellom mennesker og deres omgivelser (Berg og Dale 2004). Forståelsen av steder, og hvor man hører hjemme eller ikke, kan være betydningsfullt for menneskers identitetskonstruksjon og dannelsen av forståelsen av seg selv. Sagt på en annen måte kan steder være integrerte i menneskers personlige eller felles identitet og selvfølelse (Seamon 2014). Interaksjon og identitet er gjensidig påvirkende, da man gjennom interaksjon engasjerer seg aktivt med stedet. Gjennom interaksjon på stedet føler man seg som en del av stedet, og assosierer sin identitet med stedets identitet (Seamon 2014). Steder kan også oppleves å ha en egen identitet (steders identitet, identity of place). Dette blir nærmere beskrevet i kapittel 3.3.

Locale

Den tredje forståelsen, sted som locale, ser steder som sosial kontekst. Den sosiale konteksten har også blitt kalt en lokal setting eller skala der handling utspilles. Giddens har forklart locale som bruken av rom for å gi en setting for interaksjon, og denne settingen for interaksjon blir igjen viktig for å spesifisere den lokale konteksten (Berg og Dale 2004). Den sosiale konteksten formes gjennom sosial aktivitet som gjennom hverdagsliv, arbeid, institusjoner, relasjoner mellom mennesker osv. Steder blir som en møteplass hvor ulike individers aktiviteter møtes og krysser hverandre, og stedets kontekst blir dannet ut ifra dette.

Locale-forståelsen innebærer også å se på at steder formes ut ifra deres sammenheng med strukturer. I følge Giddens er strukturer noe som gir betingelser for handling. Strukturer både muliggjør og begrenser menneskelig aktivitet, samtidig som de er formet av aktivitetene. Denne tankegangen blir overført også til stedsbegrepet, da steder også blir sett på som å forme menneskenes aktiviteter, og samtidig bli formet og endret av dem. Mennesker og steder påvirker derfor hverandre (Berg og Dale 2004).

Også opplevelse av sted ses på som et kollektivt fenomen, da det blant mennesker som har et forhold til stedet ofte hersker en felles forståelse av hva stedet er. Mennesker på steder får sin oppfattelse av hva stedet er gjennom den sosiale konteksten, aktivitetene, institusjonene og relasjonene som utspiller seg der. Derfor vil det sannsynligvis bli utviklet en felles stedsforståelse blant dem (Berg og Dale 2004).

Det bør også nevnes at de ulike forholdene og dimensjonene ved steder heller bør ses i sammenheng enn hver for seg. Lokalbefolkningen vil også fokusere på ulike sider og kvaliteter ved Hasselvika i sin opplevelse og forståelse av sted, og hva de fokuserer på vil kunne omfatte flere dimensjoner ved stedet, og kombinasjoner av dem.

3.2 Relasjonelt sted

Den dominerende forståelsen av sted har det siste tiår vært et relasjonelt stedsbegrep, som henger sammen med locale-forståelsen og kjennetegnes av at steder blir sett på som åpne og uten klare grenser og formet av relasjoner som strekker seg ut over det lokale. Steder er dynamiske, gjensidig avhengig av hverandre og mennesker og steder er gjensidig konstituerende (Berg og Dale 2015). Disse forståelsene er fortsatt aktuelle, og vil også være sentrale i min studie.

Ulikt den relasjonelle stedsforståelsen har en forståelse av sted som vi kjenner fra humanistisk geografi betraktet steder som forholdsvis faste, immobile, autentiske og rotfaste (Cresswell 2015). Som en motvekt til en slik forståelse har Doreen Massey gitt mange bidrag til forståelsen av sted som relasjonelt, blant annet med sine utgivelser i 1991, 1994 og 2005. Hun avviser forståelsen av sted som avgrenset og introvert, og utviklet ideer om sted som relasjonelle, progressive og til og med «globale» (Cresswell 2015).

Masseys forståelser av sted vil være sentrale som redskaper for å forstå hvordan steder opprettholdes og «skapes» innenfor en mer globalisert og flytende verden. Hennes bidrag handler i hovedsak om at steder er særegne nettopp på grunn av sine tilknytninger til andre steder. Masseys forståelse av sted innebærer å se på stedet som den lokale skala der handling utspilles (Castree 2009). Denne lokale skalaen er en setting for aktivitet, som i tillegg blir påvirket av ytre krefter. Men steder vil likevel opprettholde sin unikhet på tross av økt ytre påvirkning, da stedene vil påvirkes på ulik måte.

Massey omtaler steder som porøse og åpne for påvirkning utenfra, og dermed blir steder både lokale og ikke-lokale på samme tid (Castree 2009). Masseys ideer om steders åpenhet og relasjonalitet har bidratt til en forståelse av steder som noe som kombinerer mennesker, objekter og flyt (flows) på nye måter. På denne måten blir sted heller en flyktig hendelse enn en sikker ontologisk ting, og assosieres med åpenhet og endring heller enn avgrensethet og permanens (Cresswell 2015).

Berg og Dale (2015) sier at steder er som de er på grunn av både historiske forhold og nåværende relasjoner med andre steder. Det innebærer at i en kompleks og mobil verden vil ikke-lokale prosesser ha stor innvirkning på hva som foregår på de enkelte lokaliteter. En sentral debatt innenfor stedsteorien har vært hvorvidt steder fortsatt kan holdes ulike på tross av globaliseringsprosessen, eller om de er dømt til å miste sin særegenhet på grunn av all ytre påvirkning. Flere har tidligere ment at globaliseringen med dens økte mobilitet, kontakt og avhengighet mellom steder vil viske ut det unike ved stedene, og gjøre alle steder like og «stedløse». Blant andre så Manuel Castells for seg at alle steder ville «oppløses» og bli like. Han snakket om at globaliseringen ville medføre det han omtalte som «End of place» og «End of geography» (Castree 2009). På tross av globalisering og utvikling i teknologi og

mobilitet, er det i dag bred enighet om at steder ikke mister betydning, om enn de enkelte steder og menneskers forhold til dem er endret. Men sosiale relasjoner manifesteres fortsatt på steder, så sted i seg selv er fortsatt av betydning (Røe 2006).

Den dominerende forståelsen nå er at steder fortsatt holder seg ulike av flere årsaker. Blant andre Masseys betraktninger om at globale prosesser som i utgangspunktet er romlig likt fordelt, kan gi ulike utslag på ulike steder med ulike kontekster (Castree 2009). Også samfunnsutfordringer påvirker ulike lokalsamfunn ulikt, noe som blant annet vil gi ulike utgangspunkt for å gjennomføre og reagere på stedsutviklingstiltak (Damvad 2013).

Som det fremgår i redegjørelsen for sted som locale i kapittel 3.1, fungerer steder som er en møteplass for individers aktiviteter, og preges av den aktiviteten som foregår, samtidig som stedet som sosial setting setter preg på aktivitetene (Røe 2006). Også Cresswell påpeker at steder skapes gjennom sosial praksis, og at steder på denne måten kontinuerlig dannes (Cresswell 2015). Den handlingen som foregår på stedet vil være med å skape en forståelse av hva stedet er. Den lokale aktiviteten blir påvirket av ytre krefter, men den lokale konteksten ses ikke på som noe passivt som kun blir påvirket. Derimot vil lokale krefter kunne være i stand til å bearbeide de større prosessene på sin egen måte (Castree 2009).

Den økte betydningen av mobilitet som en relasjonell dimensjon ved steder som endrer forholdet mellom mennesker og steder, har også vært et tema som har påvirket stedsforskningen. Den opprinnelige ideen om sted assosieres kanskje først og fremst med noe stabilt og permanent, mens mobilitet representerer endring og dynamikk (Cresswell 2015). Som nevnt fantes tidligere en frykt for at mobiliteten gjennom økt globalisering ville føre til at steder homogeniseres og mister sin betydning (f. eks. Castells) (Castree 2009). Andre teorier foreslo at globalisering og mobilitet fører til både homogenisering og differensiering (f. eks. Castree). Her ble også samspillet mellom det lokale og det globale og steder både som unike og i sammenheng med andre steder vektlagt (Berg og Dale 2015).

Mobilitet endrer steder og kobler dem sammen (Berg og Dale 2015). Mobilitetsfokuset vektlegger at mobilitet ikke bare innebærer forflytning mellom lokaliteter, men at det også har å gjøre med betydningen av stedene, f. eks. gjennom flytting eller pendling. Cresswell mener at mobilitet er bevegelse med mening, steder gir mobilitet mening og omvendt. Bevegelser av mennesker og ting bidrar til å forme rom, steder og landskaper. Slike tanker understreker den flyktige dimensjonen ved steder som kontinuerlige prosesser. Nyere mobilitetsteori vektlegger også at mobilitet og sted former hverandre (Berg og Dale 2015).

Nyere teoretiske supplement til forståelsen av relasjonelt sted

Også forståelsen av steders materielle dimensjoner har blitt utvidet i nyere stedsteori. Det nevnes en materiell vending i samfunnsvitenskapene, som en reaksjon på et

overdrevent fokus på representasjoner (Berg og Dale 2015). Også materielle faktorer har betydning for hvordan man oppfatter og relaterer seg til omverdenen, og stedstilknytning kan også eksistere som tilknytning til materielle sider ved steder, som natur og bygde omgivelser (Aure m. fl. 2015).

Natur er en viktig materiell side ved steder som ofte har stor betydning for folks tilknytning til og forståelser av steder. For eksempel i Aure m. fl. (2015) sin studie av stedstilknytning vises det at natur ofte er en del i formingen av folks stedsforståelse. I likhet med sted kan natur og egenskaper ved den også forstås på ulike måter, og ulike sider ved den kan være fremtredende i menneskers forståelse av den. Natur har ofte opprinnelig blitt sett på som noe uberørt og «rent», og som noe som er adskilt fra menneskenes samfunn. Senere har derimot konseptet natur i økende grad blitt forstått som å være sosialt konstruert, da det i samfunnet ligger bestemte forståelser for hva natur betyr og innebærer (Ginn og Demeritt 2009). Ginn og Demeritt sier i denne sammenheng at natur ikke bare er noe utenfor oss, men også noe som er inni oss.

Steder kan betraktes som nettverk av enheter, både mennesker og ikke-menneskelige faktorer (non-humans eller more-than-humans) der også natur, dyr, planter samt materielle ting og teknologi etc. inngår. Alt dette inngår i nettverk, og har potensiale til å forme rom og steder (Berg og Dale 2015). Det relasjonelle i stedsbegrepet kan derfor ivaretas også i et fokus på materielle forhold.

Som enda en kritikk mot et overdrevent fokus på representasjoner og konstruktivismens tolkning av steder og landskap som «tekst», kommer også det som benevnes som «non-representational theory» (NRT), som fokuserer på det som ikke kan uttrykkes med ord eller leses som tekst, for eksempel det følelsesmessige. NRT er i dag en fellesbetegnelse på ulike retninger som alle ser på verden som i konstant utvikling og endring (becoming). Kritikken mot representasjonsteorier ligger i at det i representasjonsteoriene ses på verden som allerede ferdig, og bestående av varige ting og fysiske gjenstander med en symbolsk eller politisk mening som kan leses og tolkes som en tekst. Det gir ikke plass til blant annet hverdagslivets erfaringer, tilfeldigheter, uforutsigbarheter og følelser som ikke kan forstås som representasjoner. Også disse har en betydning for hvordan vi opplever verden og steder (Berg og Dale 2015). Berg og Dale (2015) fremhever hvordan også tilfeldige, uforutsigbare og umiddelbare hendelser som for eksempel opplevelser av festivaler gir en egen opplevelse av sted som vil være vanskelig å sette ord på. Det kan til og med danne en egen stedsidentitet. NRT-teorier vil altså fremheve at også spontane hendelser, kroppslige erfaringer og fantasier er med på å danne opplevelsen av sted, og dermed hva stedet blir.

NRT erstatter ikke representasjonsteorier, men blir heller sett på som et supplement, da man uansett ikke kan avskrive representasjoners eksistens. NRT har blitt kritisert i det at det er umulig å unngå representasjoner i formidling og kommunikasjon, også i

formidling av ikke-representasjoner. Det har imidlertid blitt dannet et kompromiss mellom fokus på enten representasjoner eller ikke-representasjonell teori, som ikke er enten eller, men både og. Det kalles en «mer-enn-representasjonell teori», blant annet av Anderson (2010) (Berg og Dale 2015).

Alt i alt legger det relasjonelle stedsbegrepet og nyere videreføringer av det vekt på at steder er flyktige og i endring, sammenkastede, mangfoldige og en samling av ulike elementer. Dette kan illustreres ved det Berg og Dale (2015) refererer til Massey: steder ikke bare er møtesteder, men møtesteder som best forstås som hendelser eller begivenheter, og som kan karakteriseres som sammenkastede eller flyktige (Berg og Dale 2015:43). Stedsbegrepet som relasjonelt er dermed fortsatt den tilnærmingen som står sterkest, om det enn har fått noen flere nyanseringer.

Det relasjonelle stedsbegrepet har imidlertid også blitt kritisert, da noen, særlig politiske geografer, mener at all fokus på nettverk og relasjoner tar oppmerksomheten vekk fra de faktiske territorier, og at territorier fortsatt bør ha betydning, for eksempel innenfor regional og territoriell politikk. Berg og Dale (2009) refererer til Jones (2009), som hevder at avgrensede områder kan være relevante å analysere ut ifra fordi de kan være formet av politiske prosesser som avgrenser et bestemt politisk, økonomisk eller kulturelt territorium. I følge disse teoriene dannes rom gjennom en spenning mellom det stabile og det flytende. Det flytende har imidlertid ikke noe hovedfokus i forhold til det territorielle, slik som det har i relasjonelle teorier (Berg og Dale 2015).

I arbeidet med teoretiseringen rundt stedsbegrepet har det altså vært en viss spenning mellom et hovedfokus på henholdsvis de territorielle og de relasjonelle forståelsene av sted. Som jeg vil komme tilbake til kan også den hverdagslige oppfattelsen mennesker har av steder grovt sett bygge på en territoriell eller relasjonell forståelse. Både Jones og Massey er imidlertid opptatt av at det ikke skal være noen motsetning mellom relasjonelle og territorielle tilnærminger. Steder bør ikke oppfattes hverken som faste og avgrensede eller som fullstendig prisgitt relasjoner. Berg og Dale (2015) beskriver denne tilnærmingen som at steder må ses på som halv- sammenhengende («semi-coherent») der både stedsspesifikke forhold og globale prosesser spiller inn i formingen av stedene. Også Massey er opptatt av at lokale steder ikke er passive mottakere av globale relasjoner, men at det lokale og globale påvirker hverandre.

3.3 Oppfattelse av sted og sted som sosial konstruksjon

Steders relasjonalitet påvirker også menneskers forhold til steder, og hvordan de forstår dem og forholder seg til dem. Hvordan steder forstås av mennesker innebærer også hva stedet betyr eller er. Steder kan ses på som noe som er konstruert av oppfattelser som eksisterer blant mennesker. Menneskenes opplevelse og tolkning av stedenes situasjon, sammenhenger med andre steder, utfordringer og muligheter kan på denne måten bidra til å skape en forståelse av steder.

I dag forstås dannelsen av sted både gjennom vår praksis på stedet og vår forståelse av det. Sagt på en annen måte forstås sted som produsert av både diskurs og praksis (Dale og Berg 2013). Å skape en forståelse av stedet, hvordan stedet oppfattes og oppleves er en viktig del av det å skape *stedet* også. Hvordan vi opplever et sted og hvilke betydninger vi tilskriver det springer ut ifra det sosiale miljøet man er en del av (Cresswell 2015). Oppfatningene blant lokalbefolkningen på stedet vil kunne gi en felles oppfattelse av hva stedet er for noe.

Hvordan vi opplever stedet vil påvirke hvordan vi oppfører oss, og derfor reprodusere den oppfatningen det gjenspeiler. Våre praksiser vil opprettholde, eller skape, forståelsen av stedet, fordi praksis danner mening, som gir en forståelse av hva stedet er. Sted og praksis påvirker derfor hverandre, vi kan si at steder *er* hvordan de brukes og hvordan de oppfattes. Slik kan man si at steder også blir sosialt konstruerte. Sosiale konstruksjoner skapes gjennom forestillinger, praksis og sosial interaksjon, og steder får sin eksistens ut fra de stedsforståelser som dannes ved at mennesker knytter meninger til dem (Røe 2006). Blant annet politiske geografer foretrekker en konstruktivistisk tilnærming til sted for å forklare stedlige forhold som sosial ulikhet og ujevne maktrelasjoner (Cresswell 2015).

Steder som sosiale konstruksjoner kan dannes ut fra ulike forestillinger som igjen kan dannes på bakgrunn av ulike interesser og oppfatninger. Ulike individer og grupper kan ha bestemte oppfatninger av stedet, og kan forholde seg til det på bestemte måter. Noen forestillinger kan være mer dominerende enn andre, og særlig de dominerende forestillingene bidrar til å «danne» sted (Røe 2006). Dette kan henge sammen med maktbruk og bestemte agendaer. Kanskje særlig i maktbaserte eller andre «ovenfra»-sammenhenger kan forståelser være selektive konstruksjoner, hvor oppfatningen av stedet konstrueres på bakgrunn av enkelte aspekter, mens andre aspekter blir oversett (Siem 2008). I sammenheng med stedsutvikling kan stedsutviklingsstrategier gjennom placebranding kan være et eksempel på dette.

Bestemte bilder som skapes påvirker hvordan mennesker oppfatter, forholder seg til, og videre kommuniserer om stedene. Konstruerte forestillinger om steder kan skapes gjennom mange ulike prosesser. Media og reklamebransjen er eksempler på produsenter av bestemte representasjoner (Røe 2006), eller de kan skapes og bli tilført ovenfra som del av en overordnet stedsutviklingsstrategi. En slik forståelse som er tilført utenfra uten basis i lokalsamfunnet er et fenomen beskrevet av Lefebvre, som kalles Rommets representasjoner, ref. Røe og Vestby (2013).

Som også Ruud beskriver, kan stedsforståelse være konstruert både utenfra, for eksempel gjennom politiske eller symbolske diskurser, eller nedenfra gjennom hvordan menneskene bruker stedet (Ruud 2015). Forståelser av som dannes «nedenfra», med bakgrunn i lokalbefolkningens egne erfaringer og opplevelser er det fenomenet som kalles Representasjonenes rom, jfr. Røe og Vestby 2013. De kan dannes som konsekvens av at det innenfor grupper av mennesker som kommuniserer

med hverandre, for eksempel en lokalbefolkning, dannes felles oppfatninger av hvordan bestemt praksis skal forstås. Hverdagslige handlinger danner et felles meningssystem med forestillinger og representasjoner, som er knyttet til stedet (Siem 2008).

Steder kan oppleves å ha en identitet som er begrunnet i både sosial praksis på stedet eller sosiale representasjoner eller forestillinger knyttet til stedet. Steders identitet henger nært sammen med det vi kan kalle sosiale konstruksjoner av stedet, da begge deler handler om bestemte oppfatninger at et sted som finnes blant mennesker. Tidligere har geografer sett på som noe fast, statisk og uforanderlig (*genius loci*), men danens oppfatning er at steders identitet er noe som er i kontinuerlig forandring og utvikling, siden det er forankret i praksis, som jo stadig vil forandre seg (Berg og Dale 2004).

Cresswell påpeker imidlertid at sted kan betraktes også som noe dypere og mer enn bare sosiale konstruksjoner. Blant andre Robert Sack mente at sted er noe mer essensielt for menneskenes eksistens, og kan ikke reduseres til noe utelukkende sosialt. Cresswell nevner også J. E. Malpas betraktninger av sted som en basis for vår eksistens, og som noe som må eksistere forut for sosial aktivitet. Sted kan på denne måten ikke forklares ut ifra eksisterende sosiale forhold. Stedet må være på plass først, før det kan dannes en sosial konstruksjon av det (Cresswell 2015). Hvorvidt steder ontologisk sett faktisk er sosialt konstruerte skal jeg derfor ikke avgjøre, men jeg vil likevel understreke viktigheten av at hvordan steder og deres betydning oppfattes, forstås og skapes sosialt har stor betydning for hvordan mennesker opplever og forholder seg til dem i sine liv.

3.4 Diskurser om sted

Diskurser som eksisterer i tilknytning til et sted er en videreføring av forståelsene av sted som noe sosialt konstruert. Som nevnt over kan steder, i tillegg til alle andre ting, betraktes som å være sosialt konstruerte. Alle ting har sosialt konstruerte betydninger som er konstruerte innenfor bestemte sosiale situasjoner eller samfunn (Cresswell 2015). Som jeg kommer tilbake til finnes det ulike forståelsessystemer knyttet til stedet Hasselvika, som jeg velger å omtale som diskurser. Forståelsessystemer og diskurser dannes på ulike måter som felles oppfatninger blant folk i en sosial setting.

Teoretisk bakgrunn for diskursbegrepet

Cruikshank og Lysgård (2013) omtaler en diskurs som et felles meningssystem eller internt konsistent måte å omtale et fenomen på. Diskursbegrepet vokste fram med poststrukturalismen, med sosialkonstruktivismen som ontologisk utgangspunkt. Med dette ontologiske utgangspunktet kan ikke kunnskap være objektive sannheter, i stedet hevdes det at all kunnskap blir produsert innenfor en bestemt sosiokulturell kontekst. Innenfor diskursteori blir språk tillagt stor betydning i dannelsen av kunnskap, da hvordan temaer omtales kan være ladet av en bestemt oppfatning.

Den forståelsen vi har av verden er preget av den kulturen eller samfunnsmessige konteksten vi lever i, som medlemmer av samfunnet eller kulturen gjerne tar for gitt. Særlig språk og tegn, og hvordan man omtaler temaer er sentralt (Lysgård 2001). Vår forståelse for omverdenen utvikles gjennom kommunikasjon med andre, og denne forståelsen vi utvikler gir et utgangspunkt for våre sosiale handlinger (Thagaard 2009).

Analyser av ordbruk, metaforer og uttrykk som brukes i bestemte sammenhenger kan si mye om kulturen det bygger på. Blant annet i media og andre uttrykksformer representeres kulturelt betinget meningsinnhold. Thagaard (2009) omtaler diskurspsykologi, som innebærer at personer kan bruke eksisterende diskurser strategisk, for å fremstille seg selv eller bestemte temaer på bestemte måter. For eksempel kan bestemt ordvalg og begrepsbruk være virkningsfullt. Dette kan relateres til temaet stedsutvikling med for eksempel strategisk omdømmebygging.

En sentral skikkelse i utvikling av diskursteori er Michel Foucault. Han mente at kunnskap er sosialt konstruert i sammenheng med makt. Produksjon av kunnskap kan være et maktmiddel, da hva som presenteres og formidles som sannhet, eller unngås å presenteres, kan være strategisk eller politisk motivert, slik at et bestemt budskap skal underbygges. Slik blir også sannhet en diskursiv konstruksjon. Hva som allment oppfattes som «sannhet» er altså relativt innenfor bestemte kontekster (Neumann 2001).

Diskurs og sted

Diskursteorien er også overførbart til temaet sted, da det kan eksistere diskurser i tilknytning til steder. Hvordan stedet brukes, samt hvordan stedet omtales og representeres, bygger opp under en bestemt forståelse for hva stedet er, eller bør være. For eksempel kan hvordan stedet omtales og representeres si mye om hvilke meninger som knyttes til stedet. Sted kan representeres og defineres på bestemte måter, eventuelt av bestemte aktører, noe som også kan innebære en maktdimensjon. Røe og Vestby sier at sted konstrueres gjennom sosiale praksiser, (dvs. de sosiale aktivitetene som foregår på stedet) samt diskursiv praksis (dvs. hvordan stedet omtales, blant annet i media) (Røe og Vestby 2013). Igjen vil også forståelsen for hva stedet er påvirke hvordan vi handler og omtaler det. Diskurs vil derfor påvirke praksis, samtidig som praksis danner diskurs. Analyser av hvordan sted kommuniseres, oppfattes og brukes, sier også noe om kulturen befolkningen på stedet er en del av.

Kanskje mer enn noe annet, omfavner diskursteorien det sosialkonstruktivistiske utgangspunktet. Gjennom sosial praksis og diskursiv praksis dannes et bilde av hva stedet er. En forståelse av sted kan dannes både nedenfra eller ovenfra, det vil si fra lokalbefolkningens hverdagslige praksiser, eller som en bestemt ønsket agenda som er satt i gang av politikere, planleggere etc. Det samme fenomenet som Lefebvre omtaler som henholdsvis Representasjonenes rom eller Rommets representasjoner

(Røe og Vestby 2013). Den sistnevnte kan komme til uttrykk gjennom stedsutviklingsstrategier i form av omdømmebygging eller oppbygging under en positiv stedsforståelse. Denne er av det mer idealistiske slaget, en formening om hvordan stedet bør være, og er ikke nødvendigvis en gjenspeiling av hvordan det faktisk er.

Det kan utvikle seg motsetninger ved at en påført oppfatning ovenfra (Rommets representasjoner), kan komme i konflikt med den hverdagslige oppfatningen nedenfra (Representasjonens rom). Den hverdagslige forståelsen er like fullt en konstruksjon av stedet for menneskene som bor der. Lokalbefolkningen behøver ikke å kjenne seg igjen i den påførte beskrivelsen, og dette kan resultere i økt fremmedgjøring overfor den valgte utviklingsretningen (Røe og Vestby 2013), som det også fremgår av Ruud, som forklarer at stedsbilder tilført gjennom overordnede områdesatsinger kan være motstridende med hvordan befolkningen selv opplever stedene (Ruud 2015).

3.5 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg forsøkt å gjøre rede for ulike måter å se på sted på som vil være relevante for mine temaer. Jeg har lagt mest fokus på tilnærmingen til sted er sted som en møteplass for relasjoner, pluss at sted er noe som er sosialt og diskursivt konstruert. I tillegg har andre dimensjoner ved sted også blitt gjort rede for. De ulike perspektivene på steder vil til sammen gi en forståelse for hvordan menneskers stedsforståelse kan skapes eller vokse fram.

4. Strukturelle prosesser som bidrar til stedsutvikling

Det er ikke bare forståelsen av sted i seg selv som vil være i fokus. Også stedsutvikling i betydningen å snu en utvikling i en annen ønsket retning enn det som synes å være mest «naturlig», vil være et sentralt tema. Stedsutvikling er et mangedimensjonert begrep, og å oppnå en viss forståelse av det krever innblikk i både bakgrunn og årsaker til at utviklingstiltak kreves, samt valg av strategier for gjennomføringen av det. Mitt case fokuserer på stedsutviklingsbidrag av endogen opprinnelse. Man kan likevel se på stedsutviklingsprosesser som foregår på steder som resultater av bakenforliggende strukturelleforhold. For å sette de gjennomførte tiltakene inn i et større perspektiv vil jeg i de følgende kapitler gjøre rede for ikke-lokale årsaker av mer strukturell art som påvirker steder lokalt, og som kan gi utslag i form av lokalt ønske om å snu stedets utvikling i en ny ønsket retning. Stedets relasjonelle funksjon som møteplass for ulike prosesser kommer også fram her, i møtet mellom det lokale og det ikke-lokale. Prosesser i samfunnet påvirker ulike steder og lokalsamfunn ulikt, og dette gir ulike utgangspunkt for å gjennomføre stedsutviklingstiltak. Også effekter av stedsutviklingstiltak henger sammen med egenskaper ved det enkelte sted (Damvad 2013).

Nyseth (2013:258) definerer stedsutvikling som *prosesser som tar sikte på å fornye, redefinere, omdanne, omskape eller gjenskape stedet i et nytt bilde gjennom materielle, symbolske, kulturelle og sosiale transformasjoner*. Begrepet stedsutvikling er altså ikke en entydig sak. Hvordan det gjennomføres i praksis kan innebære mange ulike former for strategier og tiltak. Sett bort ifra et felles overordnet mål om opprettholdelse av bosetting og næringsliv etc., kan det eksistere ulike syn på hvordan stedsutvikling bør foregå. Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 5. I dette kapitlet fokuserer jeg på eksterne forhold som rammer inn de lokale forholdene og stedsutviklingstiltakene.

4.1 Eksogene og endogene prosesser

Prosesser som driver utvikling og endring kan ha sin basis lokalt eller komme utenfra. Eksogene krefter er ikke-lokale krefter som kommer utenfra. Eksogene krefter kan omfatte et spekter av prosesser som påvirker mange steder samtidig, om enn på ulike måter. Eksempler på utgangspunkt for slike prosesser kan være blant annet i form av regionalpolitikk, endring i rammebetingelser, distriktspolitisk motiverte overføringer fra staten eller større strukturendringer i sysselsetting, samt større endringer i infrastruktur og mobilitet. I dette perspektivet er steder i stor grad prisgitt endringer og beslutninger som styres utenfra, for eksempel av staten eller dominerende arbeidsplasser i regionen (Onsager og Selstad 2004).

Endogene prosesser er lokale prosesser som kommer fra stedet og lokalbefolkningen selv, og er resultat av lokale faktorer. Det innebærer lokalt forankrede og historisk utviklede ressurser og muligheter på et sted, og hvordan disse kan bidra til stedets utvikling. For eksempel kan lokalt betingede ressurser aktiveres som en respons på eksogene strukturer og impulser (Onsager og Selstad 2004). Lokalsamfunns egen innsats for å øke sin attraktivitet og å påvirke flyttestrømmene vektlegges i forståelsen av endogen utvikling (Damvad 2013). Lokale forhold gjør steder unike med ulike muligheter og forutsetning for utvikling. Nyere utviklingsteori understreker imidlertid at utvikling ikke kan ses på som kun et resultat av enten endogene eller eksogene forhold, men heller som et resultat av et spesifikt samspill mellom dem (Damvad 2013).

4.2 Sentralisering som en eksogen kraft med lokale virkninger

Som et bakteppe for temaene i denne studien ligger en eksogen prosess som har hatt stor betydning for mindre steders forutsetninger, handlingsrom og utvikling. Sentralisering, som summen av et mangfold av prosesser, kan gi negative konsekvenser for periferien, som kan havne i en nedgangsprosess. Nedgangsprosesser kan påvirke de ulike dimensjonene ved stedet i en negativ retning, både de praktiske og funksjonelle, sosiale og følelsesmessige sidene, i tillegg til å ha stor innvirkning på hvordan stedet oppfattes av mennesker.

Nedgangsprosesser kan igjen forstås som genererende for ønske om å motvirke utfordringer og fare for stagnasjon samt negative assosiasjoner og forståelser, gjennom tiltak for å oppnå en mer positiv utvikling. I min case velger jeg å se på sentralisering og tilhørende nedgangsprosesser som en forutsetning for stedsutviklingstiltak, og også for dannelse av nye forståelser av sted. I og med at utfordringene sentralisering kan føre med seg vil fremprovosere at stedet må gjøre opp status, finne ut hvor de står, og hvor de vil stå. Utfordringer kan fungere som en «reality check», en bevisstgjøring på sin egen tilstand. Måter steder i den forbindelse kan oppfattes på kan være som et rent avfolkningssted eller bakevje, eller det kan dukke opp et progressivt motsvar med optimisme og engasjement.

Sentralisering innebærer konsentrasjon av befolkning, næringsliv og tjenester til et mindre antall sentrale steder. Særlig sentralisering av arbeidsplasser er en viktig rammebetingelse som forsterker en videre sentraliseringsprosess ytterligere. Det er et samsvar mellom sysselsettingsutviklingen og befolkningsutviklingen, da sentralisering av arbeidsplasser og befolkning er en selvforsterkende prosess (Johansen 2009). Både netto flyttestrømmer er større fra omland til sentrum enn omvendt, og nettoinnvandringen er størst til sentrum. I tillegg er fødselsoverskuddet større der, som har sammenheng med ujevn aldersstruktur mellom sentrum og periferi (Johansen 2009). Sentraliseringen foregår på flere nivåer, og lokal sentralisering vil si konsentrasjon av bosetting og funksjoner til kommunesenteret. På

høyere nivå foregår sentralisering i form av konsentrasjon av enda mer sentrale funksjoner til de større byregionene (Engebretsen og Vågene 2008).

Sentraliseringen i Norge har skutt fart etter 1990 (Cruickshank 2008). Per januar 2015 bodde 4 172 800 personer i byer og tettsteder i Norge, som tilsvarer 81 % av befolkningen (SSB). SSB har her definert tettsteder som steder med minst 200 innbyggere, og ikke mer enn 50 meters avstand mellom husene. Den dominerende trenden med sentralisering i distriktsutviklingen har sammenheng med en økt føring av neoliberal politikk. Denne politiske vendingen er en internasjonal trend, og skjedde i Norge rundt 1980. Før den tid, fra 70-tallet førte den sosialdemokratiske regjeringen en politikk som søkte å opprettholde bosetting i utkantstrøk. Staten hadde kontroll på kapitalens mobilitet, og gikk inn for å motvirke sentralisering som var resultat av sentral industrilokalisering (Cruickshank 2011). Senere har statens rolle blitt svekket på grunn av voksende neoliberal trend med global kapitalisme og næringslokalisering etter markedsprinsipper, som ga utslag som økt sentralisering. *From around 1980, most European countries turned towards deregulation, privatization and property-led planning* (Cruickshank 2011:12). Tanken var at statens innblanding, i form av statlige eierskap, reguleringer og offentlig innblanding i samfunn og økonomi, skulle trappes ned til fordel for et fritt marked. Det frie marked skulle være et middel for å skape de beste løsningene (Cruickshank 2008). Neoliberale ideer påvirket også distriktspolitikken i Norge, som *en kraft som kommer utenfra og truer distriktspolitikken* (Cruickshank 2011:9), som det har vært vanlig å tenke blant regionalforskere. De statlige tiltakene for å motvirke sentralisering minket også i løpet av 90-tallet (Cruickshank 2008). Sentraliseringstrenden, som resultat av den neoliberale dreiningen, har naturlig nok hatt stor betydning for distriktene.

Andre endringer i eksogene strukturer har også preget lokal og regional utvikling ved å gi et sentraliserende uttrykk. Sysselsettingens fordeling mellom ulike sektorer har endret seg ved en forskyvning fra privat til offentlig sektor, samt ved avindustrialisering. Nedgang i sekundærnæringene førte til omfordeling og restrukturering av yrkesbefolkningen, både næringsmessig og geografisk (Onsager og Selstad 2004). Alt i alt foregikk en trend med sentralisering av arbeidsplasser ut over 90-tallet, da det var arbeidsmarkeder i sentrale områder som vokste mest i denne perioden. Vekst i privat sektor kom i første rekke sentrale områder til gode. En økende andel av sysselsetting og verdiskaping skjedde innenfor tjenesteyting, og tjenestenæringer kan bare eksistere under forutsetning av lokal kjøpekraft, og er dermed avhengig av bosetting (Onsager og Selstad 2004). Ulike steder ble påvirket av strukturendringer i ulik grad og på ulike måter. Særlig kan slike endringsprosesser være av stor betydning for videre utvikling på mindre steder som er ensidig avhengige av en bedrift eller næring, når denne opplever nedgang.

Sentralisering og lokalsamfunn

Sentraliseringsprosessene er et makrofenomen, men virkningene merkes lokalt. I bunn og grunn er sentralisering samlet resultat av lokaliserings- og bostedsvalg som enkeltindivider og bedrifter tar. Valgene tas fordi det synes mest hensiktsmessig innenfor de rammevilkårene som finnes (Johansen 2009). Lokalt gir sentralisering utslag i at næringsliv og tjenester i periferien, deriblant skole, butikker etc., legges ned eller flytter til mer sentrale områder. Befolkningen må (med ulik grad av frivillighet) følge etter. I andre tilfeller kan det foregå motsatt, avfolking skjer først, som tvinger andre funksjoner til å legges ned. Uansett vil det oppleves at det gradvis blir færre innbyggere i utsatte områder i periferien (Johansen 2009).

Sentralisering påvirker steders kvaliteter, og de kvalitative opplevelsene av dem. For eksempel vil nedleggelse av en nærbutikk, for uten dårligere tilgang til varer og lengre reiser for handledurer, også innebære tap av en viktig sosial møteplass, kanskje særlig for eldre. I mange mindre lokalsamfunn kan nærbutikken representere et symbol for trygghet og identitet (Johansen 2009). Lengre reiser til jobb og tjenester, kombinert med tap av eller mangelfull kollektivtransport, gjør flere avhengig av privatbil, som også kan være problematisk for mange som av ulike årsaker ikke har mulighet til å bruke det. Summen av de nevnte punktene ovenfor vil kunne gjøre visse grupper mennesker ytterligere isolert. De vil kunne oppleve at sin mulighet til mobilitet, og dermed deltakelse i det øvrige samfunn og fellesskap blir svekket.

På den andre siden kan privatbilismen følgelig både isolere og knytte sammen. Større mobilitet, assosiert med forbedringer i infrastruktur og tilgang på bil gir større mulighet for pendling. Det legger også føringer for steders utvikling. Utviklingen i infrastruktur har skjedd parallelt med de øvrige sentraliseringstrendene. Som både et resultat av sentralisering, og et bidrag til den. Det har til sammen gitt mennesker og næringsliv større rekkevidde (Engebretsen og Vågane 2008). Avstanden det er mulig, og ønskelig, å pendle mellom bosted og jobb har økt i takt med dette. Det gir nye muligheter for mindre steder som ikke har mye næringsliv i seg selv, men som ligger innenfor pendlingsavstand til større arbeidsmarkeder, da slike steder har større mulighet for å opprettholde folketall og lokal verdiskaping (Onsager og Selstad 2004). Mindre steder kan derfor også dra nytte av mer sentral næringsutvikling. Dette vil på den andre siden også danne en ujevn geografi med vekst innenfor arbeidsmarkedssentrenes pendlingsregioner, mens utviklingen vil kunne gå ytterligere på bekostning av distrikter utenfor pendlingsavstand, da disse vil kunne oppleve ytterligere nedgang.

I tilfellet med Hasselvika er stedet innenfor pendlingsavstand til flere større arbeidsmarkeder, som Rissa, Brekstad og Trondheim. Et lite steds funksjon i en større bo- og arbeidsmarkedsregion kan gi muligheter i form av å utvikle seg selv som attraktivt bosted for pendlere (Damvad 2013). I denne sammenheng er utviklingen av kampflybasen på Brekstad et eksempel på en større regional arbeidsplass innenfor

pendlingsavstand som *kan* komme Hasselvika til gode i forhold til bosetting (jfr. Rissa kommune 2016). Med kollektivtransporttilbud er også det store arbeidsmarkedet Trondheim innenfor pendlingsavstand. Om kollektivtransporten reduseres vil imidlertid disse mulighetene stå i fare.

På steder som ligger innenfor pendlingsavstand fra større regionale sentre vil stedets kvaliteter som boligområde bli spesielt viktige (Damvad 2013). Det innebærer kvaliteter som hvordan det ser ut, muligheter for fritidsaktiviteter, identitet knyttet til stedet med mer. Steder i denne posisjonen kan utnytte sin regionale funksjon i stedsutviklingssammenheng ved å jobbe for å øke sin attraktivitet som *bosted*, og dermed bygge opp under sin rolle som et sted der folk kan bo mens de pendler til jobb andre steder.

Sentralisering og nedleggelser av skoler er et kapittel for seg selv når det kommer til effekter på lokalsamfunn. Det finnes lite forskning på hvilke effekter nedleggelser faktisk har på lokalsamfunn (Båtevik m. fl. 2013). Båtevik refererer imidlertid til at en studie gjennomført av Hagen i 1992 konkluderer med at nedleggelse av en skole *på kort sikt* ikke i seg selv har store konsekvenser for bosettingsutviklingen, men at skole heller er en av flere faktorer som bestemmer folks bostedsvalg. Også en studie gjennomført av Sørli i 2012 konkluderer med at skole ikke er blant de viktigste årsakene til at folk bosetter seg et sted (Båtevik m. fl. 2013). Min egen studie tyder på at tilstedeværelse av skole vurderes av lokalbefolkningen som viktig for å opprettholde både bosetting på lengre sikt og lokalbefolkningens tilknytning til stedet.

4.3 Oppsummering

Jeg ser på eksterne forhold av strukturell art som en bakgrunn eller forutsetning for ønsket om, og gjennomføringen av bidrag til stedsutvikling. Eksterne forhold, for eksempel innenfor konteksten av sentralisering, legger føringer for hvordan steder utvikles og endres. Sentralisering kan medføre store endringer og omveltninger for små steder, og kan fort gi en nedgangsprosess om ingen grep blir tatt. Lokale forhold kan imidlertid oppleve ulike resultater av eksterne prosessers påvirkning. Måten stedet blir påvirket på henger sammen med mange forhold.

5. Stedsutvikling

Med stedsutvikling innebærer å gjøre et sted mer attraktivt ved hjelp av ulike tiltak. Som nevnt definerer Nyseth stedsutvikling som *prosesser som tar sikte på å fornye, redefinere, omdanne, omskape eller gjenskape stedet i et nytt bilde gjennom materielle, symbolske, kulturelle og sosiale transformasjoner* Nyseth (2013:258). Befolkningsvekst er ofte det overordnede målet for stedsutvikling i rurale områder som er truet av befolkningsnedgang. Det har sammenheng med antall arbeidsplasser, men mengde arbeidsplasser er ikke ensbetydende med befolkningsvekst. For eksempel er det ikke nødvendigvis samsvar mellom lokale jobbtilbud og ungdommers jobbønsker og utdanningsnivå. Tilflytting av unge mennesker er ønskelig da det kan bidra til å øke fødselstallene på sikt. Det krever i mange tilfeller tilrettelegging av egnede arbeidsplasser med karrieremuligheter (Onsager og Selstad 2004).

I en mobil og global verden er det stadig viktigere for steder å fremstå attraktive for å tiltrekke seg mobile faktorer som tilflyttere og næringsliv. Lokalsamfunns innsats for å øke attraktiviteten og derigjennom påvirke flyttestrømmene vektlegges i forståelsen av endogen utvikling. Denne påvirkningen kan skje ved å tiltrekke seg næringsliv, arbeidsplasser, tilflytting eller å øke attraktiviteten som bosted på andre måter (Damvad 2013).

Stedsutvikling i form av positiv folketallsutvikling kan ses på som et resultat av et steds evne til å utvikle relevante arbeidsplasser og egen attraktivitet som bosted. For et steds kvalitative attraktivitet som bosted spiller også kvaliteter som for eksempel kulturtilbud og sosialt miljø inn. På tvers av det enkelte sted foregår denne utviklingen i en kontekst med rammebetingelser på regionale, nasjonale og globale nivå, i form av politiske, sosiale teknologiske og markedsmessige forhold (Onsager og Selstad 2004). For å utvikle seg selv som arbeidsmarked og bosted kreves at steder utnytter muligheter ut ifra de gitte betingelsene som finnes.

Steder og regioner er åpne systemer som har en plass i bredere nasjonale og globale sammenhenger, og påvirkes av relasjoner med andre steder og regioner. De står midt i en strøm av mennesker, varer og tjenester (space of flows) (Onsager og Selstad 2004). Globaliseringens økte strømmer av mennesker og kapital krever at steder markerer seg i konkurransen om slike mobile faktorer som legger vekt på «steds kvaliteter» i lokaliserings- og bostedsvalg (Røe 2006). Å tiltrekke seg dynamiske faktorer, i form av næringsutvikling og innbyggere vil derfor være et mål for stedsutvikling. Siden verden er så dynamisk er det kontinuerlige utfordringer for steder å fornye seg i respons til eksogene impulser og betingelser. Herunder må for eksempel næringsliv og øvrige lokale krefter ha evne til å omstille seg.

Å transformere et sted til noe nytt, enten det er fokus på det fysiske, økonomiske eller symbolske, innebærer blant annet en endring i stedets sense of place (Nyseth 2009) i tillegg til at det innebærer en endring i den fysiske location-rammen også. Nyseth fokuserer på to ulike dimensjoner av stedsfornyelse, nemlig den materielle og den symbolske. Det materielle omfatter også økonomiske endringer, som for eksempel når tradisjonelt viktige næringer byttes ut. Den symbolske dimensjon henger nært sammen med det Nyseth omtaler som det å finne opp et sted på nytt for å fremstå som attraktiv. Nyseth gir ulike eksempler på aktiviteter eller hendelser som kan bidra til den symbolske konstruksjonen av sted. Festivaler, filmproduksjon og helhetlige stedsmarkedsføringsstrategier under et bestemt slagord blir nevnt (Nyseth 2009). Også det fysiske kan innebære endring i symbolske aspekter. Stedsutviklingsprosjektene som er gjennomført i Hasselvika kan også beskrives som henholdsvis fysiske eller symbolske. Mer om dette i kapittel 8.

Steder må representere seg selv som spennende og interessante, ikke nødvendigvis bare som et sted der det er godt å bo (Nyseth 2009). I mange tilfeller kan det innebære å «skape» stedet på nytt. Å skape et attraktivt image for stedet kan innebære at bestemte sosiale og kulturelle betydninger blir valgt ut, og at negative sider ikke blir fokusert på (Nyseth 2009). Nyseth henviser til Ward (1998) som sier at markedsføring i form av fine ord og bilder ikke er nok i seg selv, det må finnes en fysisk og håndfast virkelighet bak det også. Det tyder på at både fysiske/funksjonelle og symbolske forhold på tilrettelegges for å oppnå en vellykket stedsutvikling, da det ene ikke er tilstrekkelig uten det andre.

5.1 Hva innebærer stedsutvikling?

Som prosess kan stedsutvikling foregå på mange måter. For det første kan det startes som eksogene top-down initiativer utenfra, eller endogene bottom-up som initiativer fra lokalbefolkningen selv. Det kan foregå i regi av kommunen, næringsliv, private aktører, frivillige foreninger etc. (Vestby m. fl. 2014). Det overordnede målet med stedsutvikling er som nevnt å opprettholde innbyggertall og næringsliv, ved å gjøre stedet attraktivt. I Damvad (2013) identifiseres fire faktorer som virker inn på et steds attraktivitet som bosted, besøkssted eller lokaliseringssted for næringsliv. Disse er *bygninger og areal, ameniteter, identitet og kultur og omdømme*. Endringer eller forbedringer i disse faktorene kan være et middel i en stedsutviklingsstrategi, som også vil påvirke hvordan folk oppfatter stedet.

Utviklingsstrategier assosieres oftest med en form for innovasjon eller fornyelse av visse aspekter ved stedet (Vestby et al 2014). Som det fremgår av faktorene som nevnes over kan stedsutvikling foregå som både tiltak for å fysisk utbedre stedet, og på mer sosiokulturelle måter med å endre folks oppfatning og bevissthet. Det siste innebærer å se på stedet med nye øyne. Endringer i faktorer som disse vil ha innvirkninger på de ulike dimensjonene ved sted, både stedet som location, sense of place og som locale. Fysisk utbedring vil for eksempel også kunne ha som mål å gi en

sosiokulturell effekt, altså at stedet blir sett på med nye øyne som resultat av materiell forbedring. Endringer i de ulike stedsdimensjonene henger dermed sammen.

Min egen definisjon på «stedsutvikling» som jeg velger benytte i denne rapporten kan jeg formulere som tiltak med formål å snu eller lede stedets utvikling inn i en ny utviklingsretning, som kanskje ikke kunne forventes om tiltak ikke har blitt innført. Stedsutvikling har i studiens case blitt gjennomført både i form av både fysiske, symbolske og sosiale tiltak, men det er den sosiale, opplevelsesmessige og følelsesmessige effekten av tiltakene som studeres. I min studie vil jeg i hovedsak bruke begrepet stedsutvikling om lokalsamfunnsbaserte endogene initiativer, men i en sammenheng av bredere prosesser.

5.2 Stedsutvikling som forskningsfelt

En del forskning har blitt gjennomført av andre case som har fellestrekk med caset fra Hasselvika. For eksempel har Nyseth og Viken redigert boken *Place reinvention* (2009) som er en samling av studier av hvordan ulike steder nord i Norge, Sverige og Island har forsøkt å tilpasse seg en global og mobil kontekst som innebærer andre forhold og nye betingelser. Blant dem er et eksempel fra Narvik. Utfordringer forbundet med den postindustrielle epoke, og krav om å transformere stedet til noe nytt i et markedsperspektiv er eksempler vi finner igjen her. Nyseth og Viken påpeker viktigheten av å fremstå som attraktiv, både overfor potensielle tilflyttere og næringslivsetableringer, og befolkningen som bor der fra før. Samtidig understreker de at det er et mangfoldig fenomen, og det å synes i mengden for å fremstå som attraktiv kan løses på mange ulike måter.

I *Place Reinvention* (2009) fokuserer Nyseth og Viken først og fremst på rammer og diskurser som blir tatt i bruk for å skape nye image av stedene. Under det samme tema beskriver Vik og Villa (2008) Vestfossens forsøk på å omdanne hele stedets image fra en negativ assosiasjon til noe positivt. Særlig utfordringer i forbindelse med tap av viktige hjørnesteinsfunksjoner som fører til krav om å finne på noe nytt er aktuelt i begge disse eksemplene. Likeså går stedsutviklingsstrategiene ut på å *konstruere* nye forståelser av stedene, som gjør strategiene til hovedsakelig sosiokulturelle strategier. Dette er hovedtemaer som også er overførbart til situasjonen i Hasselvika.

I likhet med situasjonen i Hasselvika finnes det mange eksempler på hvordan steder som gjennom en brå hendelse som nedleggelse av en viktig arbeidsplass mister mye av sitt livsgrunnlag, tar saken i egne hender og jobber for å få til en ny utvikling for stedet. Blant dem kan Vestfossen i Øvre Eiker kommune nevnes, som Vik og Villa (2008) beskriver. I eksempelet med Vestfossen er hendelsene enda tydeligere og satt på spissen i forhold til for eksempel i Hasselvika. Vestfossen er et mer «klassisk» eksempel på en helhetlig utviklingsstrategi som ble presset frem i etterkant av en brå hendelse. Det kan derfor være nyttig å sammenligne med for å bedre illustrere både det særegne og det mer generelle i Hasselvikas tilfelle.

Vestfossen opplevde en krise etter at hjørnesteinsbedriften, en cellulosefabrikk, ble nedlagt i 1967 med tap av mange hundre arbeidsplasser. Deretter fulgte en nedgangsprosess hvor Vestfossen med tiden ble assosiert med å være død og kjedelig, og et sted som folk skammet seg over å komme fra (Vik og Villa 2008). Utviklingsstrategien som Vestfossen satset på i møte med disse utfordringene var å markedsføre seg som kulturhovedstad, med blant annet kunsthøgskole for samtidskunst. Utviklingen har tilført mer optimisme og stolthet over bygda (Vik og Villa 2008).

I Vestfossens utviklingsstrategi forsøker de å danne et bestemt bilde av stedet som kan fungere som et varemerke som stedet markedsfører seg under, og å skape et positivt inntrykk av stedet fra utsiden. Det er i noe større format enn det som foregår i Hasselvika, men under samme prinsipper, nemlig å konstruere en stedsforståelse som skal assosieres med noe positivt, som en motvekt til tidligere negative assosiasjoner.

Granås (2009) beskriver caset Narvik som et eksempel på et sted som tidligere har vært forbundet med en bestemt viktig næring, nemlig som havneby for transport i tilknytning til gruvedrift. I den postindustrielle tiden har byen funnet nye måter å formidle seg selv som sted på. Rollen byen hadde i perioden med gruvedrift tilførte mange arbeidsplasser og velferd. Fra 60- tallet og utover 80- og 90- tallet gikk gruvevirksomheten gradvis nedover, og andre næringer har tatt over i byen. Riktignok var fraflytting eller arbeidsledighet aldri på et kritisk punkt i dette tilfellet, men innbyggerne følte likevel på et tap og gikk en usikker fremtid i møte (Granås 2009).

Med den postindustrielle epoke ble det entydige stedsimaget som tidligere i stor grad hersket da byen var ensidig forbundet med gruvedrift, brutt ned (Granås 2009). Betydningen av stedet Narvik har senere blitt forsøkt konstruert gjennom bestemte måter å representere stedet på, med mål å gjøre stedet mer attraktivt for tilflytting og ressurser. I sin studie av Narvik sine forsøk på å fornye sitt image analyserer Granås tre brosjyrer som henvender seg til ulike målgrupper, deriblant potensielle tilflyttere, turister og studenter. Alle brosjyrene i analysen representerer Narvik som både unik og samtidig ordinær. Den unike siden bygger på den unike naturen, landskap og spesielle muligheter i det, særlig mulighetene for ekstremsport blir fokusert på. I likhet med strategien fra Vestfossen er dette litt smalt, og kanskje ikke noe som egner seg for alle. Narvik representerer seg i tillegg med en «ordinær» side, hvor det fokuseres på klima, sentralitet og servicesektoren (Granås 2009) og at dette innbyder til et godt og «vanlig» liv. Narvik sin strategi favner derfor bredt i tillegg til det smale og litt sære.

Både forskningen som er gjort på casene Narvik og Vestfossen belyser tematikk som er overførbart til Hasselvika også, da stedsutviklings- og stedsfornyelsesprosessene bygger på et utgangspunkt som innebar tap av viktige hjørnesteinsfunksjoner, samt at tiltakene innebærer forsøk på å konstruere nye oppfatninger av stedene. Slike

hjørnesteinsfunksjoner har tilført både arbeidsplasser, støttefunksjoner samt et sosialt og kulturelt bidrag i form av stedsfølelse/stedsopplevelse og identitet. Særlig Narvik sin strategi for å representere seg selv på bestemte måter utad gjennom diskursproduksjon via medier (i Narviks tilfelle brosjyrer), er ikke ulikt en diskursproduksjon jeg finner i Hasselvika.

Hasselvik skiller seg imidlertid fra de andre ved at stedsutviklingsbidragene i andre casene var en del av et strategi som var tatt initiativ til og gjennomført av det offentlige. I Hasselvikas tilfelle har både initiativene og gjennomføringen av prosjektene blitt initiert og gjennomført av lokalbefolkningen selv. Tiltakene er derfor av mindre format, og deres betydning vil kanskje heller ikke være like synlig.

Konstruerte stedsforståelser, som vi finner igjen i eksemplene over, er kanskje først og fremst beregnet på utenforstående, men det vil naturlig nok ha en effekt på lokalbefolkningen også. Det er fare for at det i slike tilfeller kan oppstå misforhold mellom hva stedet overordnet velger å markedsføre seg som, og det lokalbefolkningen identifiserer seg med, som gir en fremmedgjøring for befolkningen. Strategiene kan imidlertid ha en positiv effekt på lokalsamfunnet likevel, noe vi ser eksempel på i Vestfossens eksempel. Samtidskunststrategien, som er smal i seg selv, tilførte likevel oppmerksomhet og aktivitet til stedet, og det var derfor bred enighet blant befolkningen om at strategien var bra for stedet, selv om temaet samtidskunst ikke nødvendigvis er noe de som innbyggere selv interesserer seg for (Vik og Villa 2008).

5.3 Oppsummering

Stedsutvikling har som mål å øke eller opprettholde innbyggertall og/eller næringsliv og arbeidsplasser. I min case går jeg ut ifra den bakgrunn at befolkningen på stedet ønsker å utvikle stedet og å endre forståelsene av det som en reaksjon på utfordringer knyttet til nedleggelser av arbeidsplasser, fraflytting og tilhørende negative assosiasjoner. Det finnes annen forskning som omtaler lignende fenomener, nemlig hvordan steder kan reagere for å øke egen attraktivitet i møte med slike utfordringer. Jeg har valgt å fokusere på eksempler med stedsutviklingsstrategier som går ut på å forsøke å skape et nytt bilde av stedet, da det er overførbart til caset i Hasselvika også.

Stedsutvikling kan gjennomføres på ulike måter, grovt sett kan det skilles mellom fysisk/materielt og sosiokulturelt orienterte bidrag. Stedsutviklingsbidrag kan være initiert ovenfra eller nedenfra. I mitt tilfelle har utviklingsbidragene vært fullstendig basert på lokalt engasjement.

6. Lokalsamfunn

Jeg har valgt å avgrense bosettingen i Hasselvika som et lokalsamfunn, så lenge de bor der og tar del i aktiviteter på stedet, selv om en del av befolkningen jobber andre steder. Sett ut ifra kriteriet at de bor der, har et forhold til stedet, og tross alt har valgt det som bosted finner jeg dette rimelig. Noen av mine informanter bor riktignok ikke der nå, men jeg velger å regne dem som lokalbefolkning likevel, da de har vokst opp der, fortsatt er ofte på besøk der, og fortsatt har et nært følelsesmessig forhold til stedet.

Jeg vil i de følgende avsnitt gjøre rede for noen sider ved begrepet lokalsamfunn som vil kunne være nyttig for å forstå lokalsamfunnet som kontekst og sosial setting, ut fra hva jeg vurderer som relevant i forhold til mine tema og perspektiver. Hvilke potensielle funksjoner kan et lokalsamfunn, og krefter i det, ha i en stedsutviklingssammenheng? Jeg vil vise at krefter i lokalsamfunn kan fungere som utgangspunkt og grobunn for engasjement og utvikling. Lokalsamfunn kan være både en mulighet og en begrensning.

Når jeg nå omtaler lokalsamfunn er det i betydningen et mindre samfunn i en distriktskommune. En hel kommune kan omtales som lokalsamfunn, men det kan også, som i mitt tilfelle, være mindre bygder eller grender under kommunenivå. Et lite samfunn vil på mange måter fungere annerledes enn større (by)samfunn. For eksempel vil man i bysamfunn bo tettere på hverandre uten å ha et personlig forhold, mens i bygdesamfunn kjenner alle stort sett hverandre, på tross av større avstand. Det tettere og mer personlige forholdene gir andre utgangspunkt å handle ut ifra.

Lokalsamfunn kan defineres som et sted og sosialt miljø innenfor et mindre område (Store Norske Leksikon 2014). Lokalsamfunn beskrives som å for det første å være en befolkning med geografisk nærhet, men det må også innebære former for samhandling. Tidligere var det vanlig å betrakte lokalsamfunn som forholdsvis sosialt og kulturelt ensartede og internt homogene (Gemeinschaft), men dette har blitt mindre relevant med tiden etter som næringsgrunnlaget er mer sammensatt og folk for eksempel treffes gjennom ulike organiserte tilbud (Store Norske Leksikon 2014).

Mindre lokalsamfunn kjennetegnes også ved at mennesker ofte møter hverandre i flere ulike sosiale roller, som gir en sosial tetthet. I denne tettheten kan det ligge både sosial omsorg og kontroll (Store Norske Leksikon 2014). Thuen og Wadel (1978) gjør rede for enkelte kjennetegn på lokalsamfunn som at sosiale aktiviteter synes å være flerdimensjonale i sammenligning med samfunnet for øvrig, for eksempel kan handlinger som dagligvareinnkjøp også være forbundet med andre effekter som å opprettholde sosiale relasjoner. Lokalsamfunn inneholder også kvaliteter som omfatter sosiale fellesskap, felles koder og kollektiv sosial informasjon om personer og stedet. Lokalsamfunn vil også endres over tid, men likevel opprettholdes. Dette vil skje i sammenheng med generell samfunnsutvikling (Teistevoll 2006).

6.1 Lokalsamfunn som kontekst

Setting (locale) viser til der hvor menneskers handlinger og interaksjon finner sted. Slik kan sted forstås som lokalsamfunn (Damvad 2013:7).

Som det fremgår over blir et steds dimensjon som sosial setting nærmest ensbetydende med begrepet lokalsamfunn. Lokalsamfunnets kvaliteter er det viktigste i stedets kontekst i betydningen både å skape endringer og utvikling og å reagere på dem. I denne rapporten vil derfor begrepet «lokalsamfunn» nærmest få samme betydning som begrepet «sted».

I følge Massey reagerer steder ulikt på de samme ikke-lokale forhold, noe som gjør at steder opprettholdes som unike. Konteksten gir et utgangspunkt for å forstå hvordan prosesser slår ut i møte med hvert lokale sted. Her forstås kontekst først og fremst som lokalsamfunn som til sammen utgjør en betydning for hvordan stedet som helhet reagerer på endringer. Kvaliteter i lokalsamfunn gir grunnlag for spesifikt resultat, spesifikk respons på utfordringer og ulik bearbeidelse av eksogene forhold.

Når alt dette er nevnt vil imidlertid hvert enkelt lokalsamfunn oppfattes og oppleves forskjellig. Lokalsamfunn kan inneholde ulike kvaliteter og ressurser. For det første vil kvalitative egenskaper som samhold, fellesskap og identitetsfølelse kunne oppleves ulikt. Steders evne til nyskaping synes også å være ulikt fordelt, som om noen bygder har en kultur for å fremme nyskaping mer enn andre. Noen bygder blomstrer, andre stagnerer (Førde 2010).

Kulturelle og sosiale trekk ved et samfunn er av betydning når det gjelder hvordan steder og lokalsamfunn reagerer på endring. Som Vestby m. fl. (2014) nevner, kan en endring i form av en krise utløse engasjement og samfunnsentreprenørskap. Dette forutsetter imidlertid at samfunnet har grobunn for det. Som jeg går nærmere inn på i neste avsnitt vil en lokal kultur preget av mye frivillighet og dugnadsånd, samt raushet, tillit og at «det er lov å lykkes» fungere motiverende for engasjement og utviklingstiltak. En mer formell organisasjonskultur rundt arbeidet og etablering av nettverk og samarbeid mellom offentlige og private aktører er også positivt (Vestby m. fl. 2014).

Stedets kontekst i betydningen lokalsamfunn har også mye å si for hvilket utgangspunkt de har for å gjennomføre stedsutviklingstiltak, hva slags type strategi som er best egnet for det bestemte stedets situasjon og funksjon og for hvilken effekt tiltakene kan ha. For eksempel om stedet er en del av en større arbeidsmarkedsregion, og om stedet har en funksjon innenfor denne eller ikke (Damvad 2013). Videre nevnes det i Damvad (2013:52) at lokalsamfunns utgangspunkt for utvikling har tre aspekter:

- Fysiske og kompetansemessige ressurser, disse kan være godt eller dårlig tilpasset generelle strukturelle endringer i samfunnet.
- Hvorvidt lokalsamfunnet har en særegen funksjonell rolle i regionen.

- Geografisk plassering i forhold til andre steder, og de andre stedene sine utviklingsmuligheter.

Andre lokale faktorer som har betydning for lokalsamfunnets *evne eller forutsetning* for utvikling, bosetting og næringsutvikling er det Vestby m. fl. (2014) kaller en lokal utviklingskultur, samt lokal mobiliserings- og samhandlingsevne. Det refereres her til en studie gjennomført av Kobro m. fl. i 2013. En lokal utviklingskultur innebærer at kulturen er preget av optimisme og offensivitet, og ledere som står i spissen er flinke til å gripe de sjanser som finnes, utnytte muligheter som dukker opp, og å snu kriser til muligheter. Med en lokal mobiliserings- og samhandlingsevne menes villighet og evne til samarbeid mellom sektorer og aktører, som kan bidra til å utløse krefter og mobilisere ressurser i samfunnet.

6.2 Lokalsamfunn som ressurs

Steder er i kontinuerlig endring, og endringer vil kunne kreve nyskaping. Stedskonkurransen om å tiltrekke seg innbyggere, næringsliv og turister har økt i sammenheng med sentralisering, strukturendringer i næringsliv og endringer i folks preferanser (Vestby m. fl. 2014). Steders kontekst kan utgjøre både barrierer og muligheter for nyskaping (Førde 2010). Lokalsamfunn kan inneholde ressurser i form av menneskers engasjement og kreativitet, samt evne til samarbeid og nettverksbygging som kan skape nye handlingsrom og frigjøre og mobilisere nye ressurser. Ressurser som kan møte utfordringer og endring.

Samfunnsentreprenørskap og ildsjeler føles naturlig å trekke frem i denne sammenheng, da tilstedeværelsen av slike ressurser i et lokalsamfunn nok vil kunne være avgjørende for hvorvidt bygda blomstrer eller stagnerer. Begrepene samfunnsentreprenør og ildsjel brukes i eksisterende litteratur mer eller mindre om hverandre. Samfunnsentreprenørskap kan i korte trekk forklares som entreprenørskapsaktiviteter uten først og fremst økonomiske mål, men med et formål å gjøre noe positivt for samfunnet. Vestby m. fl. (2014) beskriver en samfunnsentreprenør som en person som står bak skapelse av nye aktiviteter, tjenester eller organisasjoner som har som mål å skape et kollektivt gode for lokalsamfunnet (Vestby m. fl. 2014). Det gjennomføres ofte gjennom nye former for samarbeid på tvers av sektorer og aktivitetsfelt, og denne samhandlingen skaper nye handlingsrom (Førde 2010). En samfunnsentreprenør er gjerne en ildsjel med et sterkt engasjement for stedets utvikling. De tar initiativ, skaper muligheter og mobiliserer ressurser og er ofte kreative i sitt arbeid.

I en nyskapende strategi for stedsutvikling kan lokalsamfunnets ressurser utnyttes på nye måter. Førde (2010) argumenterer for at nyskaping innebærer brudd med det etablerte, og skapelse av nye praksiser og forståelsesrammer. Nyskapende stedsutvikling vil også kunne innebære endring av normer for hva som skal aksepteres. Forsøk på å gjøre noe nytt og kreativt på små steder kan ha en viss utfordring i møte

med «bygdedyret». Førde (2010) påpeker imidlertid at det nye kan gjøre vondt, men at det hun kaller innovative bygdemiljø skapes nettopp av brudd, sammenstøt og forhandlinger. Forhandlinger og nye nettverk kan skape nye forbindelser mellom nyskaping og tradisjon, og mellom det lokale og det globale (Førde 2010).

Vestby m. fl. (2014) nevner at i en del tilfeller kan engasjement og samfunnsentreprenørskap utløses av en krise, for eksempel nedleggelse av en viktig arbeidsplass. En krise kan fungere som en utløser for å mobilisere lokale krefter. Slik kan en krise bli snudd til en mulighet.

Vestby m. fl. (2014) mener at ildsjeler har en viktig (og kanskje undererkjent) rolle som utviklingsaktører i lokalsamfunn. Ildsjeler er en menneskelig ressurs som det ligger stort potensiale i. Vestby beskriver egenskaper ved en ildsjel som er spesielt viktige for den menneskelige ressursen som de er; de har et sterkt engasjement for både en bestemt sak og for lokalsamfunnet, og personlige egenskaper som en kombinasjon av sosiale egenskaper og lederegenskaper. Evnen til å utnytte nettverk trekkes også fram som positivt.

Vestby påpeker også at ikke bare eksistensen av ildsjeler i seg selv er avgjørende for et positivt resultat, men også andre forhold i lokalsamfunnet kan spille inn for hvor god grobunn det er for engasjement. Hva som får ildsjelene «*til å gløde*» (Vestby m. fl. 2014:12). Det sosiale miljøet i lokalsamfunnet rundt ildsjelene kan påvirke i positiv eller negativ retning. Et lokalsamfunn hvor det finnes et utbredt miljø for frivillighet og dugnadsånd vil ha en inspirerende virkning. Det bør også være et lokalsamfunn preget av oppmuntring og lite jante-lov. Det må være lokal toleranse for nye ideer. På den andre siden vil et lokalsamfunn preget av motvillighet mot nyskaping, kritikk og negativitet virke demotiverende på ildsjelers engasjement. Motsetninger mellom meninger og stedsinteresser kan også tydeliggjøres, da nye strategier kan bryte med både eksisterende praksiser og normer.

6.3 Oppsummering

Lokalsamfunn er det jeg velger å først og fremst forstå som den sosiale konteksten på et sted. Lokalsamfunnet som kontekst har betydning for hvordan et sted skal reagere på ikke-lokale impulser og forhold (jfr. Massey; globale prosesser og lokale reaksjoner). I tillegg avgjøres lokalsamfunns kvaliteter og evne til endogen utvikling av krefter og ressurser i det, som for eksempel samfunnsentreprenørskap og ildsjeler. Sted som lokal kontekst, her blant annet i form av lokalsamfunnet og krefter i det kan ha mye å si for hvordan et sted reagerer på eksternt påvirkning. Når lokalbefolkningen på et sted er overlatt til seg selv og må drive utvikling på egen hånd, er ofte slike faktorer avgjørende for hvorvidt stedet klarer å stå imot utfordringer og ytre påkjenninger. Lokale forhold eller kulturer internt i lokalsamfunn kan imidlertid ha en henholdsvis stimulerende eller motvirkende holdning til for eksempel nyskaping og stedsutviklingstiltak.

7. Metodologi og metode

7.1 Teori og empiri

Studien kan sies å være forholdsvis abduktiv. I korte trekk innebærer det at man går ut ifra et teoretisk utgangspunkt, deretter gjennomfører observasjoner, og ny teoretisering utledes på bekgrunn av observasjonene. Abduksjon bygger på et vitenskapelig grunnlag der det ikke finnes noen sannhet som er tilgjengelig for oss. Teoriene som ledes ut fra abduksjon blir derfor heller ikke «sanne» teorier, da en empirisk observasjon aldri vil kunne gjenspeile «sannheten». Konklusjonen blir følgelig også bare en av mange mulige konklusjoner (Bergene 2007).

Også Thagaard (2009) beskriver at datamaterialet også kan påvirke forskerens teoretiske utgangspunkt, da informasjon fra dataene også påvirker forståelsen som forskeren utvikler i løpet av prosessen. Påvirkningen mellom teoretisk utgangspunkt og innhentet/produsert datamateriale vil derfor være gjensidig (Thagard 2009). Dette er spesielt synlig i en abduktiv fremgangsmåte.

I mitt tilfelle ble ny teoretisering foretatt opptil flere omganger, da det empiriske materialet krevde tilpasning til nye teoretiske rammer enn det utgangspunktet jeg kanskje hadde sett for meg. Tilknytting og anvendelse av ny teori som synes mest hensiktsmessig har vært en prosess som det har vært nødvendig å utvikle underveis i nesten hele studien. Etter som ny empiri ble innhentet, ble det teoretiske utgangspunktet justert i forhold til empirien. Tilpasningen av den anvendte teorien og tolkninger av empirien i min studie ble flere ganger endret underveis, etter som nye observasjoner ble gjennomført. Nye empiriske funn ga ny innsikt og et nytt grunnlag for å tilpasse teori til empirien, og dermed skape nye teoretiske forståelser av hvordan akkurat stedet Hasselvika oppleves og oppfattes.

7.2 Konstruktivistisk grunnlag

Siden jeg har valgt en tilnærming som krever å gå i dybden i menneskers forståelse og opplevelse, er kvalitative metoder et naturlig valg. Det vitenskapsteoretiske grunnlaget som kvalitativ metode bygger på, danner en ramme for forskerens forståelse av fenomenene han/hun opplever. Valg og bruk av metoder og prinsipper gjenspeiler ontologisk og epistemologisk utgangspunkt (Mason 2012). Innenfor den konstruktivistiske ontologien oppfattes kunnskap som sosialt produsert av dem som deltar i de ulike situasjoner. Kunnskapen som dannes er avhengig av den bestemte situasjon og subjekter og aktører involvert, og vår forståelse av verden er følgelig preget av det samfunnet eller kulturen vi er en del av (Thagaard 2009). Derfor er informasjon som skapes i møtet mellom forsker og informant ikke sett på som et middel for å avdekke en gjenspeiling av hvordan verden er, men heller et middel for å forstå hvordan verden er konstruert, forstått og utført (Crang og Cook 2007).

Det ontologiske utgangspunktet vil også legge føringer for hvordan man skal forstå og anvende teori. Ut fra en konstruktivistisk ontologi vil det være naturlig å se på teori om sted som noe som dannes gjennom menneskers aktivitet og opplevelse. I konstruktivistiske perspektiver på sted er steder ikke noe som vi kan oppnå *a priori* kunnskap om, steder har ingen essens som kan fanges opp forut for vår *opplevelse* av dem. Subjektive opplevelser av sted er ikke gitt, og i en lokalbefolkning kan de samme betingelser og forhold kan gi grunnlag for ulike oppfatninger og opplevelser blant mennesker. Det er derfor naturlig å betrakte de ulike forståelsene som sidestilte virkelighetsbilder. Stedet Hasselvika kan betraktes som å bli konstruert gjennom menneskenes opplevelse av det, da det gir en opplevelse av hva stedet er. Teorien jeg bruker er derfor også i stor grad fokusert rundt konstruktivistiske perspektiver på sted, nemlig at sted er noe som dannes ut ifra menneskenes bruk av det og forståelse av det. Også andre mer essensialistiske tilnærminger til sted vil imidlertid også bli nevnt, da slike forståelser av stedsbegrepet også kan ha en innvirkning på informantenes opplevelse, men mitt hovedfokus som forsker vil ligge på at sted er noe som konstrueres sosialt og diskursivt.

7.3 Hvorfor kvalitativ metode?

Valg av metoder bestemmes ut ifra mitt ønske om å studere folks stedsforståelser samt småskala stedsutviklingsbidrag, hvilken kontekst og hvilke eksterne og lokale forhold de har vokst fram under, og hvilken betydning stedsutviklingstiltakene har hatt for lokalbefolkningens opplevelse av stedet. Formålet med kvalitative metoder er å forstå deler av verden mer eller mindre slik de erfarer og forstås i hverdagslivet til de som opplever det (Crang og Cook 2007). Kvalitative metoder som intervju innebærer et subjekt-subjekt forhold, hvor både forsker og informant vil ha påvirkning på situasjonen, og dermed forskningsprosessen. Kunnskap skapes i et intersubjektivt forhold mellom de involverte subjektene (Crang og Cook 2007).

Kvalitative metoder er for meg et naturlig valg når jeg skal innhente et bredt spekter av informasjon, noe som for uten å avdekke oppfatninger som finnes blant mennesker, også må gjøres for å få et overblikk over forholdene som rammer inn situasjonen samt hvilke kulturelle forståelser som former den lokale konteksten i lokalsamfunnet. Min studie krever at jeg går i dybden i informasjon om ulike aspekter ved det bestemte stedet, både faktaopplysninger om stedet og hvilke konkrete tiltak som har foregått før og nå, i tillegg til privatpersoners oppfatning av stedet og de utviklingstiltak som gjøres.

7.4 Kvalitativ metode og stedsforståelse

Lokalbefolkningens forståelser av sted kan også ses på som sosiale fenomener som kan studeres med kvalitative metoder. Det teoretiske utgangspunktet som denne studien er bygd på fremhever at alt er i tilblivelse, og ingenting er statisk eller konkret. Også steder er foranderlige og dynamiske, særlig er dette mer tydelig etter at verden

har blitt mer global, mobil og flytende (Castree 2009). En felles forståelse av verden eller bestemte temaer kan ses på som det nærmeste vi kan si at vi kommer en sannhet. Man kan søke informasjon om menneskers subjektive og kollektive oppfatninger av sted og stedsutvikling, som påvirker deres praksis og videre forståelse. Jeg ønsker å avdekke nettopp lokalbefolkningens subjektive opplevelser, og om det finnes felles kollektive forståelser blant dem. Jeg har valgt å bruke intervjuer for å gå i dybden i de subjektive forståelsene.

Kvalitativ metode fremhever at det eksisterer mangfold av ulike tolkninger av samme fenomener, også av steder eller stedsutvikling. Siden det er rom for mange ulike tolkninger av verden, kan det forekomme ulike meninger om hvilken oppfatning som skal ses på som den mest hensiktsmessige. Bak informantenes ulike forståelser for eksempel av hvordan et sted bør være eller hvordan stedsutvikling bør foregå, kan det ligge dypere oppfatninger til grunn som de bygger sitt verdensbilde på. Kvalitativ metode søker ikke å finne hva som er riktig, men heller å gå i dybden for å avdekke nettopp ulike tolkninger og oppfattelser av de samme temaene.

7.5 Subjekters påvirkning i kvalitative metoder

Fordi det ifølge det sosialkonstruktivistiske utgangspunktet ikke eksisterer rene fakta som bare venter på å bli innhentet, vil kunnskap om stedene bare avdekkes som refleksjoner av menneskers opplevelser av dem. Da kunnskap heller skapes intersubjektivt enn å bare innhentes, er det mer riktig å bruke begrepet datagenerering enn datainnsamling (Mason 2012). I ytterste konsekvens av sosialkonstruktivistisk perspektiv vil informasjonen informanten avgir, betraktes som noe som blir dannet der og da under intervjusituasjonen, og informasjonen blir et rent resultat av relasjonen mellom forskeren og informanten. I praksis vil de fleste tilfeller av forskning være mer moderat konstruktivistisk enn dette (Thagaard 2009), men det er uansett viktig å anerkjenne relasjonen mellom subjekter som medvirkende i forskningsprosessen.

Forskeren er ikke atskilt fra, men delaktig i datagenereringen, og kunnskapen konstrueres i et intersubjektivt forhold mellom de involverte subjektene (Crang og Cook 2007). Min og informantenes subjektive «bagasje» vil derfor være av betydning for hvilken kunnskap som produseres. Personlige erfaringer, ønsker og agendaer har betydning for hvilken opplevelse man har av fenomenene som omtales. I tillegg vil ens egen opplevelse og *fremstilling* (språklig, omtalemåte etc.) av fenomenene kunne være av betydning for hvilken kunnskap som produseres i situasjonen.

Kvalitativ metode innebærer også et stort rom for forskerens egen tolkning av dataene. Jeg vil fra utgangspunktet av ha et mentalt bilde av hva jeg leter etter, og det er derfor en viss fare for at jeg subjektivt kan tolke dataene etter mitt eget forogdtbefinnende. Jeg må være bevisst på at *min* tolkning kanskje bare er en av mange mulige måter å tolke de samme dataene på. Ved tolkning av intervju eller andre

sosiale «tekster» må jeg være bevisst på at min tolkning av informanternes fortellinger skjer fra et annet ståsted enn informanten selv, og at mine forestillinger derfor kan være forskjellige fra det som informanten selv opplever (Thagaard 2009). Jeg vil være spesielt opptatt av dette i min studie som involverer stor grad av min egne subjektive tolkning av informantenes utsagn.

7.6 Intervju

Fordi min problemstilling innebærer å få forståelse for subjektive opplevelser, krever det å gå dypt inn i hver enkelt informant sin opplevelse av stedet og forholdene rundt. Intervju blir et nødvendig valg for denne delen av studien. Det krever en intervjuguide som er tydelig og presist nok formulert, men samtidig åpne nok til å kunne fange inn et større felt av informasjon. Jeg har brukt intervjuguider som kan beskrives som halvstrukturerte (semi-structured) (jfr. Crang og Cook 2007).

Generelt i kvalitative metoder er intervju et godt metodevalg om man vil gå i dybden i det subjektive enkeltindivid, og avdekke personlige erfaringer og følelser. Det er hensiktsmessig hvis det ontologiske utgangspunktet gir at menneskers kunnskap, syn, forståelser, tolkninger og erfaringer er betydningsfulle for å avdekke den sosiale virkeligheten man skal utforske (Mason 2012). Informantenes beskrivelser vil gjenspeile deres egne opplevelser og tidligere erfaringer. Blant annet kulturelle mønstre og erfaringer fra tidligere situasjoner vil kunne ha innvirkning på hvordan informantene presenterer informasjon (Thagaard 2009). Den informasjonen de gir vil da være preget av deres egne erfaringer og forståelser. Det kan på slik måte ikke ses på som «ren» kunnskap.

I min case vil jeg bruke intervjuene for å få frem lokalbefolkningens tanker rundt stedet og dets utfordringer, og måter å møte utfordringer og endringer på. Informasjon fra intervjuer kan tolkes som tegn på subjektive forståelser av de ulike dimensjonene av stedet (fysiske, følelsesmessige, sosiale med mer), og gjennom dypere analyse og tolkning kan man avdekke mer grunnleggende forståelsesrammer som informantene bygger sitt verdensbilde på. En slik tilnærming kan beskrives som en fortolkende tilnærming (interpretivist approach), som har som mål å utforske forståelser som mennesker i den sosiale verden har produsert, og som reproduseres gjennom sosiale aktiviteter. Den fortolkende tilnærmingen er opptatt av individuelle og kollektive forståelser, argumentasjonsprosesser, sosiale normer etc., og forskeren søker etter informantenes oppfatning eller insider-syn på temaene det forskes på (Mason 2012).

I min studie vil det derfor være hensiktsmessig å bruke intervju for å, i tillegg å få tilgang til konkrete opplysninger, se på hvordan opplysninger legges frem og omtales. Hvordan opplysninger og temaer omtales vil være spesielt aktuelt for å avdekke ulike forståelser, likheter og uenigheter, da de samme tema og forhold kan omtales på ulike måter, for eksempel med ulik verdiladning. Intervju kan på denne måten ses på som en tekst som kan analyseres. Man vil også kunne se uttrykk for den sosiale og kulturelle

rammen rundt informantens situasjon ved å gå dypere inn i analyser av intervjuer. Hvert individ vil i tillegg ha en egen forståelsesramme som de bygger sin oppfatning på, som kan avdekkes ved dypere analyse av utsagn.

Utvalg av informanter og gjennomføring av intervju

I planleggingsfasen er det viktig å reflektere over hvilke kilder (personer, organisasjoner, tekster, arrangementer etc.) som kan bidra med den type data som er relevant for forskningsprosjektet. For å avgjøre dette er det viktig å stille seg spørsmål som hva man er interessert i å vite, hvilken informasjon kan man få av de ulike kildene, om kildene gir kunnskap som er passende innenfor den ontologiske og epistemologiske rammen, og om det er etiske betenkeligheter med bruk av kildene (Mason 2012).

Jeg gjennomførte intervjuer i to «runder» hvor de første (tre personer) var nøkkelinformanter som var valgt ut på grunn av sin posisjon som sentrale aktører innenfor stedsutviklingsaktiviteter eller på andre måter har vært aktive for å tilføre noe positivt til lokalmiljøet. Disse informantene har jeg identifisert ved hjelp av nettsider eller konkrete tips om hvem som kunne være aktuelle. Målet med denne runden med intervju var å få bedre innblikk i de konkrete aktivitetene og tiltakene som blir eller har blitt gjennomført med formål å gjøre noe positivt for stedet. Med disse intervjuene ville jeg også forsøke å finne på hvilken bakgrunn og med hvilket formål disse aktørene har handlet, hvilken visjon eller strategi de har hatt i sitt arbeid, og eventuelle forsøk på å produsere bestemte oppfatninger. Intervjuene foregikk en gang hjemme hos informanten, de to andre gangene på arbeidsplassen deres.

I andre runde hadde jeg et annet mål med intervjuene, nemlig å avdekke hvilke subjektive opplevelser som finnes blant lokalbefolkningen for øvrig. Både hvilke opplevelser de har av stedet som bosted, lokalbefolkningen der og stedets situasjon og framtidsutsikter, samt hvilken opplevelse de har av de stedsutviklingstiltakene som er gjennomført av blant annet informantene fra første intervjurunde. Dette utvalget består av til sammen åtte personer, hvor jeg gjennomførte et gruppeintervju med fire personer, samt fire enkeltintervjuer.

Dette utvalget av informanter besto av mer tilfeldig utvalgte personer fra lokalbefolkningen, som ble plukket ut ved hjelp av leting på internett og facebook, gjennom å oppsøke kontakt med diverse arbeidsplasser og andre foretak i Hasselvika, og også noe via «snøballmetoden». I motsetning til første runde var det ikke annet krav enn at de måtte være en del av lokalbefolkningen i Hasselvika, i betydningen av at de enten bor der eller har vokst opp der og har, eller har hatt det som hjemsted. I mitt utvalg var det to informanter som har flyttet ut, men begge har vokst opp i Hasselvika, er fortsatt på besøk der så ofte som mulig og har fortsatt et nært forhold til stedet. Jeg vurderer derfor dem som å være del av lokalbefolkningen også. En av informantene hadde derimot ikke vokst opp der, men flyttet dit i voksen alder. Jeg velger derfor å si at det ikke nødvendigvis er bare den fysiske lokaliseringen hvor man

bor nå eller er oppvokst på som avgjør hvorvidt man defineres som lokalbefolkning, men like mye den følelsesmessige tilknytningen man har, og om man selv *føler* at man er en del av lokalbefolkningen. Jeg valgte ut informanter på denne måten også for å få litt større variasjon i form for tilknytning til stedet.

De fire enkeltintervjuene i den andre runden ble tatt over telefon, mens gruppeintervjuet foregikk som et møte. Gruppeintervjuet forsøkte jeg å legge opp slik at alle deltakerne i størst mulig grad skulle få mulighet til å svare på alle spørsmålene, så det er størst mulig sjanse for at jeg får så mange synspunkter som mulig fra hver enkelt og at ingen synspunkter blir «oversett». I tillegg til la jeg opp til muligheter for å diskutere dem imellom.

En fare med telefonintervjuer kan være at man ikke får den samme kontakten og dynamikken seg imellom som man ville fått i et personlig møte. Siden situasjonen og forholdene som dannes mellom forsker og informant kan ha mye å si for hvor mye informanten åpner seg og bidrar med informasjon, kan et intervju over telefon kanskje ha en begrensende effekt på informasjonsproduksjonen. Men da det ikke var mulig å finne egnet tid og sted for det ene intervjuet, ble telefon den eneste løsningen. Det viste seg å gå overraskende greit, og jeg hadde ikke inntrykk av at jeg fikk mangelfull informasjon i forhold til det jeg håpet. Men jeg prøvde å fokusere mer på å føre samtalen mer bevisst, og stille oppfølgingsspørsmål litt mer konkret og strategisk, siden samtalen kanskje ikke ville flyte på samme måte. De resterende tre intervjuene ble derfor også valgt å tatt over telefon, da det sparer både tid og reisekostnader. Også disse intervjuene ble gjennomført med positiv erfaring.

Analyse av intervjuene

I analysering av kvalitativt materiale er målet å oppnå en forståelse for «kjernen» i hvordan informantene opplever fenomenet ved å finne mønstre og systematisere temaer (Guggedal 2013). I første runde er målet å gjøre seg opp et helhetsinntrykk, for deretter å sortere temaer. Deretter skal det identifiseres beskrivende enheter eller *koder*.

Jeg har til en viss grad gått ut ifra en fremgangsmåte for analyse som er beskrevet av Malterud og omtales av Guggedal (2013), om ikke fullstendig. Jeg ønsket å både avdekke helhetlige forståelser eller forståelsessystemer, hvilke temaer som er sentrale i informantenes stedsforståelse, og hvordan deres opplevelse av stedsutviklingsbidragene er.

Når resultatene av mine intervju skulle analyseres, gikk jeg igjennom de transkriberte intervjuene for å identifisere hvilke temaer som gjentas som betydningsfulle, og som gir et forslag til en side ved problemstillingen som temaet kan være til hjelp for å besvare. Jeg trakk ut tydelige meningsbærende enheter som jeg vurderte som å representere ulike hovedpoenger i materialet, som ble utgangspunkter for ulike temaer eller kategorier. Deretter gikk jeg gjennom materialet på nytt flere ganger, og

trakk ut nye meningsbærende enheter som kunne kobles til de ulike kategoriene. De ulike kategoriene og meningsbærende enhetene innenfor disse ble sortert ved hjelp av fargekoder for å lettere systematisere dem. Videre forsøkte jeg å «koke ned» innholdet i temaene ved å identifisere det jeg vurderer som en essens i dem.

Ved analyse hvor man identifiserer temaer, grupperinger og kategorier i datamaterialet vil det i kvalitative metoder alltid være en viss fare for å presse utsagn inn i kategorier som kanskje ikke passer, jeg har derfor vært bevisst på å forsøke å ikke ta utsagn for mye ut av sin sammenheng. Mer om dette under avsnitt 7.9 om gyldighet, troverdighet og overførbarhet.

7.7 Analyse av diskurser knyttet til sted

Siden jeg vil omtale diskurser i min studie, vil jeg beskrive kort om hvordan diskurser avdekkes og analyseres. I denne studien gjennomfører jeg ikke en fullstendig diskursanalyse, men bruker elementer fra det. Jeg identifiserer diskurser, men plukker dem ikke fullstendig fra hverandre. Siden jeg avdekker og omtaler sett av forståelser som jeg har omtalt som diskurser, bør det gjøres rede for hvordan man kommer fram til dette.

Når en diskursanalyse skal gjennomføres, kan man ta utgangspunkt i et mangfold av kilder, dokumenter og visuelle data og kommunikasjonsformer, men også andre metoder som intervju eller observasjon. Hensikten med å avdekke diskurser er å identifisere hva folk er opptatt av, og hvordan de omtaler bestemte tema (Røe og Vestby 2013). Uttrykksformer kan relateres til den samfunnsmessige sammenhengen de er en del av og representerer bare *bestemte tolkninger* av omverdenen.

Analyse av tekster er den vanligste metoden i diskursanalyse. I sammenhengen med sted kan det for eksempel innebære at hvordan stedet blir presentert på nettsider og brosjyrer etc., kan være uttrykk for en selvvalgt identitet representantene for stedet ønsker å bli assosiert med. En slik selvidentifisering trenger imidlertid ikke nødvendigvis å ha bred oppslutning blant befolkningen selv (Røe og Vestby 2013). Jeg har selv tatt for meg en del skriftlige dokumenter, særlig nettsider, som jeg har vurdert som representasjon for bestemte diskurser om Hasselvika. Nettsider o.l. brukes av enkelte aktører, særlig de som er aktive innenfor stedsutviklingsprosjekter som en del av en aktiv diskursproduksjon. De fleste av disse dokumentene og nettsidene som dette gjelder vil jeg ikke eksplisitt omtale i teksten, men de vil være med som et mentalt supplement for meg når jeg jobber videre og gjennomfører analysen.

Analyse av intervju kan også benyttes for å avdekke og analysere diskurser. I diskursanalyse legges vekt på både tekst og tale som datakilder. Diskurser, som kan avdekkes gjennom tolking av tekst og tale, utgjør den sosiale verden. I følge Foucaults tradisjon omfatter diskursiv praksis både tekst, tale og praksis. I følge denne tradisjonen er det følgelig mulig å ta i bruk mange ulike metoder for å avdekke diskurser, deriblant også transkriberte intervju (Mason 2013). Intervju som skal brukes

til å avdekke diskurser bør da foregå mest mulig ustrukturert, og ta form som en åpen samtale, og få informantene til å *fortape seg i det diskursive universet som de normalt befinner seg i* (Cruickshank og Lysgård 2013:4), så språkbruk og talemåter kommer frem tydeligst mulig. Det er da man får innblikk i den diskursive forståelsen som rammer inn deres virkelighetsbilde.

Jeg har brukt nettsider og sosiale medier for å få innblikk i hvordan representanter fra Hasselvika velger å representere og formidle opplysninger om stedet. Jeg har sett på hvilke opplysninger som velges å fokuseres på, noe som kan skje på bekostning av andre opplysninger. I stor grad gir inntrykket gjennom de utvalgte representasjonsmåtene et bilde av en selvvalgt identitet. Jeg har også brukt de transkriberte intervjuene til å avdekke ulike sett av forståelser eller diskurser blant informantene fra lokalbefolkningen. Jeg har analysert f.eks. ordbruk og uttrykksformer som et uttrykk for bestemte forståelsesrammer.

7.8 Etikk

Det er viktig å tenke over hvilke konsekvenser ens forskning kan ha. Forskning vil kunne gi konsekvenser for både stedet som helhet og for de enkelte informantene. For det første må man være bevisst på at ens egen forskning vil skape bare *bestemte* former for kunnskap om stedet. Det er bare bestemte tilnærminger eller former for kunnskap som blir presentert gjennom forskningen, og for hvert valg man tar med hensyn til hva man vil fokusere på, velger man samtidig bort mye annet. Forskning kan bidra til å fremheve bestemte sider av stedet, mens andre sider kan overses (Dale og Berg 2013). Det jeg har valgt å fokusere på er heller ikke nødvendigvis noe som de det angår kjenner seg igjen i.

Man må alltid tenke over om forskningen kan ha negative konsekvenser for informantene. Det kan blant annet gjelde sensitiv informasjon eller andre personopplysninger som ikke bør komme ut i offentligheten, og derfor bør behandles med omhu. Min studie omhandler imidlertid ikke veldig personlige opplysninger, men en generell regel er å behandle alle opplysninger konfidensielt.

Når det gjelder informantenes anonymitet er dette noe som så langt det er mulig bør etterstrebes, i hvert fall «vanlige» informanter som ikke er nøkkelinformanter i kraft av en spesiell posisjon. På et lite sted som Hasselvika, der «alle kjenner alle» kan det imidlertid være vanskelig å ivareta full anonymitet, da andre fra lokalbefolkningen kanskje vil kunne skjønne hvem det dreier seg om ut ifra tilleggsopplysninger som oppgis. Jeg har anonymisert informantenes navn og personopplysninger for øvrig, og tildelt dem nummer for å best mulig sikre anonymitet.

7.9 Gyldighet, troverdighet og overførbarhet

Begrepene gyldighet, troverdighet og overførbarhet handler om kvaliteten i forskningen som er gjennomført. Gyldighet innebærer i hvilken grad forskningen er

«sann», og om man virkelig får et svar på det man ønsker å finne svar på. Her er det viktig å være bevisst på eventuelle feilkilder i egen forskning og tolkning, i kvalitativ metode gjelder det først og fremst forskerens eget subjektive bidrag (Guggedal 2013). I min studie kan mine egne subjektive agendaer og tolkninger være forhold som gir svakheter i forskningen. Både gjennom valg av spørsmål og gjennom tolkningen kan jeg legge egne føringer for hvilke funn jeg ønsker å finne, og det er en fare for å presse funnene inn i kategorier som ikke nødvendigvis passer. Min tolkning er bare en av mange måter å se på verden på. For å forsøke å hindre mulig feiltolking har jeg så ofte som mulig stilt åpne spørsmål for å ikke lede informantene mot et bestemt svar, og i analysen har jeg lagt vekt på å ikke ta utsagn for mye ut fra sin sammenheng.

Troverdighet handler om hvorvidt resultatene er «bundet» til kun den aktuelle situasjonen, eller om de samme funnene kunne blitt produsert i en annen sammenheng med andre forskere eller annet tidspunkt, for eksempel om informantene kunne gitt andre svar til andre forskere eller i andre situasjoner (Bakken 2015). Som nevnt kan relasjonen mellom forsker og informant ha mye å si for informasjonen som produseres, og forskningens troverdighet sier noe om hvor stor betydning dette kan ha hatt. Derfor er det viktig at forskeren er bevisst på, og gjør rede for, situasjonene og prosessene rundt utvalg av informanter og konteksten for gjennomføringen av intervjuene. Dette kan være relevant å tenke over for eksempel gjennom bruk av gruppeintervjuer, hvor det kan være usikkert om alle får sagt sin mening, og meningen til de som «snakker høyest» kan være de som kommer tydeligst fram på bekostning av andre. For å vise dette har jeg forsøkt å gjøre prosessene så «gjennomsiktige» som mulig ved å beskrive både hvordan jeg har funnet informantene, hvorfor de ble valgt ut, hvordan intervjuene foregikk og hvordan jeg har tolket resultatene, samt er bevisst på situasjonens mulige innvirkning på datagenereringen og ser resultatene fra intervjuene ut ifra det.

Overførbarhet dreier seg om forskningens resultater er gyldige i andre sammenhenger, altså hvor generaliserbar den er. Det har også mye å gjøre med hvordan informasjonen er innhentet, blant annet om informantutvalget er representativt for en helhet. Begrunnet i mangel på tid eller kapasitet vil det i kvalitative studier ofte omfatte forholdsvis få informanter. Det kan skape skjeve utvalg og være en kilde som trekker ned forskningens grad av overførbarhet. Det vil derfor alltid være vanskelig å vite om studien virkelig er overførbar til andre situasjoner, hvis informantutvalget er lite (Guggedal 2013). I mitt utvalg viste noen informanter sammenfallende resultater, men det var også noe splittelse. Siden utvalget var forholdsvis lite er det vanskelig å si noe sikkert om de likhetene og ulikhetene jeg fant faktisk er noe som er gjennomgående i hele lokalbefolkningen. For å reflektere rundt hvordan mine funn kan overføres til andre sammenhenger har jeg forsøkt å se på mine funn i forhold til annen litteratur, både teoretiske perspektiver og annen empirisk forskning. Sammenhenger som kan tyde på likheter med eksisterende litteratur og forskning vil kunne øke graden av overførbarhet.

7.10 Oppsummering

Ved å beskrive og reflektere rundt de metodologiske tilnærmingene og de metodiske gjennomføringene jeg har brukt, har jeg vist hvordan jeg ønsker å komme fram til svar på problemstillingen og forskningsspørsmål. Mine metodologiske valg bygger på synet på verden som noe konstruert som det ikke kan finnes en entydig sannhet om, men mine resultater vil bare være en av mange mulige resultater. For å gjøre rede for hvordan mine funn likevel kan ha en gyldighet som forskning har jeg forsøkt å gi en mest mulig gjennomslutlig redegjørelse for og refleksjon rundt både prosessene i informasjonsinnhenting og de teoretiske forståelsesrammer de bygger på.

8. Presentasjon av stedsutviklingstiltakene

I dette kapittelet vil jeg gjøre rede for de ulike stedsutviklingstiltakene som blir diskutert i rapporten. Kapittelet er en presentasjon av de ulike tiltakenes bakgrunn for opprettelse, formål, visjon og strategi. I dette kapittelet blir det gjort rede for stedsutviklingstiltakene sett ut ifra utviklingsaktørene selv sitt ståsted. Stedsutviklingstiltakene jeg velger å fokusere på er Forum Hasselvikas arbeid, Galskaperne og Optimistbygdnettverket. Empirien er innhentet gjennom intervju med aktører som har vært eller er aktive innenfor de ulike tiltakene, samt gjennom skriftlige dokumenter.

Det er slik i et bygdesamfunn at det bygdesamfunnet selv ikke tar tak i, det blir aldri gjort. Det er ingen andre som kommer og tilbyr noe mye. Så det var noe av vitsen med Forum Hasselvika, at vi presset på kommunen og presset på for å få til ting, som var noe av årsaken til at det ble noe og. (Nøkkelinformant 1).

Sitatet over illustrerer både en opplevelse av bygdesamfunn og deres forhold til omverdenen, og et syn på hvilken bakgrunn utviklingstiltak bør gjennomføres. Nemlig at bygdesamfunn stort sett står for seg selv, og skal det foregå utvikling må det skje ut ifra dem selv også.

8.1 Opprettelse av Forum Hasselvika, engasjement og dugnadsånd

Forum Hasselvika, som er en bygdeutviklingsgruppe, ble opprettet som reaksjon på at Hysnes Fort var truet av nedleggelse. Nedleggelsen av Forsvarets virksomheter er sentral i Hasselvikas ønske om å utvikle seg som sted, da det var en tydelig og brå start på en nedgangsprosess. Etter at Hysnes Fort ble nedlagt sto lokalsamfunnet «ribbet» tilbake (jfr. Optimistbygd.no 2012). I en slik situasjon sto stedet i fare for å ytterligere få status som fraflyttingsperiferi. Hasselvika opplevde på dette tidspunktet en stor sosial mobilisering fra lokalbefolkningen. Lokalsamfunnet, under initiativ fra Forumet, utførte en stor dugnadsinnsats men mål å skaffe ny virksomhet til stedet. Opprettelsen av Forumet var en direkte reaksjon på flere negative hendelser som skjedde i sammenheng med nedleggelsen av Fortet, og det førte til en tro på at det ville gå dårlig med stedet:

Vi hadde en bankfilial, den måtte legges ned. Vi hadde et samvirkelag, det måtte legges ned. Og så kom det her med Posten, det skulle bort. Skulle rasjonaliseres. Så hadde vi et bakeri. Det ble nedlagt. Så alle de her andre støttefunksjonene eller sånne ting ble med i samme dragsuget. Det var da vi begynte med Forum Hasselvika. Da folk sa at det går skit med hele greia. Det var da vi dannet Forum Hasselvika for å prøve å danne litt optimisme og få litt glød tilbake. (Nøkkelinformant 1).

Forumet ble opprettet i 1996, mens Fortet var truet av nedleggelse, og var da en gruppe på 6-7 personer. De jobbet for å dra i gang diverse prosjekter og virksomhet for å opprettholde liv i bygda. Denne virksomheten gikk hovedsakelig ut på prosjekter i fysisk og funksjonell forstand, som oppgradering av områder og omgjøring av en nedlagt butikk til eldreboliger, og opprusting av en idrettsbane, som det fortelles erfaringer fra under:

Vi var veldig engasjerte i startfasen da det var mye å ta tak i, som vi holdt på med. Da hadde vi møter mange ganger i året (...) og hadde prosjekter og laget oss en plan for hva vi skulle gjøre i hele perioden og så videre. Det siste året så har vi ikke, altså, det eneste store prosjektet er en idrettsbane foran Helsefortet her, og den ble ødelagt i forbindelse med bygginga (...) og da tok vi initiativ da, for det grodde jo fullt av busk og kratt og greier etter hvert da. Så tok vi initiativ og snakket med kommunen om de var villige til, hvis vi tok en dugnadsinnsats på det, og så få gjort om det der. (...) Og da fikk vi en halv million fra kommunen til å ordne i stand det der banesystemet der. Så det var det siste prosjektet som vi har holdt på med. (Nøkkelinformant 1).

Forumet bidro med å skaffe penger til prosjekter gjennom et nært forhold til kommunen og fylkeskommunen, som har bidratt med mye finansiering:

Den halvmillionen vi fikk til den idrettsplassen det er jo et typisk eksempel på at du må ha et godt forhold til kommunen, og det må være slik at de stoler på at du gjør jobben når du har fått penger til det. Så vi fikk et bra tillitsforhold til kommunen. (...) Alle prosjektene vi la fram for kommunen, de fikk vi penger til. Så det handler hele tiden om, altså du kan gjøre dugnadsinnsats og forskjellige ting, men du er avhengig av penger og. Hele tiden avhengig av midler for å få gjennomført, uansett om det er god dugnadsånd, så må det noe penger til. (Nøkkelinformant 1).

Det økonomiske aspekt gis en forholdsvis stor betydning i denne utviklingsstrategien som først og fremst går ut på å utbedre stedets fysiske og funksjonelle sider. Forumets fremgangsmåte var ofte at de fikk bevilget penger fra kommunen, og deretter fikk satt i gang andre lag og foreninger for å utføre arbeidet. Prosjektene forutsatte en del frivillig arbeid i tillegg, og det var veldig bra engasjement og dugnadsånd blant lokalsamfunnet i startfasen etter nedleggelsen. Prosjektene har ofte gått ut på å få området til å oppleves triveligere:

Vi startet noe som heter stedsutviklingsgruppe, og da var det bra innsats med å plante trær og rake, så gressfrø og styre på med det. (...) I sentrum her der har vi hengt opp sånne vimpler og blomsterpotter (...) og flagg til 17. mai og forskjellige anledninger. (...) Vi sørget for å få laget stativ og sette opp på påler, og sørget for å få blomsterpotter kjøpt inn og flagg og alt mulig. (Nøkkelinformant 1).

Forumet var engasjert i mye i startfasen nylig etter nedleggelsen, da det var mye å ta tak i. Det har vært mest trivselsprosjekter, de har ikke skapt noen arbeidsplasser.

Eksempler på forumets prosjekter ble gjort mulig av stor dugnadsinnsats var blant annet å oppgradere arealer langs veien for å øke trivselen i sentrum:

Etter nedleggelsen og rundt der så var det relativt veldig mye dugnadsinnsats. Vi startet et prosjekt med å gjøre det litt trivelig langs riksveien innover her, og da møtte det veldig mye folk opp her. (Nøkkelinformant 1).

På bakgrunn av denne innsatsen fra lokalbefolkningen ble Hasselvika tatt med i nettverket Optimistbygd, hvor kriteriene for å bli tatt med er nettopp at bygda må utmerke seg positivt innenfor bygdeutviklingssammenheng, og utviklingen må ha basis i lokalbefolkningen. Det må finnes et eksisterende sterkt engasjement for å forme egen framtid. Optimistbygdenettverket omtales nærmere i avsnitt 8.3.

8.2 Galskapernes kreative bygdeutvikling

I Hasselvika ble det også opprettet et stedsutviklingstiltak av det mer spesielle slaget, nemlig en gruppe som kaller seg Galskaperne. De omtaler seg selv som en «motpol til alvorstyngede elementer i våre liv», og bruker «kreativ galskap, humor og fantasi for å skape en lystigere hverdag» (Galskaperne.no). Galskaperne ser på humor og galskap som utviklingsdriver, og tilbyr ulike kurs og foredrag som omhandler dette, for eksempel inspirasjonsforedrag om «spinnvill bygdeutvikling».

Galskaperne, som et sosiokulturelt orientert stedsutviklingsbidrag, forsøker å skape et mer positivt inntrykk av stedet enn heller negative assosiasjoner som tidligere har eksistert av Hasselvika; de fleste nyhetssaker i media om stedet har tidligere vært av negativ art. En informant gjenforteller Hasselvikas medieoppmerksomhet som nedleggelse av Forsvarets virksomhet, bilkollisjon, bønder som var sinte på grunn av landbruksoppgjør osv. (Nøkkelinformant 2). De ønsket nå å skape et mer positivt bilde av stedet. For det første for å skape aktiviteter og liv på stedet, men også for å lage en god historie som gir et positivt inntrykk av bygda i media.

Produksjon av et annet inntrykk er i dette tilfellet et forsøk på å utvikle stedet. For å vise hva som ligger bak dette forsøket jeg vil omtale som en produsert og tilført oppfatning av stedet, vil jeg først gjøre rede for hvilken strategi stedsutviklingsaktørene har hatt for å forsøke å påvirke folks oppfatning av Hasselvika. Et av målene med slike tiltak er å gjennomføre bygdeutvikling på en måte som nettopp skaper morsomme historier og positiv medieomtale, og dermed gi et inntrykk utad av at Hasselvika er et spennende sted der det skjer mye morsomt:

For bygdeutvikling handler om å få folk til å se positivt på bygda di, og ikke nødvendigvis blomster og sånn (...) at det ser fint ut er en ting, men hva som skjer i bygda er mye viktigere. At det faktisk er noe som skjer der. (...) Vi skulle være en bygdeutviklingsgruppe som opererte på en helt annen måte enn den tradisjonelle. (Nøkkelinformant 2).

Som vi ser blir de sosiale og kulturelle forhold i bygda, gjennom hva som foregår og hvordan bygda oppfattes, det som blir lagt mest vekt på i denne sammenheng. En av aktivitetene de har gjennomført var det de kalte «Verdens minste festival», som også fungerte som et bidrag til en bevisstgjøring da det ble omtalt i Adresseavisen, på tross av at det var en veldig liten og enkel sak. Men det skapte likevel en historie, fordi det skjedde noe som var annerledes:

Dette (Verdens minste festival) var første gang Hasselvikadagen fikk forhåndsomtale i Adresseavisen. Og den lille forskjellen var det at det skjedde noe annerledes. Det var ikke bare hoppeslott og sukkerspinn. (...) Så Verdens minste festival var det som bikket over for at Adresseavisen ville skrive om Hasselvika. (...) Det var en veldig liten sak, men det skapte en historie som er ganske artig. (Nøkkelinformant 2).

Prosjektene og aktivitetene som blir gjennomført foregår med lavt budsjett, og det skal være enkelt å starte opp og også enkelt å avslutte. Sitatet under illustrerer den kreative, spontane og utradisjonelle mentaliteten i denne utviklingsstrategien, som også gir en kontrast til andre mer planlagte utviklingsstrategier.

Vi skulle bare hoppe ut i ting. Ting som vi ikke hadde peiling på, skulle vi bare begynne med. (Nøkkelinformant 2).

Det ses på som positivt at det kommer ut at det skjer noe, noe som også kan ses på som et tegn på en grad av tiltakenes vellykkethet. Oppmerksomheten har gått fra omtale forbundet med lite positivitet, til oppmerksomhet forbundet med aktivitet og spenning. At stedet blir assosiert med aktivitet, kreativitet og annerledeshet er bra:

Ikke minst det at det kommer ut at det skjer noe i bygda. Det har gått fra det at i Hasselvika der var det liksom lite positivitet, men nå er det liksom veldig ... Det skjer ting hele tiden. (...) Det endret seg da fra de første gangene, da måtte vi mase på media om at nå har vi noe artig, til at nå så plukker de opp ting automatisk. (...) Når man snakker med andre grender rundt omkring i Rissa så skryter de jo av Hasselvika fordi det alltid er noe som skjer der. Og det er jo positivt. (Nøkkelinformant 2).

Galskaperne har gjennom denne mentaliteten dratt i gang mange uvanlige og kreative aktiviteter. Eksempler på konkrete aktiviteter som er gjennomført i regi av Galskaperne er den nevnte «Verdens minste festival» som foregikk i en campingvogn, «damemagnetisering», (ordspillreferanse til Forsvarets gamle avmagnetiseringsanlegg på stedet) som visstnok skal justere folks drag på damene. Dette også fordi Hasselvika har en utfordring med for lite damer. Begge disse eksemplene i tillegg til flere andre aktiviteter foregikk for øvrig på Hasselvikadagen, da det allerede var mye folk på stedet. Samtidig hjelper de Hasselvikadagen med å få mer publisitet (Nøkkelinformant 2).

I 2011 arrangerte de også «Galskapssymposium» der de inviterte folk fra andre bygder som tenkte annerledes, for å få og utveksle inspirasjon. Et lignende arrangement som

har foregått som også innebærer utveksling av erfaringer og inspirasjon er en stedsutviklingsworkshop, der målet er å gjøre seg nytte av de tilreisende sin kompetanse, og å bruke muligheten til påfyll både fra tilreisende og lokale krefter angående hvordan de kan utvikle Hasselvika og Galskaperne videre (Nøkkelinformant 2).

Det mer kjente tilfellet Lucky Næroset har mange likheter med Galskaperne i Hasselvika. De to bygdene har ganske like utgangspunkt og lignende utfordringer. Måten de velger å møte dem på er også lik, da visjonen i Lucky Næroset er mye den samme som hos aktørene bak Galskaperne, nemlig å få spennende ting til å skje, som er nytt, uvanlig og kreativt og som gir positiv oppmerksomhet (Kommunikasjonsforeningen 2008). Aktører bak Galskaperne har vært i kontakt med representanter fra Lucky Næroset gjennom tilrettelagte nettverk for informasjonsdeling (Nøkkelinformant 2), så det er tydelig at å hente inspirasjon fra hverandre er nyttig i bygdeutvikling av det mer kreative slag.

Sosialantropologen Kristiane Ervik skriver doktorgradsavhandling om det hun kaller «positive avvik», der både Lucky Næroset og Galskaperne fra Hasselvika er med som eksempler. Hun forsker på hvordan utvikling skjer som et resultat av noe nytt og annerledes, som bryter med det normale. Det hun kaller positive avvik er tiltak som har potensiale til å drive utvikling fremover i en ny retning. Ervik mener at man for å tenke annerledes om utvikling bør se forbi det som oppleves som selvfølgelig for oss, fordi det i virkeligheten er kulturelt konstruert. Det vi opplever som selvfølgeligheter kan i virkeligheten være et hinder for potensiell nyskaping og utvikling (Avvik 2012). I Erviks verdensbilde strebes det ikke etter en balanse eller likevekt, men endring ses på som en naturlig utvikling. De positive avvikene bidrar derfor til en positiv utvikling på sikt, om enn de i første omgang bryter med normalen og kan gi en viss ubalanse.

8.3 Optimistbygd

Optimistbygdnettverket er en del av den nasjonale småsamfunnssatsingen til Kommunal- og regionaldepartementet og er et samarbeid mellom Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Sør-Trøndelag Fylkeskommune og seks mindre lokalsamfunn på ulike steder i Sør-Trøndelag. De seks bygdesamfunnene ble tatt med i nettverket på grunn av at det i de lokalsamfunnene finnes et sterkt engasjement for å forme fremtiden selv (Optimistbygd.no 2012). Optimistbygdnettverket vil bygge videre på disse egenskapene ved stedene. Målet er at de ulike bygdene skal kunne utveksle nyttige erfaringer og lære av hverandre, inspirere og oppmuntre hverandre. Det skal legges til rette for nettverksbygging og tettere samarbeid mellom regionale aktører og lokalsamfunn, og mellom lokalsamfunn. Til sammen skal det *utvikle et mangfold av gode bosettingstiltak i bygdene i Sør-Trøndelag gjennom aktiv nettverksbygging*, sier prosjektlederen på prosjektets nettsider (Optimistbygd.no 2008). Prosjektet skal støtte opp om og videreføre eksisterende utviklingsarbeid i bygdene, og skal

videreføre lokalt engasjement, og eksisterende utviklingsprosjekter vil få økonomisk støtte fra Optimistbygdnettverket.

Hasselvika ble tatt med i nettverket på bakgrunn av opprettelsen av Forum Hasselvika og deres utviklingsarbeid etter at stedet sto «ribbet» tilbake etter nedleggelsen av Fortet, og dugnadsinnsatsen som lokalbefolkningen gjennomførte i denne sammenheng (Optimistbygd.no 2008). Prosjektmidler som Hasselvika har fått tildelt gjennom Optimistbygdprosjektet har bidratt til bygging av en lekeplass på Hysnes (Optimistbygd.no 2010).

Optimistbygdnettverket er ikke i utgangspunktet endogent initiert, slik stedsutviklingstiltakene som denne rapporten omhandler egentlig skal være. Men jeg velger likevel å ta det med i vurderingen, siden innføringen av nettverket skjedde på bakgrunn av nettopp forhold i lokalsamfunnet, og eksisterende stedsutviklingstiltak med basis i det. Et av kriteriene for å kalle seg en Optimistbygd var nettopp at stedet fra før av skal ha utmerket seg i bygdeutviklingssammenheng, og bygdeutviklingen skal ha basis i lokalmiljøet. Det skal også allerede eksistere utviklingsarbeid på stedene fra før av (Optimistbygd.no 2012). Optimistbygd kan derfor ses på som en videreføring av det som allerede eksisterte.

For Hasselvikas del hadde tilknytningen til Optimistbygd som mål å ytterligere understreke og videreføre det positive engasjementet som fantes i bygda. Optimistbygdnettverkets bidrag til å understreke «optimisme» som en fanesak kan synes for eksempel i og med at flere mindre nyopprettede virksomheter omtales på en av Hasselvikas nettsider som «Optimistene i Hasselvika». Eksempler på disse er matprodusenter, havfiske og opplevelsesturisme, glasskunstverksted, ressurscenter, kurssenter og militærmuseet (Hasselvika.no).

8.4 Oppsummering

I Hasselvika har det foregått flere ganske ulike bidrag til å utvikle stedet og lokalsamfunnet. Stedsutviklingstiltakene omfatter både fysiske og sosiokulturelle tiltak, og bak dem ligger det ulike forståelser av hvordan utvikling av steder bør foregå og hva som er viktig for et sted.

9. Hasselvika som sted

I denne delen vil jeg se på funn i mitt case ut ifra ulike teoretiske perspektiver som tidligere har blitt beskrevet og vise hvordan akkurat mitt case i praksis fungerer og henger sammen med ulike forståelser av sted, samtidig som det gir større forutsetning for nærme seg problemfeltet for studien.

Hvilken oppfatning individer selv har av ulike forhold ved steder kan ha en sammenheng med hvordan man opplever også stedsutviklingsprosjekter eller andre endringsprosesser for øvrig. Før jeg begynner med analysedelen, ser jeg det derfor som nyttig å gjøre rede for ulike sider ved stedet Hasselvika, ved å koble teorier om sted til empiriske funn rundt Hasselvikas spesifikke kontekst. Dette for å gi et bedre innblikk i referansene som informantene bygger sine forståelser på. Målet med dette kapittelet er å gi en dypere forståelse for stedet som helhet og forholdene på og rundt stedet. Å gjøre rede for de ulike forholdene ved stedet vil gjøre det lettere å nærme seg forståelser og forståelsessystemer som involverer nettopp de ulike forholdene. Dette kapittelet redegjør derfor for forhold som gjør det enklere å svare på problemstillingen senere.

Steder skapes av diskurs og praksis (Dale og Berg 2013), det vil si at de skapes av hvordan de brukes og hvordan de oppfattes. Hvordan stedet brukes og oppfattes har også sammenheng med stedets relasjoner med og forhold til andre steder. Det relasjonelle stedsbegrepet omfatter de aktivitetene som foregår både internt på stedet, og mellom Hasselvika og andre steder. Hvordan Hasselvikas relasjonelle, funksjonelle og diskursive egenskaper etc. som sted *oppfattes* av lokalbefolkningen har betydning for hva slags utgangspunkt de har å bygge sin stedsforståelse på. Nedenfor vil jeg gjøre rede for disse sidene ved Hasselvika, som forhåpentligvis vil kunne gi bedre innblikk i hvilken bakgrunn menneskene på stedet har å handle ut ifra for å skape utvikling, og bakgrunn for hvordan stedsforståelser og stedsdiskurser har vokst frem.

9.1 Hasselvika som relasjonelt sted: utfordringer og muligheter

I dette avsnittet henter jeg inn den generelle teorien beskrevet i kapittel 3.2 til mitt case. I min studie har jeg valgt å se på de relasjonelle sidene ved steder som noe som kan føre med seg både utfordringer og muligheter. Om relasjonene med andre steder fremtrer som utfordringer eller muligheter, kan det eksistere ulike forståelser om, og kan følgelig også være grunnlag for ulike forståelsessystemer, som jeg kommer tilbake til i kapittel 10.

I følge den relasjonelle stedsforståelsen vil steder, og oppfattelsen av dem, henge nært sammen med dets relasjoner med andre steder og med menneskenes aktiviteter på stedene. Steder skapes og gjenskapes kontinuerlig som en del av den sosiale aktiviteten som foregår der (Dale og Berg 2013). Steder henger sammen i nettverk, og

kan være koblet sammen på ulike måter, i mange tilfeller nettopp *fordi* de er forskjellige, og derfor opprettholdes som ulike. Steder kan også oppnå en særegenhet eller identitet på grunn av sin relasjon med andre steder, da de kan oppnå et bestemt forhold eller en bestemt posisjon i en sammenheng. For eksempel kan ulike steder innenfor den samme region være knyttet sammen ved at de ivaretar ulike funksjoner innenfor den regionen de er en del av (Damvad 2013).

Hasselvika er, som alle andre steder, en møteplass for relasjoner, både interne og eksterne. Stedet har sin funksjon og en betydning i en relasjon med andre steder. Hvordan Hasselvika er nå og har utviklet seg gjennom tiden har mye å gjøre med stedets relasjon med både andre steder og ytre forhold, ikke bare tiltak og krefter innenfra. En kombinasjon av ytre og lokale forhold gir en ramme og forutsetning for hva som er hensiktsmessig, for eksempel hvilken strategi som er mest hensiktsmessig å gjennomføre innenfor stedsutvikling. I likhet med det som nevnes i Damvad (2013) gir egenskaper ved stedet og dets sammenhenger med andre steder føringer for hva slags stedsutviklingsstrategier som kan være hensiktsmessige, samt hvilke resultater tiltakene kan ha.

Hasselvika kan fort betraktes som en naturlig bakevje eller avfolgingssted, der sentraliseringskreftene virker på alle fronter. Informanter uttaler eksplisitt at det foregår en sentraliseringsbølge i samfunnet generelt, og at utvikling skjer bare i byene eller tettstedene (Nøkkelinformant 1). Denne oppfattelsen gjenspeiles også i kommunedelplanen for utvikling av Rissa, hvor det vektlegges at utvikling av næringsliv, service og bosetting med mer hovedsakelig skal legges til sentrumsnære områder (Rissa kommune 2015).

Hasselvika kan derfor ses på som et naturlig avfolgingssted. Også nedleggelsen av Fortet med tap av arbeidsplasser og tilhørende støttefunksjoner satte i sin tid preg på stedets utviklingsretning. Den korte avstanden til Rissa sentrum, som er et større tettsted med betraktelig bedre tilbud, kan bli et mer opplagt bostedsvalg for mange. Strømmene ut fra Hasselvika vil naturlig kunne være større enn strømmene inn. En del av lokalbefolkningen i Hasselvika uttrykker tydelig en frykt for det at Rissa eller andre steder skal overta funksjoner som finnes i Hasselvika. En informant har et inntrykk av at utviklingen av bedre tilbud i Rissa sentrum særlig påvirker pensjonister til å flytte:

Det er klart at alle funksjonene i sentrum da, det er jo et helsesenter med aldersboliger i forskjellige kategorier. Så det er kort vei å gå fra der de bor og opp til helsesenteret, det er kort vei å gå ned til butikker, og har mye større utvalg i butikkene, og du har mange flere funksjoner rundt deg i et sentrum. Så det er en tendens til at de som blir pensjonister flytter inn til sentrum. (Nøkkelinformant 1)

Sentrumsutvikling i Rissa sentrum vil på denne måten kunne gå på bekostning av utkantstrøkene, da pull-faktorene dit blir sterkere. Vi ser eksempler på at flere flytter til Rissa, og det bor færre innbyggere på bygdene i kommunen (Rissa kommune 2016). Også for yngre mennesker kan det naturlig være mer hensiktsmessig å etablere seg

andre steder, hvor det er bedre tilgang på arbeidsplasser. Som også informanten under uttrykker sin opplevelse av det:

Det er veldig få unge som etablerer seg, i og med at vi har hatt den tilbakegangen med befolkningstallet. (...) Det er ikke så veldig mange arbeidsplasser for ungdommer her i Hasselvika, og spesielt for ungdommer som tar utdanning. De flytter ut nesten alle sammen. (Nøkkelinformant 1).

Sett på denne måten blir Hasselvika til et nærmest «naturstridig» bostedsvalg, på grunn av andre (nærliggende) steder med bedre tilbud. På denne måten kommer stedene i en gjensidig påvirkende relasjon med hverandre (jfr. sted som locale), og utvikling i Rissa sentrum, eller for den saks skyld Trondheim eller Brekstad som er en enda større arbeidsmarkeder og utviklings-motorer for hele regionen, vil derfor kunne ha innvirkning på Hasselvika også. Endringer og beslutninger som foregår andre steder, for eksempel i forbindelse med dominerende arbeidsplasser i regionen får lokale konsekvenser. Slike ytre strukturelle krefter har kontinuerlig påvirket og dannet stedet og oppfattelsene av det. En mulig effekt av utvikling av arbeidsplasser på Ørlandet kan imidlertid også utgjøre en mulighet for utvikling i Hasselvika også ved at pendlere til Ørlandet kan bo i Hasselvika på grunn av den korte reisetiden. Som det også beskrives under:

Det er snakk om at det blir rundt tusen arbeidsplasser på den kampflybasen der (Brekstad) så vi har et lite håp om at noen av de, mellom Brekstad og Hasselvika tar det 10 minutter med båten, så at noen av de som eventuelt får seg jobb på Ørlandet (...) Vi fikk kommunen til å lage en reguleringsplan for nye boligtomter i sentrum her, som står åpen for hvis det er noen som får seg jobb på Ørlandet som kunne tenke seg å bosette seg her da, og reise 10 minutter frem og tilbake. (...) Å lokke dem til å bo her med at det er trivelig plass å bo på, også at de da må finne seg i den reisetida til Ørlandet for eksempel. (Nøkkelinformant 1).

Sitatet over understreker poenget som fremgår i Damvad (2013) hvor steder med relasjoner til andre steder i samme funksjonelle region (bo- og arbeidsmarkedsregion) kan føre til at ulike steder utvikler ulike funksjoner eller roller innenfor samme region. Mindre steder som Hasselvika vil kunne få en funksjon som bosted hvor folk bor og pendler ut til jobb i mer sentrale steder i regionen. Dette beskrives som en mulighet også for stedsutvikling ved at steder med denne funksjonen kan styrke sin posisjon nettopp som attraktivt bosted og å avlaste sentrum. Den korte avstanden til både Rissa og andre større arbeidsmarkeder kan dermed gi muligheter for bosetting og utvikling av stedet. Et uttalt håp er som nevnt i sitatet over å få tilflyttere blant folk som jobber på Brekstad, og å gjøre stedet attraktivt som bosted for pendlere dit (Rissa kommune 2016). Som jeg vil komme tilbake til i kapittel 10 og 11 vil det imidlertid finnes delte meninger blant lokalbefolkningen om hvorvidt boliger i seg selv faktisk er tilstrekkelig for å gjøre stedet attraktivt.

Et vanlig syn på sted, som også er grunnlag for forståelsen i min studie er å se på sted som dynamisk og alltid i endring. Ulike aktiviteter og relasjoner i ulike perioder har satt preg på stedet. Jordbrukssamfunnet og perioden med Forsvaret har begge innebåret aktiviteter og relasjoner som har formet stedet. Som Berg og Dale (2004) omtaler, vil også steders *identitet* henge sammen med sosial praksis, og den vil stadig endres og utvikles nettopp på grunn av endringer i praksis. Både hverdagslige praksiser og mer drastiske endringer kan ha innvirkning på det man oppfatter som steders identitet (Berg og Dale 2004).

Stedsutviklingsaktivitetene i etterkant av nedleggelsen har blitt presset fram med avfolkingens trussel hengende over skulderen, og har igjen formet stedet på nye måter. Slik har også Hasselvika kontinuerlig vært i en prosess av å bli formet, etter som ulike aktiviteter og prosesser, både eksogene og endogene, i tur og orden har preget stedet.

Noe jeg i hele studien har valgt å se på som en viktig eksogen påvirkningskraft er de flerfoldige dimensjonene av sentralisering, som medfører en trussel for distriktene. Det føles naturlig å si at dette er en prosess som har påvirket stedet på mange ulike måter, både det åpenbare direkte, og mer indirekte i form av stedets reaksjoner på det.

Fra et strukturelt deterministisk perspektiv ville en slik prosess som sentralisering nærmest uunngåelig medført fraflytting og avfolking for mindre steder som Hasselvika. I praksis foregår heller en mykere påvirkning. Eksterne prosesser kan bearbeides ulikt innenfor de ulike lokale kontekster, og faren for fraflytning, som en dimensjon ved sentralisering, kan gjøre utslag i en oppblomstring av kreativitet og aktiviteter for å gjøre stedet mer spennende og attraktivt. Engasjementet og dugnadsånden under initiativ av Forum Hasselvika i etterkant av nedleggelsen av Fortet er et eksempel på det.

For et tross alt såpass lite sted har det fått kanskje uventet mye rykte på seg for at det «alltid skjer noe der» (Nøkkelinformant 2 + Informant 2). Den konkrete bearbeidelsen av eksterne krefter har mye med stedets kontekst å gjøre, og i Hasselvikas tilfelle har nok krefter i lokalbefolkningen, særlig tilstedeværelsen av enkelte ildsjeler og en god del kreativitet, pågangsmot og evne til å skape og utnytte nettverk hatt mye å si for at utviklingen og stedsbildet har fått en mer positiv oppsving enn det i andre tilfeller sikkert kunne fått. Et sted uten slike krefter i lokalbefolkningen vil kanskje få en annen opplevelse av de samme prosessene, der et avfolket og dødt sted kan bli resultatet.

9.2 Hasselvika som konstruert sted: Bidrag til å konstruere det

Dette avsnittet tar for seg litt av den samme tematikken som forklares i avsnitt 8.2 om Galskapernes utviklingsstrategier, da det også omhandler konstruksjon av stedsforståelser. I dette kapittelet vil jeg imidlertid også gjøre rede for andre måter

stedet Hasselvika kan konstrueres på, i tillegg til å gå litt dypere inn i tematikken rundt konstruerte forståelser av Hasselvika.

Stedsutviklingsbidrag dannes i mange tilfeller nettopp på grunn av en trussel om ulike utfordringer som gjør det nødvendig å ta grep for å holde stedet i live, som stedsutvikling i Hasselvika også er et eksempel på. Eksterne påvirkningskrefter i form av truende nedgangsprosesser kan derfor ses på som en forutsetning for lokale stedsutviklingstiltak og vil kunne fremprovosere en bevisstgjøring av hva stedet er eller *vil* være. Dette delkapittelet fokuserer på logikken og strategien som ligger bak aktører bak Galskaperne og Optimistbygdnettverket sitt forsøk på å konstruere en forståelse av stedet, og på hvilken måte en konstruert forståelse kan ha potensiale til å ha en positiv betydning for lokalbefolkningens stedsforståelse. I hvilken grad forsøket på dette har lyktes, og hvilken betydning den konstruerte forståelsen faktisk har, kommer jeg tilbake til i kapittel 11.

Steder blir til det man forbinder med dem. Steder kan forbindes med oppfatninger internt i lokalbefolkningen, og eksternt av utenforstående, som ikke nødvendigvis er de samme. Jeg vil her konsentrere meg først og fremst om den interne opplevelsen blant lokalbefolkningen, men ekstern oppfatning vil også bli nevnt, om enn ikke den eksterne oppfatningen av Hasselvika blir studert direkte i min studie.

Steders *identitet* henger sammen med sosial praksis og med sosiale representasjoner gjennom hvordan de fremstilles for eksempel i media (Berg og Dale 2004). Hvordan forståelsen av stedet Hasselvika uttrykkes og representeres, av folk og av media, betyr mye for hvordan stedet konstrueres mentalt og sosialt i lokalbefolkningen. Hvordan stedet er konstruert sosialt, altså hvilken opplevelse av stedet som gjenspeiler seg i befolkningen, vil igjen ha stor betydning for hvordan folk opplever stedets status og ser på utfordringer. Som igjen påvirker hvilken innvirkning stedsutviklingstiltak også har på befolkningen.

Å forsøke å konstruere en forståelse av sted kan, som jeg ser tydelige eksempler på, være en viktig del av en stedsutviklingsstrategi. Nettopp hva man skal forbinde med Hasselvika er et viktig fokus for flere stedsutviklingsaktører. Å snu en utvikling fra en dominans av negative representasjoner har vært et overordnet mål for disse aktørene. En god dose kreativitet har blitt tatt i bruk for å snu oppfatningen av stedet til en positiv oppfatning. Ønsket er at Hasselvika skal formidles som et aktivt sted der det skjer mye og er spennende å være. Media har blitt omtalt som det viktigste middelet for å oppnå dette (Nøkkelinformant 2). Utviklingsaktører som for eksempel aktørene bak Galskaperne driver aktivt en diskursproduksjon med hjelp av både egne kanaler på internett og i sosiale medier, og gjennom massemedier som aviser og TV. Dette blir på en måte en tilført representasjon (Lefebvres Rommets representasjon, jfr. Røe og Vestby 2013) siden den ikke egentlig har utspring i lokalbefolkningen som helhet (det hverdagslige liv, Representasjonenes rom).

I en strategi for stedsutvikling er middelet nettopp å være kreativ for å skape positive representasjoner og stedsbilder, selv om det ikke i utgangspunktet nødvendigvis har bred enighet blant befolkningen. Et konstruert bilde *kan* smitte over på befolkningen og deres handlinger, som dermed viderefører det. Det kan på den andre siden også føre til en økt fremmedgjøring overfor stedet og dets konstruerte image, hvis befolkningen selv ikke vil identifisere seg med det (Røe og Vestby 2013).

Det positive bildet som skapes av aktørene bak Galskaperne skal ønskelig kunne smitte over og gjenspeiles i befolkningen. Da vil det konstruerte bildet av stedet reproduseres i den sosiale settingen og påvirke befolkningens bevissthet og handling. Et ønske er at den positive oppfatningen som dannes av stedet vil kunne påvirke lokalsamfunnet og lag og foreninger til å stå på mer, og dermed bidra ytterligere til en positiv utvikling (Nøkkelinformant 2). De konstruerte forståelsene har derfor potensiale til å bli inkorporert i forståelsessystemene som finnes i tilknytning til et sted som står overfor utfordringer.

Den optimistiske forståelsen av bygda som aktiv og levende ville nok ikke eksistert uten nettopp trusselen om nedgang og stagnasjon. I bygdas tidligere faser, for eksempel i Forsvarets periode med den dominerende posisjonen som militæret hadde, fikk stedet sin identitet servert og vokst frem på en naturlig måte, i form av de aktivitetene som Forsvaret tilførte stedet. Det er når dette grunnlaget forsvinner at det kreves at de må komme opp med noe nytt. Noe nytt som stedet kan *bli*. Det innebærer å tilføre nytt meningsinnhold til elementer som blir «tomme» for betydning (Olsen 2005). Det er i denne sammenheng at kreativitet blir et verktøy, og lokalsamfunnets krefter må tas i bruk på nye måter.

I likhet med Galskaperne har også stedsutviklingsprosjektet Optimistbygdnettverket vært et forsøk på en viss diskursbygging eller positiv representasjonsbygging rundt Hasselvika. Nettverket var et kanskje enda bedre eksempel på en påført stedsutviklingsstrategi, som ikke egentlig har basis i lokalsamfunnet. Prosjektet innebar forsøk på å tilføre nytt meningsinnhold til stedet under fanen til Optimistbygdnettverket. Det produsertes en forståelse hvor stedet representertes med optimisme, engasjement og dugnadsånd. Dette er en forståelse som er påført utenfra, da Optimistbygdnettverket fullt ut er en relasjon som strekker seg ut av selve bygda. Begrunnelsen for å bli tatt med i prosjektet var imidlertid at det fantes et eksisterende engasjement på stedet, hvilket gjør at forståelsen ikke er helt «tatt ut av det blå». Det var nettopp lokalbefolkningens egen praksis i form av engasjement og dugnadsinnsats (som danner en Representasjonenes rom-forståelse) som la grunnlaget for at stedet ble oppfattet som å ha et eksisterende sterkt engasjement i utgangspunktet. Denne praksisen kan man kanskje si at ble tatt et skritt videre og «diskursgjort» eller operasjonalisert gjennom Optimistbygdnettverket. Optimistbygddiskursen ble så reproduisert videre under en fane eller fasade, men da tilført som en Rommets representasjon-forståelse.

«Diskursgjøringen» av Representasjonenes rom i eksempelet Hasselvika innebærer også en ny påfylling av ny mening til kjente elementer. Olsen (2005) omtaler hvordan et sted som har gjennomgått en endring særlig kan være en gjenstand for diskursproduksjon. Endringer i et steds situasjon og tilstand kan gjøre at en del etablerte elementer sin originale betydning svekkes, og derfor trenger å fylles med nytt meningsinnhold igjen. Et brudd i en utvikling eller andre endringsprosesser kan fremprovosere dette. Hasselvika kan ha opplevd et behov for å fylle tomrom i stedsforståelsen med ny betydning etter nedleggelsen av Fortet. Ved nye utfordringer, som stedet nå står overfor, kan det på nytt bli aktuelt å oppfinne nytt meningsinnhold. Siden steder ses på som kontinuerlige og dynamiske, vil fornyelse av meningsinnhold være en naturlig prosess, i takt med reformulering av stedsoppfatning, og dermed stedet i seg selv også. Innføringen av Optimistbygdnettverket og Galskapernes arbeid med å presentere stedet som spennende og kreativt, kan også betraktes som et forsøk på fornyelse av meningsinnhold.

Det er i mange tilfeller muligheter for at det kan dannes et misforhold mellom forståelser som er dannet som henholdsvis Rommets representasjoner og Representasjonenes rom, hvis de påførte representasjonene ikke er noe befolkningen kjenner seg igjen i. Det kan derfor finnes konkurrerende forståelser eller diskurser om samme tema eller sted. Som jeg kommer tilbake til vises det også i Hasselvika eksempler på at det er noe splittelse i befolkningen hva angår oppfatninger knyttet til stedet.

I tillegg til forståelsene av stedet som jeg her beskriver som konstruert og tilført som en del av stedsutviklingstiltak finnes også andre hverdagslige forståelser som er dannet med bakgrunn i folks egen opplevelse og tolkning av stedets tilstand og andre hverdagslige forhold. Dette vil jeg komme tilbake til i kapittel 10.

9.3 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg forsøkt å få fram ulike sider ved stedet Hasselvika som vil kunne oppleves på ulike måter av lokalbefolkningen og derfor ha betydning for hvilken oppfatning av stedet som gjenspeiles blant dem. Hvordan ulike sider ved sted kan oppleves på ulike måter, og ha betydning for folks hverdagslige opplevelse av stedet, vil jeg komme nærmere tilbake til de neste kapitlene.

Steder har relasjonelle sider og diskursive sider som utgjør ulike sider av den lokale konteksten som både stedsutviklingsaktører og øvrig lokalbefolkning har å gå ut ifra i sitt arbeid og daglige liv. Relasjonelt blir stedet en funksjonell møteplass for aktiviteter og relasjoner både lokalt og på tvers av lokaliteter. Oppfatninger av stedet dannes sosialt og diskursivt på ulike måter. Oppfatninger av stedet som er dannet som en del av et stedsutviklingstiltak har som mål å påvirke folks oppfattelse til det samme. Som jeg kommer tilbake til i kapittel 10 finnes det flere ulike forståelser eller diskurser knyttet til stedet Hasselvika.

10. Stedsforståelse i Hasselvika

I kapittel 8 gjorde jeg rede for stedsutviklingsaktørers tiltak, bidrag til stedet og utviklingsaktørene selv sine perspektiv og oppfatninger av hva som er positiv stedsutvikling. Jeg skal i de følgende kapitlene forsøke å komme nærmere et svar på hvordan stedet Hasselvika oppleves av lokalbefolkningen, hvilke forståelser som finnes blant dem i tilknytning til stedet, og hvilken rolle utviklingsprosjektene har i deres stedsforståelse. Utviklingsbidrag av mindre skala av disse typene som er gjennomført i Hasselvika er ikke nødvendigvis så tydelige og synlige. Det vil derfor ikke være entydig hvilken betydning det faktisk har for lokalbefolkningen, eller om det har en betydning i det hele tatt, spesielt når det er andre forhold ved stedet som kan virke mer betydningsfulle. Jeg undersøker derfor også hvilke faktorer som virker fremtredende når mitt informantutvalg har omtalt hvordan de opplever stedet, og om disse faktorene har noe med stedsutviklingstiltak å gjøre, eller hvordan de relaterer til de tiltakene som er gjennomført. Jeg vil også vise hvilke dominerende «grener» av stedsforståelser som finnes, og hva som er deres bakgrunn.

Relasjoner med og følelser for steder kan ha bakgrunn i ulike aspekter ved steder. Vestby (2015) skiller mellom stedsrelasjoner begrunnet i funksjonelle/instrumentelle dimensjoner og relasjoner begrunnet i emosjonelle/symbolske dimensjoner når hun undersøker stedsutviklingens utgangspunkt og resultat (Vestby 2015). Videre deler hun grunnlag for stedsrelasjoner inn i kategoriene *natur og landskap, fysiske omgivelser og det bygde miljøet, og sosiale og lokalkulturelle forhold*, som til sammen vil danne grunnlag for menneskers stedsidentitet og tilhørighet. Vestby spør om det går an å knytte seg til steder på grunn av funksjonelle og instrumentelle årsaker. Som jeg vil komme nærmere inn på er i Hasselvika tilfellet med butikken, arbeidsplasser og kanskje særlig skolen eksempler på hvordan akkurat dette også kan fungere som en forutsetning for stedstilknytning og sense of place.

Vestby (2015) refererer til en studie av Eyles fra 1985 hvor funnene viste forskjell mellom tilhørighet av sosial og instrumentell art, og at sosiale verdier verdsettes av mennesker som setter pris på kontakt med familie og venner, mens stedstilhørighet begrunnet i instrumentelle verdier verdsettes av mennesker som fokuserer på andre ting, som muligheter for jobb, bolig og annen type tjenesteyting. Hvordan man opplever stedet ser, i likhet med i min studie, ut til å henge sammen med ulike grunnforståelser, forståelsessystemer og personlige preferanser.

I likhet med hos Vestby vil også kategoriseringen av mine funn av stedsforståelser i grove trekk være basert på en inndeling etter enten sosiale/kulturelle eller fysiske/instrumentelle faktorer. Disse kan for øvrig bli påvirket eller forbedret som følge av stedsutviklingsbidragene som har som mål å forbedre de ulike aspektene.

Sosiale prosesser bidrar på ulike måter til å forme stedet og oppfattelsene av det, i et samspill mellom lokale og ytre forhold. Å skape en forståelse av stedet, og hvordan

det oppleves er en viktig del av å skape stedet også. Røe (2006) sier at steder får sin eksistens ved at mennesker knytter erfaringer og meninger til dem. Hvis noen oppfatninger blir mer dominerende enn andre, er det særlig disse som bidrar til å forme stedet (Røe 2006). Som nevnt i kapittel 9.2 finnes det i Hasselvika eksempler på forsøk på å forme måten stedet skal oppfattes på, som til en viss grad er ulik den hverdagslige oppfattelsen innbyggerne har, og til en viss grad faller sammen med den. Det er et ønske at denne oppfattelsen skal gjenspeiles som en felles oppfattelse blant befolkningen, noe som kunne gjort den mer betydningsfull i skapelsen av *stedet*. Det ytres et ønske om at stedet skal oppleves på en positiv måte fra utsiden, og at oppfattelsene av stedet skal reproduseres på en positiv måte i lokalbefolkningen og tilføre mer optimisme, som videreføres til deres arbeid. Stedsutviklingstiltak med dette som mål er et forsøk på en selektiv konstruksjon av stedet, om enn ikke i en spesielt dominerende skala.

Bestemte oppfatninger kan dannes på bakgrunn av bestemte interesser, og den tilførte oppfattelsen er dannet først og fremst på bakgrunn av ønsket om å få Hasselvika til å fremstå som spennende og aktivt, og å gi et interessant bilde utad. I tillegg eksisterer det mer «naturlig» fremvokste stedsforståelser som er dannet på bakgrunn av lokalbefolkningens hverdagslige opplevelser. Som Siem (2008) sier danner hverdagslige handlinger et felles meningssystem med forestillinger og representasjoner som knyttes til stedet.

10.1 Diskursene knyttet til stedet og dets utfordringer

Det følgende kapittelet tar for seg lokalbefolkningens syn på sted og stedsutviklingstiltakene. I kapittel 10 vil jeg gjøre rede for to ulike forståelsessystemer eller diskurser som finnes i tilknytning til stedet, og hvordan disse forholder seg til utfordringer, muligheter og generelle forhold ved stedet. Forståelsessystemene er basert på befolkningens egne tolkninger og opplevelser av ulike forhold ved stedet. I kapittel 11 diskuterer jeg lokalbefolkningens opplevelse av stedsutviklingstiltakene, hvordan tiltakene har hatt betydning for hvordan de ser på stedet, og hvordan de to forståelsessystemene kan relateres til ulike oppfatninger av sted og stedsutviklingstiltak. Kort sagt gjør kapittel 10 rede for forståelsessystemer knyttet til stedet på bakgrunn av generelle forhold, mens kapittel 11 retter seg mer inn mot opplevelsen av stedsutviklingstiltakene.

I dette kapittelet vil jeg forsøke å gi svar på første del i hovedproblemstillingen, nemlig hvilke forståelsessystemer som finnes i tilknytning til Hasselvika som et lite sted som står overfor utfordringer. Jeg har gjennomført en tilnærmet «diskursanalyse», om enn ikke fullstendig, av både dokumenter, media og nettsider, men mest av intervju. Funnene av to forståelsessystemer vil jeg omtale som to diskurser, og disse vil i stor grad fungere som organiserende rammer for resten av rapporten. Nedenfor vil hovedtendensene i de to hoveddiskursene gjøres rede for; hvilket meningsinnhold som kjennetegner dem, og hva som er deres bakgrunn. I neste kapittel vil jeg gå

nærmere inn på hvordan de ulike forståelsessystemene forholder seg til gjennomføringen av stedsutviklingstiltak.

Nyseth og Pløger (2015) beskriver steder som relasjonelle og foranderlige. De omtaler samtidig også en mer essensialistisk stedsforståelse, som jeg mener kan knyttes til den ene stedsforståelsen jeg finner i Hasselvika (som jeg beskriver i neste avsnitt), blant dem som ønsker at Hasselvika skal fungere som en selvforsynt og stabil funksjonell enhet. Den relasjonelle og dynamiske stedsforståelsen, som vi gjennom nyere stedsteorier er vant til å gå ut ifra, står i kontrast til den essensialistiske forståelsen som Nyseth og Pløger beskriver, da den essensialistiske forståelsen betrakter sted som noe ontologisk stabilt og permanent (Nyseth og Pløger 2015). Denne forståelsen er mer tradisjonell, og noe vi kanskje forbinder med harmoniske lokalsamfunn som nærmest lukkede enheter. En essensialistisk forståelse har blitt kritisert også av Massey, da hun mener at et slikt perspektiv er bakstreversk og innadvendt (Nyseth og Pløger 2015). Halfacree mener at det foregår en kontinuerlig kamp om hva rom er og skal være (Frisvoll 2015). Det kan synes tegn på at også Hasselvika dras mellom å forstås på ulike måter. Jeg finner det hensiktsmessig å innlede analysen med en redegjørelse for de to «ytterpunktene» av stedsforståelser og deres opphav. De to hoveddiskursene eller forståelsessystemene vektlegger henholdsvis forståelsen av stedet med et territorielt eller et relasjonelt syn. De to diskursene jeg avdekker forholder seg ganske ulikt til stedets situasjon, og jeg betegner dem for enkelhets skyld som henholdsvis bakevje-diskursen og optimisme-diskursen.

Historien om Hasselvika som bakevje

Som det nevnes i kapittel 9.1 er en måte å se på Hasselvika som et småsted som lider under baksidene ved samfunnets utvikling, da utvikling i sentrale steder kan gå på bekostning av tilbudene i Hasselvika. En hverdagslig opplevelse og subjektiv tolkning av hendelser, utvikling, stedlige forhold og kvaliteter er bakgrunnen for denne oppfattelsen av stedet. Bekymringer rundt framtidsutsikter har på flere informanter hatt en direkte innvirkning på deres sense of place. Særlig trusselen om en mulig nedleggelse av skolen er av særdeles viktig betydning for stedsfølelsen til disse informantene. Det faktum at innbyggerne har en nær tilknytning til stedet, gjør også skolenedleggelsessaken desto vanskeligere å takle:

Det har vært litt sånn, i den skolenedleggelsessaken så har det vært i to omganger, så har det på en måte påvirket psyken ganske mye, og det er det mange som sier. Orker nesten ikke snakke om det. (...) Vi var på et kurs forrige onsdag, og da begynte noen å snakke om det, og så sier jeg: nei snakk om noe annet. Og det var det flere som mente. Så det sitter i oss faktisk. (Informant 8)

Trusselen om at skolen står i fare for å legges ned spiller i det hele tatt en viktig rolle i dette forståelsessystemet. Som det fremgår i sitatet over kan frykten for dette ha en direkte negativ følelsesmessig virkning på deres forhold til stedet. Som det beskrives nedenfor viser representanter for dette forståelsessystemet som jeg kaller bakevje-

diskursen en bestemt oppfatning av hvilke trusler en eventuell skolenedleggelse kan føre med seg.

Hasselvika faller innenfor en kategori av mindre steder som befinner seg innenfor pendlingsavstand til større arbeidsmarkeder (jfr. stedstypologi nevnt i Damvad 2013). Det kan innebære muligheter i form av at det er lettere å ha stedet som bosted, samtidig som man jobber andre steder. Hvordan man forholder seg til muligheter eller utfordringer som følger med at stedet får tildelt en «ren» bosted-funksjon er i det hele tatt et viktig punkt som skiller bakevje-diskursen fra optimisme-diskursen.

Steder innenfor pendlingsavstand fra regionale sentre har en mulighet for utvikling i å styrke seg selv som attraktivt sted å bo og å avlaste sentrum for denne funksjonen, gjennom tiltak som kan innebære fysisk forskjønnelse og kulturelle tiltak, samt at markedsføring av stedet kan virke i samme retning (Damvad 2013). I sammenheng med dette uttrykker derimot noen informanter i min studie en bekymring for at nettopp denne muligheten også vil innebære utfordringer i og med at man ved å jobbe eller gå på skole i en annen bygd eller kommune vil tilbringe mindre tid og ressurser på bostedet, og det får dermed ikke samme funksjon og betydning for hverken de enkelte individer eller fellesskapet.

Aktuelle utfordringer som vil påvirke fremtidig befolkningsutvikling er at både skolen og Helsefortet trues av nedleggelse. Kommunens helhetlige politikk favoriserer utvikling hovedsakelig i sentrum (Rissa kommune 2015), og skoler i utkantene som Hasselvikas skole kan dermed stå i fare. Et konkret tilfelle av baksidene ved sentralisering nevnes i sitatet under:

Nå bygger Rissa kommune en stor barne- og ungdomsskole i Rissa sentrum som er for 600 elever, og per i dag så har det området der 400 elever. Så de bygger en skole som har plass til 200 flere elever enn de har per i dag. Og da er spørsmålet; hvor skal de ta de andre 200 fra for å fylle opp den skolen sin? Og da er vi redde for at skolen her forsvinner. (...) De skal prøve å rasjonalisere bort noen av disse barneskolene. (Nøkkelinformant 1).

Trusler og bekymring begrunnet i tap av funksjoner har også en klar både sosial og emosjonell side. Sense of place har på denne måten stor sammenheng med ytre forhold (både de materielle, funksjonelle og sosiale m.m.). På den andre siden vises tegn til at engasjement blir mer tydelig når noe oppleves som truet. Endringer og trusler kan derfor ses på som noe som får fram ressurser og kvaliteter som finnes latent i befolkningen, både kollektivt engasjement og de subjektive sense of place-følelsene oppleves tydeligere når noe kjært ved stedet oppleves som truet.

Butikk og skole er viktige hjørnesteinspunkter i et lite bygdesamfunn, som kan dra med seg mye på lasset om det forsvinner. Det er altså flere viktige hjørnesteinspunkter som står på spill i Hasselvika. Blant mitt informantutvalg er særlig bekymringen for skolen tydelig:

Det har jo vært spørsmål om å legge ned skolen med jevne mellomrom, senest for tre år siden. (...). Det er jeg stygt redd for i og med at de holder på å bygge så stort inni sentrum Så det er vel kanskje det som har kastet størst skygge for min del, akkurat den trusselen der. (Informant 4)

Jeg er redd for at folk har blitt skremt fra å bosette seg her. (...) Vi mista jo militærleir og det blir en slags trend blant folk kanskje, i litt for stor grad. Det er mange som ikke har bosatt seg her på grunn av sånne usikre ting (...) har hørt snakk om det ja, at har det ikke vært for at skolen kanskje blir nedlagt så har de satset og sånn. (Informant 8)

Hasselvika kan på denne måten betraktes som å stå i fare for å miste sin funksjon som et «helhetlig funksjonelt sted». En oppfatning som avdekkes, i mitt utvalg særlig blant godt voksne og eldre, er at Hasselvika bør ha egne funksjoner som egne lokale arbeidsplasser, skole og butikk, ellers vil stedet stå i fare for å gradvis miste mye av sin betydning for mange, og stedet som helhetlig funksjon svekkes. Både stedets funksjon og skolens betydning som en identitetsskaper og betydning for barns stedstilknytning vektlegges:

Arbeidsplasser, vi må ha arbeid, og at vi beholder skolen. Jeg tror at hvis skolen forsvinner, det er et tilbakeskritt til gangs altså. (Informant 3)

Mister noe som er vesentlig, som skaper tilhørighet til bygda og. (Informant 8)

Frykten for også å miste tilhørighet til stedet hvis viktige funksjoner forsvinner er tydelig. Opplevelsen av stedet og sense of place ser også ut til å henge en del sammen med de fysiske og funksjonelle forholdene til stedet som bakgrunnsramme og territorie (location), ikke minst skolen. Skolen omtales implisitt som et viktig sense of place-forutsetning, da den gir et viktig bidrag til barns danning og opprettholdelse av stedstilhørighet og identitet. Menneskers følelsesmessige forhold til sted bygger jo på den opplevelsen de har av stedet, og der spiller jo også de materielle og funksjonelle forholdene inn. Hasselvikas befolknings stedsforståelse illustrerer slik en konkret måte et steds location-dimensjoner kan ha direkte sammenheng med menneskenes sense of place-opplevelse. Sammenhengen mellom materielle funksjoner og sense of place, og hvilke langsiktige negative effekter svekkelse av det kan ha for stedet vises også i situatene under:

Altså, du må ha butikk og du må ha skole. Det er de to tingene som er litt viktige, for jeg tror at om ungene mister tilknytningen til heimbygda si, sånn gjennom skolen hvis de drar til Rissa, er det enklere å flytte ut herfra senere. (Informant 3)

Og det er den tilhørigheten til hjemplassen sin som de får gjennom skolen (...). Nå er de på skolen og har kameratene sine rundt der, og så er de i lag på fritiden. Og så er det ikke sikkert at de kommer i samme klasse som gutten i nabohuset heller (Hvis de må flytte til en større skole i sentrum) (Informant 3)

Informanten bak sitatet over påpeker eksplisitt at skolen skaper en tilhørighet til stedet, som sannsynligvis er unik og ikke vil bli dannet hvis barna må gå på skole et annet sted. Det kan ha en negativ effekt som også kan overføres til barnas foreldre:

Hvis ungene må til Rissa på idrettsaktiviteter og musikk og sånn, så får du ikke det samme engasjementet hos foreldrene her heller. (Informant 2)

Fra svekkelse av innbyggernes sense of place øker sannsynligheten for at de senere flytter ut sies det, og med fraflytting svekkes stedets andre dimensjoner som lokalitet, funksjon og sosial møteplass også. Slik kan sense of place også betraktes som grunnleggende for å opprettholde stedet. At økt fraflytting fører andre negative forhold med seg vises også:

Det er mange eksempler på det at da går butikken på et tidspunkt tilbake. Foreningsliv er og til en viss grad avhengig av yngre krefter. (Informant 4)

Innbyggerne viser i det hele tatt en bekymring for at hvis først en funksjon forsvinner vil det deretter dra med seg både andre funksjoner og sosialt liv og stedstilhørighet vil også lide under dette. Innbyggerne som representerer dette synet ser ut til å se på de fysiske og funksjonelle rammene (location) som en viktig forutsetning for både stedsopplevelse og sted som sosial kontekst (sense of place og locale).

Tap av skole beskrives som spesielt bekymringsfullt også fordi tilstedeværelse eller fravær av yngre mennesker og barnefamilier oppfattes som en forholdsvis avgjørende faktor som kan påvirke utviklingsretningen i ytterligere den ene eller andre retning:

Det er lik ens med skolen og det, er det ingen som kan lage unger, da blir det ikke noe skole, og heller ikke noe butikk (...). Begge de der spiller jo av situasjonen i Hasselvika, det er såne som meg og (...) (eldre), det er ikke noe gagn i dem mer! (Informant 2)

Noen ser på det som en trussel at befolkningen foreldes, og at det etter hvert vil bli for få unge mennesker og barn på stedet. Et eventuelt tap av skolen vil kunne fremskynde denne prosessen.

Det er jo en kjensgjerning med Hasselvika som med alle andre bygder at det foreldes jo egentlig alt. Folk blir gamlere ja. Det er jo litt for lite unger og ungdommer. (Informant 2)

Innbyggerne bak dette forståelsessystemet synliggjør i sin argumentasjon en bestemt oppfatning de har av hvordan et sted *bør* være; det er nemlig ikke nok at det er mulig å bo der, det må i tillegg være funksjoner som sikrer innbyggernes stedstilknytning, og gjør at stedet opprettholdes som en samlet enhet. Stedets tross alt gode muligheter som *bosted* er dermed ikke tilstrekkelig for å ha de stedlige funksjoner som en del av befolkningen mener trengs. I denne oppfatningen er heller ikke konstruktive stedsutviklingstiltak tilstrekkelig i seg selv, selv om de så gjør stedet mer spennende og attraktivt, om det ikke skaper arbeidsplasser eller får flere til å bosette seg der.

Bygda står overfor flere utfordringer når det gjelder å opprettholde folketallet. Det finnes få arbeidsplasser som passer for unge folk, eller folk med utdanning. Det ønskes helst at unge familier med barn skal bosette seg her for å opprettholde skolen, og som handler i butikken osv. Et uttalt aktuelt ønske er at arbeidere på Brekstad skal kunne bosette seg i Hasselvika (Rissa kommune 2016), da det er innenfor pendlingsavstand og kort vei å reise med hurtigbåten, og at det kan tilrettelegges for dette gjennom tiltak som boligbygging. Noen er riktignok skeptiske til det også, og mener at det bør satses på lokale arbeidsplasser for å sikre bosetting:

Hvis vi får arbeidsplasser som springer ut fra selve bygda, det tror jeg er den eneste måten. For det er ingen utenfra som vil pendle til Brekstad eller Ørlandet som ikke har tilknytning til Hasselvika. (Informant 2).

Det fremgår her at tilknytning til stedet også vil være viktig for dem som skal velge bosted. Derfor viser sitatet over liten tiltro til at noen uten tilknytning til stedet skal velge det som bosted da. Og de som eventuelt bor i Hasselvika og pendler ut til jobb, vil kanskje ikke ha sin hovedtyngde av stedstilknytning til Hasselvika. Bruker man mye av sin tid andre steder, kan tilknytningen til Hasselvika som bosted bli desto lavere.

Det gis uttrykk for et territorialistisk og essensialistisk perspektiv på sted, og de relasjonelle og dynamiske dimensjonene ved steder blir betraktet nærmest som en trussel. I likhet med det Gustafson sier, nemlig at det blant annet i humanistisk geografi ble sett på stedstilknytning assosiert med lokale røtter, bånd til lokalsamfunn og sterke følelsesmessige bånd til ens hjemsted som positivt. Samtidig ble mobilitet assosiert med rotløshet og sosial desintegrering betraktet som potensielt negativt. Gustafson nevner samtidig at det i vår tid er en økende trend med det motsatte, der mobilitet knyttes mot utvikling, vekst og åpenhet (Gustafson 2014).

Det uttrykkes i dette forståelsessystemet et ønske om at Hasselvika skal være et helhetlig sted med alle funksjoner, slik at innbyggerne *ikke skal ha behov for å ta i bruk andre steder* i sitt daglige liv. Representanter for dette synet uttrykker bekymring for at å ta i bruk andre steder på individnivå vil kunne innebære en svekkelse av tilknytningen og sense of place i forhold til stedet.

I denne sammenheng nevner Gustafson at kvantitative studier ofte har konkludert med et negativt forhold mellom mobilitet og menneskers tilknytning til sted. Han påpeker imidlertid samtidig at disse studiene har en for kvantitativ tilnærming, og ser ut til å ha oversett kvalitative forskjeller i menneskers forhold til steder. Andre studier har konkludert med at mennesker fortsatt har sterk stedstilknytning på tross av økt mobilitet (Gustafson 2014).

Det at stadig flere bruker større andel av sin tid og ressurser på andre steder, vil i tillegg kunne svekke lokalsamfunnets helhetsfunksjon og -følelse. De tror at det da i hvert fall ikke ville flyttet *flere* folk dit, heller omvendt:

Jeg tror at det da sakte men sikkert, i hvert fall ikke har kommet noen nye folk hit. Det har vel vært de som har hatt plassene sine rundt om i bygda, så tror jeg det har blitt mindre og mindre folk her og, det har det jo blitt den senere tida og, men det hadde gått enda raskere da tror jeg. (Informant 8)

Selv om det er fullt ut mulig å bo i Hasselvika mens man har jobb eller skole et annet sted, uttrykkes faren for at stedets *betydning* blir truet likevel. Endringer i mobilitet mellom steder har å gjøre med også endring i betydningen av stedene, som Berg og Dale (2015) sier. I bakevje-diskursen oppfattes stedets relasjonelle tilknytninger som noe som kan gi uheldige konsekvenser. Man kan si at denne stedsforståelsen faktisk bygger under påstanden om at kontakt og avhengighet mellom steder vil gi negative konsekvenser og gjøre stedet «stedløst», jfr. Castree (2009), i denne sammenheng i betydningen å «dø ut» helt. Denne faren ved for stor grad av tilknytninger til andre steder illustreres for eksempel angående en eventuell skolenedleggelse og hva muligheten for å sende barn på skolen i Rissa ville innebære. Frykten for å miste noe viktig vises tydelig:

Følelsen av at de tar fra deg noe i bygda som du har hatt og som har vært der som en selvfølge, så skal de sentralisere og ta bort det som er. (Informant 8)

Sentralisering og ytre trusler for eksempel om flere nedleggelser av bedrifter eller skoler blir av noen eksplisitt omtalt som en bekymring, og det har en direkte innvirkning på også den følelsesmessige opplevelsen av stedet:

Sånn sett er det litt tungt å bo på bygda, når man føler at man hele tiden skal miste noe av de verdiene som er her. (...) Alltid noen som vil ta noe fra deg hele tiden. Den sentraliseringa som de vil gjennomføre nå, er jo en trussel mot dem som bor litt utenfor sentrum. (Informant 8)

Det forståelsessystemet som jeg omtaler som bakevje-diskursen gjenspeiler en forholdsvis skeptisk holdning i forhold til de fleste aspekter ved stedets status og framtidsutsikter. Samfunnets generelle utvikling har ført til at steder blir mer bundet sammen på mange ulike måter, og i denne forståelsen kan mange slike tilknytninger være en trussel. Sentralisering nevnes av flere informanter eksplisitt som en trussel mot små steder. Et generelt inntrykk er at det blant en del av lokalbefolkningen i mitt utvalg, da særlig blant godt voksne og eldre, for eksempel ikke er like optimistisk for fremtiden nå som for ca. 10 år siden, da Helsefortet og Noris ble opprettet med nye arbeidsplasser. Håpet var den gang på en oppgang med tilflyttende folk med skolebarn etc., men det har ikke skjedd da folk som jobber i disse bedriftene ofte pendler fra Trondheim. Lokalisering av bedrifter og næringsliv er dynamiske faktorer som det kan gi positiv utvikling å tiltrekke seg, men relasjonene mellom steder som muliggjøres gjennom økt mobilitet også av arbeidskraft, gjør at det ikke nødvendigvis har den ønskede effekten.

Historien om Hasselvika som optimistisk sted

En mer optimistisk forståelse av Hasselvika synes forholdsvis tydelig særlig utad, da den blant annet reproduseres eksplisitt av aktører som har vært aktive innenfor ulike stedsutviklingsprosjekter. For eksempel har aktørene bak Galskapernes forsøkt å spre et positivt og interessant inntrykk av stedet gjennom blant annet medier, foredrag og ulike aktiviteter.

Den optimistiske forståelsen er imidlertid ikke kun skapt av stedsutviklingsaktører. Også blant befolkningen for øvrig finnes det grunnleggende ulike oppfatninger av visse sider av stedet, hvor noen er mer optimistiske, og representerer det jeg kaller optimisme-diskursen. Den positive oppfatningen som uttrykkes av deler av lokalbefolkningen har ikke uten videre sammenheng med den tilførte forståelsen som reproduseres av stedsutviklingsaktører og media. Den kan like fullt være produsert nedenfra som et resultat av hverdagslige opplevelser og hendelser og en subjektiv tolkning av dette. Jeg vil imidlertid si at den tilførte stedsforståelsen gjenspeiles i noe grad i deler av lokalbefolkningen, om enn i en mykere variant. I mitt utvalg gjelder det mest blant yngre mennesker. Som jeg kommer tilbake til vurderer jeg at også den tilførte optimismen har hatt en viss effekt på lokalbefolkningens stedsforståelse. Uansett vises det blant noen en mer optimistisk oppfatning av stedets status og det legges mer vekt på at samfunnsutviklingen bringer med seg muligheter heller enn utfordringer:

Jeg ser veldig lyst på fremtiden. Jeg har også den holdningen at noen ganger så må man legge ned noe for å få til noe nytt. Det er en naturlig del av en utvikling det å legge ned noe. Noen ganger er noe bare ikke liv laga (...) og da er det greit å bare legge det ned og å starte med noe som faktisk har støtte, eller som folk liker. (...) Det handler bare om å bruke kreativiteten, og ikke minst det kontaktnettverket man har til å finne de rette leietakerne eller kjøperne som ønsker å utvikle i positiv retning. (Nøkkelinformant 2)

Sitatet over handler om den forestående nedleggelsen av Helsefortet. Denne trusselen har blitt omtalt ulikt av forskjellige informanter, hvor noen viser bekymring og skepsis, mens andre ikke bekymrer seg særlig for det. Informanten bak sitatet over uttalte samtidig at vedkommende hadde inntrykk av at også mange var skeptiske og triste over den forestående nedleggelsen. Folk reagerer altså ulikt på ytre hendelser. Når det gjelder Helsefortet er det bestemt at prosjektet som drives der nå ikke skal fortsette. Men det kan da i stedet bli omstilt til noe annet.

Hvis de legger ned det som er, er det jo sjanse for alt mulig annet. (...) Så jeg er i hvert fall veldig positiv, prøver alltid å tenke positivt, at det skaper muligheter. (Nøkkelinformant 2).

Representanter for denne forståelsen forstår sted som noe mer progressivt, dynamisk, relasjonelt og mindre essensialistisk og territorialistisk enn i bakevje-diskursen. En mer dynamisk og relasjonell forståelse innebærer også en annen måte å se på utfordringer på, som også skiller seg ut fra den grunnleggende forståelsen av stedsbegrepet som er nevnt i forrige delkapittel. Representanter for bakevje-diskursen mener at steder bør være mest mulig «selvforsynte» med funksjoner og mindre avhengige av andre steder. Andre er derimot av en oppfatning at steds funksjon ikke nødvendigvis er kun knyttet til et bestemt territorium, men at også andre steder og relasjoner kan tas i bruk og utnyttes som en mulighet heller enn en trussel. For eksempel kan relasjoner med andre steder utnyttes som arbeidsmarkeder:

Jeg tenker egentlig at slike steder som Hasselvika, de trenger ikke så innmari mange arbeidsplasser hvis arbeidsplassene er i pendleavstand. For det er jo en rekke arbeidsplasser i kommunen. (...) Da tror jeg ikke at et slikt sted trenger så veldig mange arbeidsplasser, så lenge de er innenfor rekkevidde. (Informant 6).

Et uttrykk for en forståelse av stedet som et relasjonelt sted, som er en del av sammenhenger med andre steder, kommer til syne her. Stedet betraktes ikke nødvendigvis først og fremst som et avgrenset territorium, men heller som en del av en større helhet. Og da kan det å ta i bruk andre steder som Rissa sentrum i dagliglivet vurderes også som en mulighet og ikke bare en trussel:

Når det gjelder skolen så tenker jeg at; selvfølgelig hadde det vært kjempemessig om det har kommet noen barnefamilier som har fått opp elevtallet. (...) men det er fortsatt bare et kvarter til Rissa. (Informant 6).

Selv om Hasselvika skulle miste viktige funksjoner som for eksempel skole, vil det likevel være mulig å bo der, da disse funksjonene er i overkommelig avstand unna. Stedsutviklingsstrategien som innebærer å styrke stedets funksjon som bosted i en del av en større regional helhet kunne derfor vært en vei å gå sett ut ifra denne forståelsen. Et steds muligheter for å være attraktivt som bosted (som det nevnes i Damvad 2013) kan i denne sammenheng ses på som en reell mulighet for utvikling, og samfunnets generelle utvikling med større mobilitet, kontakt mellom mennesker og steder og sentralisering kan på denne måten like gjerne betraktes også som en mulighet heller enn bare en trussel. Muligheten ligger i å kunne opprettholde og styrke stedet som et bosted, på tross av at den generelle utviklingen av næringsliv etc. først og fremst foregår på mer sentrale steder. Og med et slikt syn på at samfunnsutviklingen med sentralisering også kan innebære muligheter, ligger også en større optimisme for fremtiden. Med en slik relasjonell tilnærming til stedsbegrepet kan stedsutvikling innebære tiltak som utnytter nettopp den funksjonen stedet blir «tildelt» som en del av en større regional helhet. Andre steder kan da fylle andre funksjoner. Som sitatet under viser gir også Trondheim sin regionale rolle muligheter for mindre steder innenfor pendlingsavstand:

Selv om begge har gode og fine jobber på Fosen nå, så vet man jo aldri med arbeidsmarkedet. Jeg anser jo Trondheim som en del av arbeidsmarkedet selv om vi bor på Fosen da. Og at det er tilgjengelige muligheter der. (Informant 6)

Tiltak som gjør stedet mer attraktivt som bosted, som for eksempel mer boligbygging, vurderes derfor som et konstruktivt tiltak. I følge bakevje-diskursen vil sannsynligvis ikke boligbygging i seg selv være sett på som nok, da stedet som bosted ikke oppfyller alle kravene til å opprettholdes som det jeg kaller for et *helhetlig funksjonelt sted*, som er et mål i en mer territorialistisk orientert forståelse. Hvis man mener at et sted bør inneholde alle funksjoner og være selvforsynt, vil de ikke ta til takke med at stedet fungerer bare som et bosted eller en avlastning for sentrum (jfr. Damvad 2013). For informantene som representerer optimisme-diskursen er bygging og salg av leiligheter, som gjør Hasselvika til et *bosted* for flere, tilstrekkelig for å bygge under et mer positivt syn:

Jeg er ganske optimistisk med tilflytning og aktivitet i sentrumsområdet, nå snakker jeg om det fordi det er lagt til rette for utvikling der da. (...) Det er vedtatt en ny reguleringsplan for Hysnesområdet. Blant annet nye boligområder, hvor det holder på å skje litt, at folk har kjøpt boliger, og at det blir litt lys i vinduene noen steder og at det bygges mer. Jeg håper at Rissa kommune kan selge unna eiendommer for utbygging i det området der, og at folk har lyst til å kjøpe og bosette seg der. (Informant 6).

Så lenge vi får på plass en del, og får solgt unna en del leiligheter i sentrum. (...) Da vil jeg nok tro at vi opplever en god del mer positivitet overfor bygda med tanke på at det kommer tilflyttende nye folk. (Informant 1).

Forståelsen av at forskjellige steder kan dra nytte av hverandre som for eksempel arbeidsmarkeder er relevant:

Hvis man skal greie å opprettholde bosettingen så tror jeg at god reisemulighet til Trondheim (...) altså her i kommunen, de bygdene som har nedgang, de ligger utenfor (...). Den bygda som har hatt best utvikling det er Stadsbygda, og det ligger nærmest fergeleiet og Trondheim, der 400 stykker jobber i Trondheim og pendler fram og tilbake. Så Trondheim er den store motoren. Det går jo an her også, med hurtigbåten, men når man kommer over en reisetid på en og en halv time så holder en på å komme i grenseland for hva du ønsker. (Nøkkelinformant 1).

Også med motsatt fortegn er tilknytningen til arbeidsmarkedet Trondheim relevant, nemlig at mangelfull infrastruktur også kan være begrensende, da særlig dårlig tilrettelagte hurtigbåtavganger, som også denne informanten beskriver som et problem:

Jeg kunne gjerne tenke meg å bodd der, hvis det hadde vært bedre hurtigbåtavganger så kunne jeg gjerne tenkt meg å bodd i Hasselvika. (...) Det passer ikke helt, det går da

en på morgenen, men den går ikke så tidlig på morgenen at man kan tilpasse det med tanke på jobb. (Informant 1).

Sitatet over er hentet fra en informant som har flyttet ut fra Hasselvika, men som gjerne kunne tenkt seg å fortsette å bo der. Mangel på tilretteleggelse for muligheter for arbeidsmarkedsrelasjoner kan derfor på samme måte begrense muligheter for bosetting på små steder. I kommuneplanens samfunnsdel for Rissa kommune 2014-2026 er det imidlertid beskrevet som et ønsket tiltak å utbedre hurtigbåtilbudet på strekningen Trondheim – Hysnes - Brekstad for å tilrettelegge bedre for pendlere (Rissa kommune 2014), så dette kan være i utvikling. Uansett vektlegges betydningen av relasjoner med andre steder som nyttige for å opprettholde og utvikle stedet selv.

Mobilitet som en dimensjon ved det relasjonelle sted har en sentral plass i informanternes forståelse av stedet. I følge Cresswell innebærer ikke mobilitet bare forflytning mellom steder, men også om betydningen av stedene (Berg og Dale 2015). Måten mobilitet knytter steder sammen gir en ny forståelse av dem. Som informantene som er referert til i dette kapittelet har gitt uttrykk for, får steder ny betydning for menneskene, med en annen forståelse av utfordringer eller muligheter, når menneskene gis større mulighet til å forflytte seg mellom dem, da særlig gjennom pendling til eksterne arbeidsmarkeder.

Hovedtrekkene i de to hoveddiskursenes meningsinnhold kan ses i en sammenheng med en henholdsvis dynamisk/relasjonell og en essensialistisk/territoriell stedsforståelse. Det kan synes tegn på, som også Cruickshank (2015) beskriver, foregår en kamp mellom ulike forståelser og diskurser, for eksempel mellom progressive diskurser som fremhever steder som noe dynamisk og flytende, og de mer «bakstreverske» eller «fortidsrettede» som fremhever det territorielle og stabile og til en viss grad betrakter fortiden og det som har vært før som en retningslinje for hvordan det fortsatt bør være. Cruickshank beskriver i denne sammenheng *konflikten mellom territorialitet og flyt* (Cruickshank 2015).

Ingen stedsforståelse synes å være svært dominerende, eller hegemonisk, i Hasselvika. I stedet synes tegn på en viss splittelse blant lokalbefolkningen. Splittelsen i forståelser ligger i hovedsak i innbyggernes ulike preferanser for hvordan et sted bør være, samt en egen tolkning av hverdagslige forhold, opplevelser og hendelser. For eksempel om stedets framtidsutsikter og syn på utfordringer, hvordan utfordringer bør møtes og hva som trengs for at stedet skal overleve *som et sted*.

10.2 Oppsummering

Blant lokalbefolkningen i Hasselvika avdekkes en splittelse i forståelse rundt syn på stedets status, framtidsutsikter, utfordringer, muligheter og hva som er hensiktsmessige tiltak for å opprettholde og utvikle stedet. Det avdekkes for det første en skeptisk historie som jeg betegner som bakevje-diskursen. I følge denne fortellingen om bygda ser den ut til å være mest et offer for baksidene ved

sentralisering. Bygdeutviklingstiltak i form av både fysisk forbedring og aktiviteter oppfattes som utilstrekkelig for å opprettholde et fullstendig sted. I stedet vektlegges behovet for arbeidsplasser og sentrale funksjoner i selve bygda. Det er riktignok fullt mulig å bo i Hasselvika samtidig som man benytter tilbud i andre nærliggende bygder, men det vil kunne svekke innbyggernes tilknytning til bygda si, og på sikt føre til en gradvis «oppløsning» av bygdas enhetsfølelse, og føre til ytterligere befolkningsnedgang.

På den andre siden finnes en annen fortelling om bygda som jeg kaller optimisme-diskursen. Representanter for denne siden er både aktører som har vært aktive i stedsutviklingstiltak som forsøker å skape et positivt bilde av stedet, og også en andel av mitt informantutvalg av den øvrige lokalbefolkningen. Representanter for optimisme-diskursen mener at stedet har muligheter for å opprettholdes og utvikles også gjennom tilknytninger med andre steder.

11. Stedsutvikling og stedsforståelse

I synet på fremtiden og hvilke utfordringer og muligheter stedet har, er det noe splittelse i befolkningens meninger om, som jeg vurderer å til en viss grad ha sammenheng med en territorielt eller relasjonelt orientert stedsforståelse. Hvordan de enkelte personer oppfatter stedets status, utfordringer og muligheter, skal jeg i dette kapittelet vise at jeg finner at har sammenheng med hvordan de vurderer viktigheten og effekten av ulike typer stedsutviklingstiltak også. Hvorvidt lokalbefolkningen synes at bygda vil kunne greie å overleve som sted på tross av ytre krefter i form av sentralisering og nedleggelser, og hvilke muligheter eller utfordringer de økte sentraliseringsprosessene fører med seg, kan det også eksistere ulike historier om. Også det har en sammenheng med oppfatningen deres av hvordan et sted bør være. Og de ulike stedsutviklingsbidragene kan henholdsvis bygge under eller motvirke den ønskede versjonen av et vellykket sted. Derfor kan stedsutviklingstiltakenes innvirkning på stedsforståelsen bli ulik som følge av det.

Stedsutvikling innebærer en positiv endring i en eller flere dimensjoner av stedet; fysisk, funksjonell, sosial, følelsesmessig og/eller symbolsk, og endringer av ulik art, enten det er i form av hendelser, ytre forhold eller intensjonelle tiltak som stedsutviklingsbidrag, vil kunne ha innvirkning på lokalbefolkningens opplevelse av stedet. Gitt de samme betingelsene kan det eksistere ulike oppfatninger av steder som står overfor utfordringer, og hvordan utfordringer bør møtes. Som det nevnes i kapittel 5 er det overordnede målet med stedsutvikling å opprettholde befolkningstall og sysselsetting gjennom å gjøre stedet mer attraktivt. Forståelse av hva som er riktig form for utvikling, eller hva som er riktig form for sted, er likevel ikke entydig. Stedsutviklingstiltakenes natur og formål kan henholdsvis bygge under eller motvirke ens egen oppfatning av hvordan et sted bør være, og tiltakenes innvirkning på deres forståelse av sted vil være påvirket av dette. I dette kapittelet vil jeg forsøke å gi et svar på hvilken betydning småskala stedsutviklingsprosjekter har hatt for lokalbefolkningens stedsforståelse.

Kapittelet er organisert etter avsnitt som hver tar for seg ulike dimensjoner eller forhold ved sted, og jeg diskuterer hvordan stedsutviklingstiltakene har hatt betydning for lokalbefolkningens forståelse og opplevelse av de ulike dimensjonene. Vestby (2015) deler menneskers følelsesmessige forhold til sted inn etter stedsfølelser forbundet med dimensjonene *natur og landskap*, *fysiske omgivelser* og *det bygde miljøet*, samt *sosiale og lokalkulturelle forhold*. Vestby mener at disse tre dimensjonene vil danne grunnlaget for menneskers stedsidentitet og tilhørighet (Vestby 2015). Ut fra tolkning av intervjuer finner jeg at Hasselvikas lokalbefolkning også i stor grad fokuserer sin stedsforståelse rundt lignende forhold eller kategorier. Også stedsutviklingsbidragene har foregått som henholdsvis endringer i natur/landskap, fysiske omgivelser eller som sosiale/kulturelle tiltak, og en inndeling etter tilsvarende dimensjoner kan derfor være relevant ved vurdering av folks opplevelse av stedsutviklingstiltakene også. Kategoriinndelingen i dette kapittelet er

imidlertid basert på tolkning av egne informanternes oppfatning av hvilke forhold ved stedet som er betydningsfulle for dem. Gjennom tolkning av intervjuene har visse faktorer ved stedet fremstått som spesielt betydningsfulle for informantene. Jeg finner det derfor naturlig å gå ut ifra en inndeling etter stedlige forhold som mitt informantutvalg faktisk opplever som betydningsfulle, heller enn å påføre en annen kategoriinndeling, for eksempel Vestbys (2015), men temaene bak kategoriene er i hovedsak de samme.

Jeg kan ikke bevise dette på noe forskningsmessig vis, men jeg tror at dette smitter over på andre lag og foreninger, det at det er en positivitet, og at Hasselvika omtales mer, det gjør at folk får en større stolthet over bygda si, og fortsetter lenger og står på lenger for å få til det de vil. Det er jeg helt bombesikker på. (Nøkkelinformant 2).

Sitatet over illustrerer et viktig forskningsspørsmål for meg, nemlig i hvilken grad stedsutviklingsbidrag, i dette tilfellet Galskapernes strategi, faktisk har denne ønskede virkningen på befolkningen, eller hvilken betydning det faktisk *har*.

I Galskapernes tilfelle er det som nevnt snakk om en forståelse som blir forsøkt konstruert og tilført. Hvis en bestemt forståelse blir konstruert av aktører som er i posisjon til å reprodusere denne, kan det utøves en diskursiv makt overfor omverdenen, som vil ha innvirkning på deres bevissthet rundt temaet, eller stedet. I Hasselvikas tilfelle er det kanskje ikke snakk om utøvelse av diskursiv *makt* på grunn av prosjektenes beskjedne størrelse, men det er heller et forsøk på diskursiv *innflytelse*. En slik konstruert stedsforståelse kan være mest beregnet på utenforstående for å få stedet til å virke spennende og attraktivt utad, og den konstruerte forestillingen har ikke nødvendigvis gjenklang i lokalbefolkningen. Om den konstruerte forståelsen har en positiv effekt fra utsiden, trenger den ikke nødvendigvis å ha samme effekt internt i lokalbefolkningen, da deres perspektiv på stedet i utgangspunktet er grunnleggende ulik. I hvilken grad en konstruert oppfatning av Galskapernes type faktisk gjenspeiles i lokalbefolkningen kan ses på som en pekepinn på om dette er noe som lokalbefolkningen ønsker å identifisere seg med, eller om det heller kan føre til en fremmedgjøring overfor stedet. Om målet med utviklingsstrategien først og fremst er beregnet på å endre oppfatningen til lokalbefolkningen som allerede bor der, viser effekten det har på dem også en grad av vellykkethet for utviklingsstrategiene.

I denne studien har jeg valgt å hovedsakelig fokusere på tre bidrag til stedsutvikling som jeg vil vurdere hvilken betydning har hatt for opplevelsen av stedet blant lokalbefolkningen. Informantene fra intervjuene jeg har gjennomført har gitt uttrykk for ulike opplevelser de har hatt av de ulike bidragene. Informantene har vurdert betydningen av disse ut ifra sin subjektive opplevelse av hva som er viktig for et sted.

I følgende kapittel vil jeg gjøre rede for lokalbefolkningen sin forståelse og opplevelse av ulike forhold og dimensjoner ved stedet, samtidig som jeg beskriver om eller hvordan de ulike dimensjonene ved stedet og befolkningens opplevelse av dem henger sammen med, har blitt endret av eller forbedret som følge av de ulike stedsutviklingsprosjektene. I tillegg til punktene nedenfor finnes også flere andre tiltak, aktiviteter, arrangementer og mindre prosjekter som ikke vil bli eksplisitt omtalt, men jeg tar likevel med i beregningen at også de kan ha bidratt i en samlet effekt. De stedsutviklingsbidragene jeg velger å fokusere på er:

- Fysisk forbedring av områder
- Optimistbygdnettverket
- Galskaperne

Jeg vil vise hvordan disse stedsutviklingsprosjektene henger sammen med eller har ført til endringer eller forbedringer i ulike forhold ved stedet eller lokalbefolkningens opplevelse av dem. Jeg har i dette kapittelet tatt utgangspunkt i dimensjoner ved sted, og så er de ulike stedsutviklingstiltakene diskutert under omtalen av de ulike stedsdimensjonene. De stedlige forholdene jeg vil se på betydningen for er; *Lokalsamfunnet og kvaliteter i det, Natur og fysisk miljø og Aktivitet og sosialt liv i bygda*. Under hvert avsnitt vil jeg først gjøre rede for det teoretiske utgangspunktet for denne dimensjonen ved sted, før jeg diskuterer hvordan stedsutviklingstiltak har sammenheng med denne, og hvordan lokalbefolkningens opplevelse av dette er.

Disse kategoriene fokuseres mest rundt de fysiske og sosiale dimensjonene ved sted (location og locale). Den følelsesmessige dimensjonen ved sted (sense of place) får ikke tildelt en egen kategori, da det følelsesmessige viser seg å heller være en dimensjon som går på tvers av de andre, og blir et gjennomgående perspektiv innenfor de ulike kategoriene. Slik jeg ser det er det følelsesmessige, eller sense of place, noe som må knyttes til noe annet, det er ikke essensielt og forutsetter eksistensen av noe annet forut for seg. De andre dimensjonene henger heller sammen med og påvirker den følelsesmessige dimensjonen, og jeg har organisert kapitlet for å best mulig vise det.

11.1 Lokalsamfunnet og kvaliteter i det

I denne rapporten er begrepet lokalsamfunn nært knyttet til relasjonelt sted eller dimensjonen av sted som locale. Lokalsamfunn kan forstås som et fellesskap med en romlig dimensjon, et fellesskap mellom mennesker som er forholdsvis basert på et bestemt territorium. Lokalsamfunn kan ses på som sted i seg selv, da det fungerer som et møtested mellom sosiale, kulturelle og materielle relasjoner, som strekker seg ut over det lokale. På denne måten fungerer et lokalsamfunn på samme måte som den relasjonelle forståelsen av sted, og kan derfor betraktes som en videreføring av den sosiale dimensjonen av sted. Lokalsamfunn kan betraktes som en setting eller locale

for aktivitet og samhandling, og kvaliteter i lokalsamfunnet er avgjørende for hvordan steder for eksempel kan reagere på endringer, inneholde grobunn for stedsutviklingstiltak eller reagere på stedsutvikling (Damvad 2013). En lokal kultur som er preget av frivillighet, dugnadsånd, toleranse og lite jantelov kan fungere stimulerende på engasjement og utviklingstiltak (Vestby m. fl. 2014).

Steders sosiale dimensjon som lokalsamfunn og kvaliteter i det er både et utgangspunkt og et mål for stedsutviklingstiltak. Stedsutviklingstiltak, særlig sosiokulturelt orienterte prosjekter som Galskaperne eller Optimistbygdnettverket kan ha som mål å bygge opp under en bestemt forståelse av lokalsamfunnet og de sosiale og kulturelle sidene ved stedet. I disse tilfellene fremmes forståelsene av stedet og lokalsamfunnet som aktivt, optimistisk og handlekraftig. På den andre siden vil kvaliteter i og egenskaper ved lokalsamfunnet kunne henholdsvis stimulere til eller motvirke de samme stedsutviklingstiltakene. Dette avsnittet omhandler hvordan de sosiale og kulturelle sidene i et lokalsamfunn relaterer seg til stedsutviklingstiltak. Dette avsnittet bidrar derfor også til å gi et utdypet svar på første del av problemstillingen, nemlig hvilke forståelsessystemer som eksisterer i tilknytning til sted som står overfor utfordringer, da kulturelle forhold i lokalsamfunnet viser seg å ha sammenheng med de ulike forståelsessystemene som jeg har beskrevet tidligere.

Som nevnt i kapittel 6 kan kvaliteter og forhold i lokalsamfunnet bidra på både positive og negative måter for å henholdsvis fremme eller begrense nyskaping som for eksempel stedsutviklingstiltak (Førde 2010). Krefter i lokalsamfunn har betydning for fremvekst av lokale initiativer til stedsutviklingstiltak og annet samfunnsentreprenørskap, og lokal kultur har betydning for hvordan de gjennomførte tiltakene blir mottatt av den øvrige lokalbefolkningen. I Hasselvika finnes tegn på både kulturer som virker fremmende og begrensende på ulike former for stedsutviklingstiltak.

Lokal kultur kan virke stimulerende eller begrensende på tiltak, og hvilken innstilling man har til ulike typer tiltak i utgangspunktet sier også noe om hvilken innvirkning stedsutviklingstiltak kan ha på deres stedsforståelse. Særlig nyskapende og uvanlige prosjekter som Galskaperne gjør at tegn til en «motstandskultur» viser seg blant lokalbefolkningen. Initiativer til slike nyskapende og uvante tiltak som kanskje bryter med det vante og aksepterte (jfr. Førde 2010) synliggjør i dette tilfellet tilstedeværelsen av ulike kulturelle «leirer» som er har en henholdsvis positiv eller negativ oppfatning av tiltakene. Blant noen er det bestemte former for stedsutvikling som er det mest «aksepterte», det vil si noe som er mer håndfast enn det for eksempel Galskaperne har drevet med:

Det skal litt mer til enn bare entusiasme og å finne på noe gøy. Det skal mer håndfaste ting til. (Informant 8).

Funnene av motstand mot konseptet bak Galskaperne kan tyde på en stedlig kultur som virker hemmende på nyskaping og samfunnsentreprenørskap. Det vises tegn til noe motstand mot det etablerte og «aksepterte», som kan tolkes som en kultur som har lite toleranse for ideer som går nye veier. I følge Vestby m. fl. (2014) er nettopp villighet til å fornye seg en viktig del av det å utvikle seg som sted. Vestby nevner samtidig at nyskaping som kanskje bryter med etablerte normer og praksiser ofte møter motstand blant befolkningen. Deler av befolkningen også i Hasselvika har en etablert motstridende forestilling om hvordan stedsutvikling bør foregå. Jeg tolker dette som å være på grunn av en motstridende oppfattelse av hvordan et sted eller lokalsamfunn bør være, som bygger på en stabil og statisk forståelse av sted, som vi finner igjen i bakevje-diskursen. Jeg vil imidlertid ikke si at dette gjelder flertallet av befolkningen, så jeg vil derfor ikke kalle det en generell stedlig kultur. Deler av lokalbefolkningen representerer en slik motstandstenkning, men som det fremgår av sitatet under finnes det representanter for en mer stimulerende type kultur også, med en oppfatning av at fornyelse er positivt:

Noen er litt sære og vil at det skal følges det samme gamle, mens noen ønsker litt nye ting velkommen for å gå nye veier, og ikke bare gå samme stier som allerede er fra før av. (Informant 1).

De delte meningene synes også tydelig ved at informanter omtaler den andre forståelsen som noe annet (som en Othering) enn sin egen mening. Bak sitatet over ligger også implisitt en normativ vurdering av hvordan et lokalsamfunn *bør* være. Bak denne forståelsen ligger oppfatningen av at det bør finnes villighet til å fornye seg. For denne informanten vil motstand mot nye og kreative ideer som for eksempel Galskaperne være et tegn på noe bakstreversk. Det bygges heller under et mer progressivt og dynamisk syn, der ting *skal* være i endring og utvikling, det er det som gjør det spennende. Versjoner av dette synet gjenspeiles, kanskje ikke uventet, mest av yngre mennesker i mitt utvalg, og kan relateres til forståelsene i optimismediskursen.

Jeg vurderer de sosiale og kulturelle forholdene ved Hasselvika som å ha en både stimulerende og motvirkende holdning til stedsutviklingsprosjekter av et mer nyskapende og kreativt slag. De ulike holdningene kan tolkes som å ha en sammenheng med forståelsessystemene i henholdsvis bakevje-diskursen eller optimisme-diskursen. Den oppfatningen folk har i utgangspunktet overfor slike kreative innslag vil da også henge sammen med om innslagene har en positiv eller negativ innvirkning på deres forståelse av stedet.

Hva angår stedsutviklingsprosjekters eventuelle direkte innvirkning på lokalsamfunnet som dimensjon ved sted og opplevelsen av det vil jeg si at det har en heller subtil og indirekte effekt, i og med at stedsutviklingstiltakene, da særlig de kreative, uvanlige og kanskje litt «uaksepterte» får ulike uttrykk for ulike kulturelle forhold i lokalsamfunnet mer frem i lyset.

Jeg får også et visst inntrykk av at stedsutviklingstiltak har hatt en samlende effekt på befolkningen. Sitatet under handler om Galskaperne:

Det har jo en samlende effekt. Selv om det kanskje ikke er så mange som deltar på alt de gjør så får de fleste med seg at det er noe som skjer, at de gjør noe. Jeg tror absolutt at det har en samlende effekt. (Informant 6).

Informanten bak sitatet over har altså fått en ny opplevelse av lokalsamfunnsdimensjonen av stedet som følge av stedsutviklingstiltakene, nemlig at lokalsamfunnet har blitt mer samlet som følge av det. De kan derfor ha hatt en direkte innvirkning på innbyggernes forståelse også.

11.2 Natur og fysisk miljø

Opplevelsen av natur som et viktig bidrag til ens opplevelse av sted bygger i utgangspunktet på det fysiske og materielle. Naturmiljøet danner de fysiske omgivelsene, og gir forutsetninger i form av muligheter og begrensninger for både næring, infrastruktur, bosetting med mer. Vi kan si at natur mer enn noe annet danner grunnlag for den fysiske bakgrunnsrammen for stedet. Berg og Dale (2015) nevner at verden består av nettverk av både menneskelige og ikke-menneskelige faktorer, der også det materielle inngår. Nettverk har potensiale til å forme rom og steder. Forståelsen av sted som relasjonelt kan derfor bli ivaretatt også med et materielt fokus.

Naturen og det fysiske miljøet kan betraktes som et grunnlag som andre dimensjoner av sted kan bygges oppå. Når innbyggerne omtaler natur er det imidlertid heller begrunnet i en sense of place-forståelse, da naturen åpenbart har mye å gjøre med deres følelser, tilhørighet og identitet i tilknytning til stedet. Også det materielle har betydning for hvordan mennesker oppfatter og relaterer seg til omverdenen (Berg og Dale 2015). Informantene beskriver naturen som noe som de setter stor pris på ved stedet:

Det er den nærheten til naturen. Du kommer deg opp på fjellet uten å bruke bil, og du kommer deg ut på fjorden og hvis du vil. Så det er den allsidige naturen. Lett å komme seg ut, det setter jeg stor pris på. (Informant 8)

Det er ikke bare det estetiske ved naturen som skaper stedstilhørighet og identitet, men også den praktiske og funksjonelle siden ved den. Da kan man si at stedets location-dimensjon tillegges betydning på denne måten. I likhet med i Aure m. fl. (2015) sin studie nevnes det at kvaliteter i den materielle utformingen, og hvordan dette gir grunnlag for aktiviteter og bruk av naturen inngår som en betydningsfull del av noens stedstilknytning. Subjektive beskrivelser av forhold til naturen er også et eksempel på deres sense of place. Sitatet under viser en nær kjennskap og et nært forhold til den:

Utrolig naturskjønt, den fineste bygda i Rissa på denne sida når det gjelds natur. På grunn av alle buktene og vikene, det er ikke ei stor flate eller ei stor bygd. Alle buktene og vikene og veien som snirkler seg nede ved sjøen her hele veien nesten. (Informant 6).

Naturmiljøet er åpenbart mer enn en del av den fysiske location, natur og omgivelser har stor betydning for sense of place også. Stedsutviklingstiltakene som har blitt gjennomført som innebærer forskjønnning og fysiske utbedringer av områder har på denne måten potensiale til å forsterke følelsene og sense of place overfor stedet ytterligere.

De materielle tiltakene med forbedring av fysiske omgivelser er gjennomført blant annet etter initiativ av Forum Hasselvika, med hjelp fra andre foreninger som blant andre idrettslaget og sanitetsforeningen. De var satt i gang i første runde i forbindelse med nedleggelsen av Fortet som et forsøk på å gjøre stedet mer attraktivt, og å få mer aktivitet og virksomhet dit. Forum Hasselvika bidro med å skaffe penger til prosjekter for å få det finere og mer attraktivt. Fysisk oppgradering av områder kan dermed også ha en positiv sosiokulturell effekt, da stedet ser mer attraktivt og innbydende ut, noe som kan ha en positiv psykisk effekt. Sitatet under viser at de fysiske omgivelsene har betydning for informantene, og forbedring av dem kan derfor ha en positiv effekt på deres opplevelse av stedet:

I ettertid når jeg har blitt voksne og ser mer verdien i de fysiske omgivelsene (...) så da ser jeg veldig i ettertid at slike forum og initiativ har kjempestor verdi. (Informant 6)

Forbedring i de fysiske omgivelsene har på denne måten en psykisk og følelsesmessig dimensjon også. Fysisk forbedring av områder tar sikte på å forbedre den fysiske location-dimensjonen av sted, men den subjektive virkningen er også i form av en ny sense of place-oplevelse av stedet. Opplevelsen og inntrykket av stedet blir forbedret, som det nevnes under:

Det er jo finere å se da (...) Det er selvfølgelig mye finere nå, du får et annet inntrykk. (Informant 3).

Det ser ut til å være bred enighet blant mine informanter om at utbedring av områder som har gjort det finere å se på, har gitt et mer positivt inntrykk av stedet. Bare det at det ser bedre ut ser ut til å løfte helhetsinntrykket, og gjør at det fremstår mer attraktivt. Det poengteres likevel at selv om det gjør inntrykket bedre, er ikke dette tilstrekkelig som stedsutviklingsstrategi i seg selv. Reell stedsutvikling bør heller være noe som innebærer å skape arbeidsplasser:

Kunne jo nevnt en haug med prosjekter som Forum Hasselvika har hatt, og det er jo veldig fint for bygda som sådan. Men det nytter ikke uten arbeidsplasser. (Informant 2).

For noen av informantene ser location-dimensjonen ut til å være den mest betydningsfulle i deres stedsforståelse, særlig mer territorialistisk orienterte syn som vil at stedet skal fungere mest mulig som en egen funksjonell helhet. Da er ikke den estetiske biten nok.

Materiell utbedring av områder og idrettsbaner har imidlertid uansett tilført flere muligheter til friluftsliv, utendørs aktivitet og idrett. Den estetiske utbedringen har gitt et bedre synsinntrykk, og gir et *inntrykk* av at stedet er attraktivt og levende, til og med noe som folk fra andre bygder ser opp til:

I og med all den støtten som har kommet gjennom Forum Hasselvika, har jo gjort at sentrum er mye finere, og folk kommenterer det (...) og det ser du at andre bygder kopierer etterpå, for det er jo så fint, og det er klart at det forandrer jo inntrykket du har av bygda, for det ser jo ut som at det faktisk skjer noen ting og at det bor folk her. Det var ikke slik da våre barn var små. (Informant 3)

Sitatet over viser en stolthet over at det fysiske inntrykket har blitt så forbedret, særlig gjennom at andre utenfra også registrerer det såpass godt at de vil kopiere det selv. Fysiske tiltak kan derfor ha en direkte virkning på stedsfølelsene folk har, som lokalpatriotisme, stedstilhørighet og identitet.

Tiltakene som har blitt gjennomført her er fysiske og materielle, de former og utbedrer stedets funksjon som en fysisk bakgrunnsramme og location. Virkningen er imidlertid også i form av innbyggernes følelsesmessige opplevelse og sense of place, da de fysiske omgivelsene også er en stor del av hvordan man subjektivt opplever og knytter følelser til steder. De ulike dimensjonene ved stedsbegrepet henger altså sammen og påvirker hverandre, for eksempel vil endringer i materielle eller sosiale dimensjoner ved et sted påvirke de følelsesmessige opplevelsene av det også. Det forbedrer inntrykket og gir en annen subjektiv opplevelse. Det kan til og med gi større stolthet og lokalpatriotisme over bygda.

11.3 Aktivitet og sosialt liv i bygda

Opplevelsen av steder har også en sammenheng med det sosiale livet og hva som foregår der. Locale -dimensjonen innebærer å forstå stedet som en sosial kontekst, stedet ses på som en setting der menneskers aktiviteter og relasjoner møtes. Stedet som sosial kontekst og setting for aktiviteter kan gi en felles forståelse for hva stedet er. Stedet er en møteplass for menneskers bevegelsesmønstre hvor menneskers hverdagslige handlinger utspiller seg og møter både de ordinære og mer ekstraordinære aktivitetene og arrangementene som foregår der. Individuer og deres aktiviteter møtes, og til sammen har de dannet en felles forståelse for hva den sosiale settingen er (Castree 2009), og en forhandling om menneskers ulike bruk av sted og rom fører til at det utvikles en forståelse av det. Menneskers praksis og ting de gjør på steder vil også kunne skape en sense of place (Cresswell 2015). Aktiviteter og praksis har derfor på flere måter betydning for stedsforståelse.

Stedsutviklingstiltak som Galskaperne vil skape aktivitet og tar sikte på å bygge under forståelsen av at Hasselvika er et spennende sted med mye aktivitet, og slik vil denne stedsutviklingsstrategien ha potensiale til å endre og forbedre innbyggernes opplevelse av stedets locale-dimensjon. Ved flere anledninger har jeg blitt fortalt at når man snakker med folk fra andre grender i Rissa, så skryter de av Hasselvika fordi de synes at det «alltid er noe som skjer der» (Nøkkelinformant 2 + Informant 2). Det kan tyde på at aktivitetene som foregår faktisk har skapt en viss felles forståelse av at Hasselvika er et sted med mye aktivitet. Vissheten om at de skiller seg positivt ut kan også fungere som et «boost» for lokalpatriotisme og stedsidentitet også.

I følge Galskapernes visjon for stedsutvikling bør bygdeutvikling handle om å få folk til å se positivt på bygda. Og da gjelder ikke bare det at det ser fint ut, men det som skjer i bygda er mye viktigere. Den strategien innebærer mest fokus på stedets egenskaper som sosial setting eller locale, da fokus er på at det som skjer på stedet er med på å definere hva stedet er. Denne eksplisitte forestillingen om hva som er positive egenskaper ved et sted og hva stedsutvikling *bør* innebære er en måte å formidle en oppfatning og et stedsbilde på. I denne forestillingen legges det i hovedsak vekt på stedets funksjon som sosial kontekst, eller locale, en arena der handling og interaksjon foregår, og hvordan dette kan ha positiv effekt på innbyggernes sense of place.

Aktivitetene, arrangementene og foredragene som har blitt gjennomført av Galskaperne forsøker å skape forestillingen om at stedet er spennende og aktivt, og å gi stedet mer positiv oppmerksomhet fra omverdenen. Blant mitt informantutvalg er det så å si udelt mening om at prosjektet har gitt stedet mer oppmerksomhet, og at det har *satt stedet på kartet utenfra*. Mange mener at det er et positivt tiltak, noen er mer skeptiske. Det er også en viss splittelse i lokalbefolkningen i forhold til spørsmålet om denne måten likevel er den *rette* måten å gjennomføre stedsutvikling på. Noen mener at det er positive innslag:

For min del synes jeg at det er kjempeartig. Det frisker opp og har et positivt innslag. Hvor stor betydning det har for om folk vil flytte eller bo her vet jeg ikke, men det setter jo stedet på kartet, sånn sett kan det ha en betydning. Det blir aldri for mye tull og tøys, og jeg setter stor pris på det. (Informant 4).

Sitatet over viser en mening om at både mer aktivitet på stedet og det å bli mer synlig fra utsiden er bra, men at det kanskje ikke er tilstrekkelig dømt ut ifra en større målskala, der bosetting og tilflytting er de viktigste målene for stedsutvikling. Jeg får flere betraktninger av at informantene selv tydelig opplever at det er delte meninger blant lokalbefolkningen om temaet:

Jeg har registrert at det er delte meninger, at noen synes at det bare er tåpelig tull, og det får de synes, men jeg er uenig. (Informant 4).

Andre forståelser viser mer motstand mot innslag av kreative aktiviteter av denne typen. Slike meninger kan man si at har en sammenheng med det som kan beskrives som en essensialistisk, statisk og stabil forståelse. De mener at det kommer for lite konkret ut av prosjekter som Galskaperne. At det at det bare lager «blæst» ikke er nok, og misliker at det ikke kommer noe mer ut av det. Den oppfatningen bygger under en annen forståelse av hvordan ting *bør* foregå, og hvordan bygdeutvikling *skal* være, nettopp at resultater fra utviklingstiltak skal være noe håndfast, varig og konkret. Galskapernes aktiviteter passer ikke inn i denne forståelsen. Som i sitatet under er det først og fremst betydningen av arbeidsplasser det fokuseres på:

(...) det er sikkert artig det, men jeg tror ikke at det skaper noen arbeidsplasser i noen stor grad, det tror jeg ikke. Det skal litt mer til enn bare entusiasme og å finne på noe gøy. Det skal mer håndfaste ting til. Men det er jo positivt, mer positivt enn negativt. (Informant 8)

Noen forståelser bygger på sterke meninger om *hva* som er en riktig form for bygdeutvikling, og *hva* som *ikke* er det:

Det kommer jo ikke noe ut av det. De setter i gang prosjekter (...) og så er det nedlagt dagen etterpå, det er mitt inntrykk av det. (...) Det er greit nok som det er, at de skal ha litt «blæst», men det blir jo med det. Synes ikke at det blir noen resultater av noen ting altså. (Informant 2).

Sitatene over kan tolkes som det samme synet på steder som det som beskrives i bakevje-diskursen, da det at det foregår ting ikke er tilstrekkelig for å opprettholde et sted som et fullstendig *sted*. Det som først og fremst trengs er arbeidsplasser og andre funksjoner som sikrer stedets helhetlige funksjon. Men om det enn ikke er tilstrekkelig, understrekes det likevel av så å si samtlige informanter at det er positivt *at* det foregår noe likevel.

Cresswell påpeker at ideen om at sted dannes av sosial praksis, og at sted på denne måten kontinuerlig utføres, praktiseres og dannes, kan gi en fornyet forståelse for sted som noe åpent og ikke-essensialistisk (Cresswell 2015). Representanter for det essensialistiske og territorielt orienterte synet som kan relateres til bakevje-diskursen bygger imidlertid mest på en materiell og funksjonell forståelse av sted. Stedet som bakgrunnsramme (location) der menneskenes aktivitet foregår oppå, fremstår som de viktigste kriteriene for forståelsene av sted i dette synet. Det fysiske og funksjonelle ser ut til å være det som legger grunnlag for alt det andre. Det fysiske og funksjonelle, i form av arbeidsplasser, infrastruktur, kollektivtransport, skole, butikk med mer må være på plass *før* man kan begynne å tilskrive andre verdier til stedet. Vellykket stedsutvikling vil derfor være noe som sørger for opprettholdelse av dette.

Cruickshank (2015) sier at lokale krefter ofte søker å styrke den territorielle tenkningen. Det kan komme til syne i form av en lokal skepsis mot bidrag til stedsutvikling som ikke styrker opprettholdelsen av nettopp de fysiske, funksjonelle og territorielle dimensjonene ved stedet. Da er heller ikke Galskapernes måte å jobbe på noe som passer inn i denne malen. Galskapernes fokus på helt andre forhold enn de fysiske og funksjonelle, samt deres spontanitet og «lettbeinte» tilnærming til utviklingstiltak møtes med skepsis av representanter for et slikt syn. Stedsutviklingstiltak er ikke noe som skjer så lett og spontant, derimot krever det innsats og hard jobbing, som sitatene under viser:

Ideer har vi mer enn nok av i Hasselvika, men det er gjennomføringen som er tung. Og da kan man ikke holde på og hoppe hit og dit, hvis det ikke bare er det å komme i media som er målet. Men å gjennomføre ting, det er steike tungt. (Informant 2).

Det krever litt mer enn at «det gjør vi» og så tro at det er gjort altså. (Informant 3).

Når det gjelder prosjektets bidrag til positiv utvikling av lokalsamfunnet på ulike måter, har det kanskje bidratt mest positivt sett fra utsiden, noe det var enstemmig inntrykk av blant informantene i fokusgruppeintervjuet jeg gjennomførte. Fra utsiden har det nok hatt en viss effekt i og med at budskapet om Hasselvika som aktivt og spennende blir spredt. Innad i bygda har det kanskje ikke gitt like mye resultater. Det er naturlig da lokalbefolkningen på steder allerede har tilegnet seg et bredt innenfra-perspektiv til stedet, og da skal det nok mer til for å endre på det, i motsetning til folk utenfra uten tilknytning til Hasselvika som kan få sitt førsteinntrykk servert gjennom kreative og spesielle ideer. Men vissheten om at det gir oppmerksomhet og omtale gir også en indirekte effekt på befolkningen, da det potensielt kan tilføre ny stolthet over bygda. Selv om man ikke er direkte delaktig selv, har tiltakene likevel en positiv effekt blant folks forståelse av stedet gjennom en visshet om at bygda får positiv oppmerksomhet fra utsiden:

Vet ikke om jeg har lagt så mye merke til det, men det har blitt mye avisskriving da. Får til omtale av bygda, og det er jo bra. (Informant 7).

Jeg får også et inntrykk av at det positive inntrykket som forsøkes å skapes også smitter over på en del av lokalbefolkningen. Samme informant som bak sitatet under har i tillegg inntrykk av at Galskaperne faktisk klarer å skape et mer positivt inntrykk av stedet. Samtidig sier vedkommende at han/hun ikke ser bort ifra at det positive inntrykket som forsøkes å skapes, har blitt smittet over til han/henne selv og den øvrige befolkningen:

De har jo mye initiativ da. Det er jo positivt det, for det blir jo at det foregår ting, og da blir du jo mer positiv, sånn er det jo, tror jeg. (Informant 8)

Det tyder altså på at initiativer til aktiviteter som gjør at det foregår mer på stedet også fører til mer positivitet blant folk. Aktiviteter og praksis på steder kan bidra til å skape en sense of place (Cresswell 2015), og i noe grad ser det ut til å stemme også i Hasselvika. Så selv om lokalbefolkningen til en viss grad er splittet i sin grad av *entusiasme* overfor Galskapernes arbeid, er det likevel bred enighet i at det er et positivt innslag. Det at det skjer *noe* blir uansett sett på som positivt:

Har ikke engasjert meg så veldig i det, men jeg synes at det er en positiv greie ja. De får jo blæst om bygda, og jeg flirer godt av de youtube-videoene som blir laget og, selv om jeg ikke har engasjert meg så personlig i alt de gjør da. (Informant 6)

Det ses på som et positivt bidrag selv om det ikke nødvendigvis er noe befolkningen selv er spesielt engasjert i. Det er et fenomen som minner om befolkningens reaksjon på stedsutviklingsstrategien i Vestfossen, der stedet markedsførte seg som kulturhovedstad, som Vik og Villa (2008) omtaler. Også i det caset ble det godt mottatt at det var noe som foregikk som skapte et annet syn på stedet enn de negative assosiasjonene som hersket fra før. Selv om temaene som utviklingsstrategien dreide seg om ikke var noe de fleste identifiserte seg med, var det en bred positiv oppfatning om at det var bra for stedet.

I dette tilfellet dreier ikke utviklingsbidragene seg om noe fysisk eller funksjonelt direkte, så ut ifra et bakgrunnsramme/location-perspektiv som gjenspeiles i den territorialistiske stedsforståelsen, vil det nok ikke være tilstrekkelig at det blir tilført et nytt syn på stedet, om det ikke tilfører noe mer. De sosiokulturelle strategiene som både i Vestfossen eller gjennom Galskaperne sikter heller på å skape en ny stedsoppfatning og sense of place. Særlig vissheten om et fokus på bygda merkes av noen:

Jeg vet ikke om det har forandret måten jeg ser på Hasselvika da, det er mer det at de har en samlende effekt blant folket. Det at de setter fokus på bygda. Men sånn sett så smitter det jo over, kan du si. (Informant 6)

Også den samlende effekten det har på lokalbefolkningen blir nevnt. Også det underbygger min påstand om at det ikke nødvendigvis er så viktig *hva* det er, bare at det setter et nytt fokus på stedet og «forener» de som bor der. Det gir inntrykk av at det også kan ha en viss funksjon som noe å samles rundt som et fellesskap. Som det utdypes nærmere under:

Men jeg tror det er positivt, og det har jo en samlende effekt. Selv om det kanskje ikke er så mange som deltar på alt de gjør så får de fleste med seg at det er noe som skjer, at de gjør noe. Jeg tror absolutt at det har en samlende effekt. For når alle sammen kjenner dem så godt og, så trenger man ikke å delta, bare at de får noe «blæst» om noe som har med bygda å gjøre, så er det positivt. (Informant 6).

Synet på kreative sosiokulturelle utviklingsprosjekter som Galskaperne ser ut til å henge sammen med et grunnleggende syn informantene har på *sted* og hvordan et sted *bør* være. Som nevnt tidligere mener en del av befolkningen, mest godt voksne og eldre blant mitt informantutvalg, at stedet bør være «selvforsynt» med funksjoner, og være det jeg velger å kalle for et *helhetlig funksjonelt sted*. De som bygger sin oppfatning på denne mer territorielt orienterte grunnforståelsen har ofte et mer skeptisk syn på prosjekter som Galskaperne, da det ikke uten videre fører til nye arbeidsplasser og tilflytning, og dermed mener at det ikke er tilstrekkelig for å opprettholde stedet. Men oppfattelsen jevnt over er at det uansett er bedre enn ingenting.

Det ser i tillegg ut som at Galskapernes aktiviteter og mentalitetsformidling, i tillegg til å ha en viss effekt på en del av lokalbefolkningens stedsforståelse, også har hatt en indirekte effekt i form av at deres aktiviteter er et bidrag til å opprettholde også andre aktiviteter i lokalsamfunnet:

For min del så tror jeg at det var litt sånn spark i baken (...) de aktivitetene for min del har hatt en positiv effekt på aktiviteter og å sette i gang ting og. Revygruppa og Filmavisa var jo litt i kjølvannet av sånne ting faktisk. (...) Drivstoffet til de som holder det gående er at det skjer noe i bygda. (Informant 4)

Min vurdering alt i alt er at Galskaperne sitt arbeid med å påvirke oppfatningen av stedet som spennende og aktivt har hatt en viss effekt på lokalbefolkningen. Til en viss grad har det spennende bildet som formidles smittet over, om det kanskje ikke gjelder flertallet av befolkningen. Også vissheten om at de kommuniserer sitt budskap utenfor bygda gir positiv oppmerksomhet utenfra og setter stedet på kartet. Det gir for mange i lokalbefolkningen også en positiv psykisk effekt. Det gir også en samlende effekt da det kan gi et slags fellesskap å forenes over, da det er noe som gjør Hasselvika spesiell og skiller seg litt ut fra andre. En annen betydningsfull virkning er at de også bidrar til å holde liv i flere andre aktiviteter i lokalsamfunnet, og derfor gir positive ringvirkninger.

Å påvirke folk sin oppfatning av stedet i positiv retning gjennom å bygge opp under forståelsen av de sosiale dimensjonene ved steder, har vært et mål også for Optimistbygdnettverket. Et mål dette prosjektet hadde var å bygge opp under oppfatningene av stedene som optimistiske og handlekraftige lokalsamfunn, noe som med suksess hadde hatt potensiale til å skape en fornyet forståelse for hva stedet med dets sosiale kontekst (locale) er. I dette tilfellet gis imidlertid heller et inntrykk av at prosjektet tilsynelatende ble mer som en fasade enn et reelt konstruktiv utviklingstiltak. Som i sitatet under har ikke informantene selv lagt så mye merke til det:

Som helt vanlig innbygger i Hasselvika så har jeg ikke merket så mye annet enn overskrifter en periode. Og så var jeg tilfeldigvis på et sånt bygdeutviklingsseminar (...) og dagen etter hadde de sånn workshop, og da kom det folk fra prosjektet og fra fylket (...) da presenterte de litt. Og det var nesten bare da jeg hørte om det tror jeg. (Informant 4).

Som det nevnes i kapittel 9.2 er Optimistbygdnnettverket i stor grad en forståelse som er påført utenfra, og derfor ikke nødvendigvis noe som befolkningen identifiserer seg med. Noe positivt har det riktignok ført med seg, da de på grunn av Optimistbygddeltakelsen fikk en del penger fra Fylkeskommunen som har blitt brukt til blant annet en lekeplass (Optimistbygd.no 2010). Men den helhetlige effekten for bygda som samfunn og sosial setting ser ikke ut til å være så stor. Blant mitt utvalg av informanter var det ingen som ikke har hatt noe med Optimistbygdnnettverket direkte som har hatt noen særlig opplevelse av det. Hvorvidt Optimistbygdprosjektet faktisk har tilført mer *optimisme* eller positivitet er derfor mer usikkert. Jeg velger likevel å ta med Optimistbygdnnettverket fordi det på tross av en heller middelmådig betydning for lokalbefolkningens stedsforståelse, var knyttet en forventning til det, og at det *skulle* hatt en positiv effekt på lokalbefolkningens stedsforståelse. At det likevel ikke har skjedd i den grad som var ønsket, er like fullt et funn i spørsmålet om betydning for lokalsamfunnets forståelse av stedet.

11.4 Oppsummering

Hvilken effekt de ulike stedsutviklingstiltak har på lokalbefolkningens stedsforståelse ser ut til å ha noe sammenheng med en forståelse av hvordan et sted bør være. Grunnforståelsene av sted kan til en viss grad plasseres i sammenheng med henholdsvis det jeg kaller for bakevje-diskursen og optimisme-diskursen. Det vises tegn til et visst generasjonsskille mellom disse grunnforståelsene. En av grunnforståelsene av sted som gjenspeiles i en del av befolkningen i Hasselvika kan beskrives som et essensialistisk og territorialistisk syn på sted, mens den andre ser på sted som mer progressivt, dynamisk og relasjonelt. Hvorvidt stedsutviklingstiltakene bidrar til å opprettholde det de forbinder med et vellykket sted eller ikke, har betydning for hvordan de opplever stedsutviklingstiltakene.

Det er en splittelse blant lokalbefolkningen angående hvorvidt Galskaperne er passende som stedsutviklingstiltak eller ikke, men det er større enighet om at det har tilført *noe* positivt som mer positiv oppmerksomhet utad, en samlande effekt på lokalsamfunnet og positive ringvirkninger i form av et indirekte bidrag til å opprettholde andre aktiviteter på stedet. Virkningen på befolkningens opplevelse av stedet kan minne om befolkningens reaksjon på stedsutviklingsstrategien i Vestfossen (Vik og Villa 2008). Også der ble det bred enighet om at satsingen var bra for stedet, da det skapte et nytt og mer positivt syn. Det viktigste er ikke nødvendigvis at man er engasjert i, eller engang liker, det konkrete som foregår, det kan likevel være en bred positiv oppfatning om at det var bra for stedet alt i alt.

Tanken bak Galskaperne var eksplisitt å konstruere et bilde som også har som mål å påvirke innbyggernes opplevelse og sense of place. Tanken bak de fysiske utbedringene av områder var også at det kunne gi en annen sense of place-opplevelse med mer estetisk attraktive omgivelser. De ulike dimensjonene av stedsbegrepet henger uansett sammen, da både det fysiske, funksjonelle og sosiale med mer, også har følelsesmessige dimensjoner ved seg.

12. Avslutning

Steders flerdimensjonalitet innebærer at steder er både en fysisk lokalisering med materielle, relasjonelle, følelsesmessige og idemessige sider. I tillegg til den fysiske lokaliseringen og relasjonene og aktivitetene som utspiller seg der omfatter dette også subjektive opplevelser av stedets betydning og menneskene sine tilknytninger til dem. I Følge Halfacree foregår det kontinuerlig en kamp om hva rom er og skal være. En kamp om hvordan steder skal utformes og hvilken mening de skal ha (Frisvoll 2015). Man kan si at det også i Hasselvika finnes ulike konkurrerende forståelser for hvordan stedet skal være.

Gjennom kvalitativ analysene av lokalbefolkningens opplevelse av stedet Hasselvika og de småskala stedsutviklingsbidragene som er gjennomført, har jeg avdekket ulike forståelser av stedets situasjon og gjennom dette også vist at stedsbegrepet og forståelsene av sted er mangedimensjonert, og de forskjellige dimensjonene ved sted, blant annet Agnews definisjoner av stedsdimensjonene location, sense of place og locale henger sammen og påvirker hverandre. Endring i en dimensjon ved sted, om det så er gjennom ytre forhold som for eksempel sentralisering, fraflytning og nedleggelser, eller endring som en reaksjon på dette i form av ulike bidrag til stedsutvikling, vil påvirke de andre dimensjonene ved sted også, for eksempel de sosiale og subjektive følelsesmessige.

Innledningsvis i rapporten forteller jeg at det relasjonelle sted, som noe som formes av lokale og eksterne relasjoner, vil være en viktig tilnærming til stedsbegrepet. Den relasjonelle stedsforståelsen jeg går ut ifra har imidlertid blitt, om ikke utfordret, så i hvert fall *supplert* med de empiriske funnene av stedsforståelsen som fokuserer mer på den territorielle siden ved steder. Jeg vil likevel ikke si at den territorielle forståelsen utfordrer den relasjonelle, da den territorielle forståelsen ikke benekter eksterne relasjoners betydning, men heller gir nye erkjennelser av de eksterne relasjonenes faktiske mulige virkning på steder. De relasjonelle sidene ved sted, da særlig i form av tilknytninger til andre steder, blir anerkjent som betydningsfulle også her, men forstås ikke som noe som er mest betydningsfullt for at stedet skal kunne være slik det *bør* være. Særlig synes dette ved informanters bekymring for at for mye tilknytninger til og bruk av andre steder, for eksempel ved at barn fra Hasselvika går på skole i Rissa sentrum, på sikt vil kunne føre til en svekkelse av stedstilhørighet og sense of place, og at terskelen for å flytte ut senere blir lavere som følge av det. Relasjonelle tilknytninger til andre steder kan føre til at stedet tar en utviklingsretning som strider mot deres overbevisning om hva som er et vellykket sted. En territorielt fokusert forståelse kan på denne måten bidra med en ekstra dimensjon til den relasjonelle forståelsen.

Den relasjonelt og den territorielt orienterte forståelsen av steder har vært gjennomgående perspektiver i min analyse, og har av flere blitt omtalt som motsetninger. Nyere stedsteorier legger imidlertid vekt på at steder ikke bør oppfattes som hverken faste og avgrensede eller som fullstendig prisgitt relasjoner. Berg og Dale (2015) kaller denne forståelsen av steder for halv- sammenhengende («semi-coherent») der både lokale forhold og globale prosesser er med på å danne stedene og forståelsene av dem. Måten man tenker på og forholder seg til steder på bør derfor også være en mellomting mellom disse, og ikke være hovedsakelig fokusert rundt den ene.

12.1 Konklusjoner

Gjennom intervju og andre informasjonskilder har jeg avdekket ulike oppfatninger av stedet Hasselvikas status. Jeg har valgt å omtale disse som ulike forståelsessystemer eller diskurser. Jeg har avdekket at ulike subjektive syn og opplevelser av stedets status i form av framtidsutsikter, utfordringer og muligheter i noe grad henger sammen med ulike grunnleggende syn på sted. De ulike forståelsene vektlegger ulike dimensjoner ved sted som betydningsfulle, hvor for eksempel noen er hovedsakelig territorielt orienterte, der betydningen av de fysiske og funksjonelle forholdene (location) forklares som mest grunnleggende for å opprettholde stedet. Min empiri viser at også sense of place kan betraktes som grunnleggende for å opprettholde stedet, da svekkelse av stedstilknytning (kanskje særlig fra barndommen av) kan gjøre terskelen lavere for å flytte ut senere. De sense of place-følelsene som kan ses på som grunnleggende for å opprettholde stedet er imidlertid hovedsakelig avhengig av materielle funksjoner (først og fremst skole), og følelsene blir tydeligst når funksjonene på stedet føles truet.

Det er enighet om at befolkningsvekst er et overordnet mål ved stedsutviklingsbidrag. Men hvorvidt det er tilstrekkelig for et vellykket sted at flere innbyggere *bør* der eller ikke, er det mer uenighet om. Hvorvidt det er nok at stedet har en «tildelt» funksjon som først og fremst bosted og utvikler seg som dette som en del i en større regional funksjonell helhet, eller om stedet bør være selvforsynt med de fleste funksjoner selv og være sin egen lokale funksjonelle helhet, finnes det ulike meninger om. For å gi bedre innsikt i forståelsene rundt dette har jeg i studien lagt en del vekt på at lokalbefolkningenes opplevelse av både stedet og stedsutviklingsbidragene ser ut til å henge sammen med ulike underliggende grunnleggende syn på hva et sted er eller bør være. Til en viss grad vil jeg si at de ulike grunnforståelsene har sammenheng med henholdsvis en essensialistisk og territorialistisk og en dynamisk og relasjonell stedsforståelse. Representanter for den første fokuserer mest på stedet som territorie, hvor de lokale forhold og funksjoner spiller en stor rolle, og ser det nødvendig at stedet er «selvforsynt» med så mye som mulig. Stedet bør fortsette å være slik det har vært, og nye eksterne relasjoner ses i flere tilfeller på som en trussel. Den andre forståelsen ser på sted heller som produkt av nettopp ulike eksterne relasjoner, og kontakt med andre steder blir heller en mulighet for å opprettholde

stedet selv også, for eksempel ved at stedet tildeles funksjonen som bosted i en større regional sammenheng med andre steder. Sted ses samtidig på som dynamisk og i kontinuerlig endring, og utvikling og endring ses på som naturlig. Syn på ulike stedsutviklingsbidrag blir også forskjellige som følge av dette, da de ulike stedsutviklingstiltak bidrar til å henholdsvis motvirke eller fremme ens egen oppfatning av hva som er et *riktig* form for sted.

De ulike forståelsene kan trekke parallell til Nyseth og Pløger (2015) sitt skille mellom sted som essens (røtter) og sted som tilblivelse eller flyktighet. Den relasjonelle/dynamiske og den essensialistiske/territorielle forståelsen blir omtalt som motsetninger, for øvrig også av blant annet Cruickshank (2015). Nyseth og Pløger går selv ut ifra forståelsen av sted som dynamisk og relasjonelt, men påpeker samtidig at mennesker i sin hverdag ofte forsøker å gjøre sine omgivelser til noe stabilt og solid (Nyseth og Pløger 2015). Også Cruickshank (2015) sier at lokale krefter ofte ønsker å styrke den territorielle tenkningen. Det kan gi utslag i form av en lokal skepsis mot for mye bruk av og tilknytninger til andre steder, som på sikt vil kunne svekke stedet som funksjonell helhet og innbyggernes tilknytning til det. Den essensialistisk og territorielt orienterte forståelsen av Hasselvika kan på denne måten ses på som et forsøk på å tenke på, omtale og dermed *gjøre* stedet til noe fast og stabilt (og trygt). Blant representanter for en slik holdning i Hasselvika legges mest vekt på de fysiske og funksjonelle dimensjonene ved sted, i form av arbeidsplasser, infrastruktur, skole, butikk med mer. Slike faktorer må være på plass *før* man kan begynne å tilskrive andre verdier til stedet. Reell stedsutvikling vil derfor være noe som sørger for opprettholdelse av det.

Hvordan man forholder seg til konseptet sted og hvilke dimensjoner man vektlegger som mest betydningsfulle for et vellykket sted, er altså av betydning for hvordan man opplever de stedsutviklingsbidragene som gjennomføres også. Når jeg da skal si noe om småskala stedsutviklingstiltaks betydning for lokalbefolkningens stedsforståelse, vil jeg si at den virkningen det har kanskje ikke nødvendigvis kommer kun av utviklingsbidragene *i seg selv*, men også er et produkt av de individuelle subjekters grunnleggende oppfatninger, og hvordan de ulike mennesker tolker den aktuelle kombinasjonen av hendelser, ytre og lokale forhold. Hvordan de forholder seg til stedet, og til steds-spørsmål generelt, har nok en viktig sammenheng med hvordan de mottar endring eller forsøk på utvikling også.

Ulike stedsutviklingsbidrag vil imidlertid uansett kunne bidra til å få en eventuell latent forbedring i sense of place «fram i lyset» hos i hvert fall en del. Også opplevelsen av at det skjer *noe* som er mer positivt enn de tidligere negative assosiasjonene som har vært tilknyttet bygda, gir en jevnt over positiv virkning blant befolkningen. I likhet med befolkningens reaksjon på stedsutviklingen som omtales av Vik og Villa (2008) blir det at noe blir gjort og at stedet blir assosiert med noe mer positivt ønsket velkommen uansett, selv om de konkrete tiltakene ikke nødvendigvis er noe man selv identifiserer seg med eller liker.

Ulike stedsutviklingstiltak, både de materielle og de sosiale, har også jevnt over gitt et mer positivt inntrykk av stedet, også fra utsiden. Det faktum at tiltakene bidrar til å *sette stedet på kartet* på en mer positiv måte gir også positive psykiske virkninger, og gir en større stolthet over stedet også. Om det imidlertid også er en bred oppfatning av at slike bidrag ikke er *nok* i seg selv for å redde et sted fra potensiell fraflytting og stagnasjon, er det positivt at noe blir gjort. Som en informant uttalte:

En ting må vi være klar over i Hasselvika er at vi kan aldri velge fra øverste hylle. Derimot må vi ta det vi får (...) kan ikke si nei, må gjennomføre, for all aktivitet skaper aktivitet. Vi kan gode tenke på det, vi har ikke så mye å velge i. (Informant 2).

Et avsluttende ord blir derfor at når noe som er kjært føles truet av ulike utfordringer eller er tilknyttet negative assosiasjoner, vil det meste som motvirker dette få en opplevelse av økt verdi. Man kan kanskje si at ulike synspunkter og forståelser forenes i en felles formening om at *noe* er bedre enn ingenting, om det enn ikke er nok i seg selv.

12.2 Avsluttende refleksjoner

I denne rapporten har jeg definert forståelsessystemer ut ifra synspunkter informantene har gitt uttrykk for gjennom intervju. Som i kvalitativ metodebruk for øvrig, og kanskje særlig når jeg definerer forståelsessystemer blant folk vil det alltid være en fare for at jeg kan plassere folk i boks og presse kategorier «over hodet» på informantene som kanskje ikke passer i virkeligheten. Også de analyserende rammeverkene jeg bruker kan være et påført rammeverk som empirien har blitt presset inn i. Jeg har delt befolkningen inn i ulike grupperinger etter hvordan jeg tolker deres forståelser, og dermed definert hver enkelt informant sine synspunkter ut ifra likheter med eller forskjeller fra andre. Det kan føre til at jeg mister hver enkelt informant sin faktiske mening ut av syne. Analysen har i hovedsak gått ut på å lese mellom linjene, og det gir et stort rom for egen tolkning. Det store subjektive bidraget fra forskerens side kan derfor sette spørsmålstegn ved rapportens gyldighet. Jeg vil derfor legge vekt på at mine betraktninger kun er en av mange mulige måter å tolke samme situasjon på.

I ettertid ser jeg at jeg kunne gjort ting annerledes for å bedre forskningens kvalitet. I arbeidet med denne studien ble problemstillingen i stor grad til underveis, og jeg var derfor ikke fullstendig klar på hva jeg egentlig lette etter tidligere i prosessen. Intervjuguidene gjenspeiler derfor ikke i full grad hva det faktisk spørres om i problemstillingen. Det kunne kanskje gitt en bredere og dypere empiri om jeg hadde en klar problemstilling fra starten av som jeg gikk målrettet inn mot, men dette er lett å si i etterpåklokskapens lys.

Forslag til videre forskning kan være å undersøke om liknende tendenser også er tilfellet på andre steder med lignende utfordringer og småskala mottiltak, noe som vil bidra til å øke (eller minske) overførbarheten på også min studie.

Referanser

Aure, M, Nygaard, V og Wiborg, A. (2015): Stedstilknytning: Materialitet, relasjoner og følelser. I M. Aure, N. G. Berg, J. Cruickshank og B. Dale (red.), *Med sans for sted: Nyere teorier*. Fagbokforlaget. Bergen.

Avvik (2012): *Positive avvik*. <http://avvik.blogspot.no/2012/10/lucky-nroset-symbolet-for-mange.html> Hentet 28.04.16

Bakken, B. (2015): *Barnevernslederes utfordringer – Det komplekse samspillet*. Diakonhjemmet Høgskole.
<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/297382/MasteroppgaveBakkenBodil.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Hentet 15.03.16

Berg, N. G. og Dale, B. (2004): Sted – Begreper og teorier. I N. G. Berg, B. Dale, H. K. Lysgård og A. Løfgren (red.), *Mennesker, steder og Regionale endringer*. Tapir Akademisk Forlag. Trondheim.

Berg, N. G. og Dale, B. (2015): Sted – Noen nyere teoretiske tilnærminger og debatter. I M. Aure, N. G. Berg, J. Cruickshank og B. Dale (red.), *Med sans for sted: Nyere teorier*. Fagbokforlaget. Bergen.

Bergene, A. C. (2007): *Kritisk realisme i praksis*. Forelesning fra UiO.
www.uio.no/studier/.../Kritisk%20Realisme%20i%20praksis_web.ppt Hentet 02.12.15

Båtevik, F. O, Grimsrud, G. M, Dvergsdal, G og Aarset, M. E. (2013): *Når ein vidaregående skule blir borte – Konsekvensar for lokalsamfunnet*.
<http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/154239/Rapport%20nr.%2036%2c%20sluttrapport.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Hentet 29.02.16

Castree, N. (2009): Place: Connections and boundaries in an interdependent world. I N. J. Clifford, S. L. Holloway, S. P. Rice og G. Valentine (red.), *Key Concepts in Geography*. SAGE Publications.

Crang, M. og Cook, I. (2007): *Doing Ethnography*. SAGE Publications. London.

Cresswell, T. (2015): *Place – an introduction: Second edition*. Wiley Blackwell. Chichester.

Cruickshank, J. (2008): *Diskursens egenvekt i konstruksjon av det rurale - Om utviklingen av norsk distriktspolitikk*. Universitetet i Tromsø.

Cruickshank, J. (2011): *“Det ska bo folk I husan...” – Neoliberal distriktspolitikk*. Regionale Trender. <http://www.nibr.no/filer/Cruickshank%20RT%201-2011.pdf> Hentet 27.10.15

Cruickshank, J. (2015): Hvordan forstå steders treghet? Betydningen av konflikt. I M. Aure, N. G. Berg, J. Cruickshank og B. Dale (red.), *Med sans for sted: Nyere teorier*. Fagbokforlaget. Bergen.

Cruickshank, J. og Lysgård, H. (2013): Diskursanalyser som kunnskapsgrunnlag for stedsutvikling. I A. Førde, B. Kramvig, N. G. Berg og B. Dale (red.), *Å finne sted: Metodologiske perspektiver i stedsanalyse*. Akademika. Trondheim.

Dale, B. og Berg, N. (2013): Hva er stedsidentitet og hvordan fanger vi den opp? I A. Førde, B. Kramvig, N. G. Berg og B. Dale (red.) *Å finne sted: Metodologiske perspektiver i stedsanalyse*. Akademika. Trondheim.

Damvad (2013): *Analyse av rasjonale for og innsats knyttet til lokal samfunnsutvikling innenfor regional- og distriktpolitikken*.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/79f3ac29b99b40f6ab59f64f3174f9fe/rasjonale-lokal-samfunnsutvikling-delrapport-1.pdf> Hentet 20.01.16

Engebretsen, Ø. og Vågene, L. (2008): *Sentralisering og regionforstørring*.

Transportøkonomisk Institutt. Oslo.

<https://www.toi.no/getfile.php/Publikasjoner/T%C3%98I%20rapporter/2008/981-2008/981-nett.pdf> Hentet 27.10.15

Forsvarsbygg: *Hysnes*.

<http://www.forsvarsbygg.no/festningene/Verneplaner/Landsverneplan-for-Forsvaret/Trondelag/Hysnes/> Hentet 28.04.16

Fosna-Folket (2014): *Vi skal ikke ligge på latsida med produksjon av nye familier*.

Publisert 15. september 2014 <http://www.fosna-folket.no/nyheter/article10131301.ece> Hentet 04.01.16

Fosna-Folket (2012): *Blir skolene i Skaugdalen og Fevåg/Hasselvika lagt ned?*

Publisert 30. mai 2012. <http://www.fosna-folket.no/nyheter/article3133430.ece> Hentet 04.01.16

Frisvoll, S. (2015): Korleis analytisk fange staddanning mellom meining, makt, materialitet og menneske? I M. Aure, N. G. Berg, J. Cruickshank og B. Dale (red.), *Med sans for sted: Nyere teorier*. Fagbokforlaget. Bergen.

Førde, A. (2010): *Innovative Bygdemiljø – Ildsjeler og nyskappingsarbeid*. Universitetet i Tromsø.

<https://www.fylkesmannen.no/Documents/Dokument%20FMNO/Landbruk%20og%20mat%20dokumenter/N%C3%A6ringsutvikling%20dokumenter/Innovative%20bygdemiljø%C3%B8%20-%20F%C3%B8rde.pdf> Hentet 03.12.15

Galskaperne: *Om Galskaperne* <http://galskaperne.no/om-galskaperne/> Hentet 04.01.16

Ginn, F. og Demeritt, D. (2009): *Nature: A Contested Concept*. I N. Clifford, S. L. Holloway, S. P. Rice og G. Valentine (red.), *Key Concepts in Geography*. SAGE Publications.

Granås, B. (2009): *Constructing the unique – Communicating the Extreme Dynamics of Place Marketing*. I T. Nyseth og A. Viken (red.), *Place Reinvention: Northern Perspectives*. Ashgate. Farnham.

Guggedal, I. (2013): *Endringsprosesser hos unge rusmisbrukere forut for behandling*. Universitetet i Stavanger.

<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/id/180428/Guggedal.pdf> Hentet 13.03.16

Gustafson, P. (2014): *Place Attachment i an Age of Mobility*. I C. Lynne, M. Devine-Wright og P. Devine-Wright (red.), *Place Attachment*. Routledge. New York.

Hasselvika.net *Optimistbygda, bostedet og naturperlen*. <http://www.hasselvika.net/> Hentet 28.04.16

Hasselvika.no *Optimistene i Hasselvika*. <http://hasselvika.no/> Hentet 28.04.16

Hysnes Museum: Hysnes militære museum
<http://www.hysnesmuseum.no/informasjon.htm> Hentet 04.01.16

Johansen, S. (red.) (2009): *Sentraliseringens pris*. Norsk Institutt for By- og Regionforskning. Oslo. <http://www.nibr.no/filer/2009-5.pdf> Hentet 27.10.15

Kommunikasjonsforeningen (2008): *Kreativt kraftsentrum i Lucky Næroset*.
<http://www.kommunikasjon.no/fagstoff/fagbladet/profiler/kreativt-kraftsentrum-i-lucky-n%C3%A6roset> Hentet 28.04.16

Lysgård, H. (2001): *Diskursanalysers sosialkonstruktivistiske grunnlag - Muligheter og begrensning i forståelsen av regional endring*. Agderforskning. Kristiansand

Mason, J. (2012): *Qualitative Researching: Second edition*. SAGE Publications. London.

Neumann, I. (2001): *Mening, materialitet og makt: En innføring i diskursanalyse*. Fagbokforlaget.

Nyseth, T. (2013): *Stedsutvikling i et innovasjonsperspektiv; karneval eller bare nye kostymer?* I N. Aarsæther, T. Ringholm og H. Teigen (red.) *Innovative kommuner*. Cappelen Damm.

Nyseth, T og Pløger, J. (2015): *Perspektiver på steders tilblivelse*. I M. Aure, N. G. Berg, J. Cruickshank og B. Dale (red.), *Med sans for sted: Nyere teorier*. Fagbokforlaget. Bergen.

Nyseth, T. (2009): *Place Reinvention at the Northern Rim*. I T. Nyseth og A. Viken (red.) *Place Reinvention: Northern Perspectives*. Ashgate. Farnham.

Olsen, P. E. (2005): *Fortellingene om Asker sentrum: En sosiokulturell stedsanalyse av eiendomsaktører*. Masteroppgave i samfunnsgeografi. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/16009/askersentrum.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Hentet 02.12.15

Onsager, K. og Selstad, T. (2004): *Regioner i utakt*. Tapir Akademisk Forlag. Trondheim.

Optimistbygd (2008): *Prosjekt: Nettverk for optimistbygdene*.

http://www.optimistbygd.no/nedlastinger/prosjektbeskrivelse_februar_2008.pdf

Hentet 28.04.16

Optimistbygd (2010): *Nyheter fra Hasselvika*

<http://www.optimistbygd.no/kategori/nyheter/nyheter-fra-hasselvika> Hentet

23.04.16

Optimistbygd (2012): *Optimistbygda Hasselvika*

<http://www.optimistbygd.no/optimistbygd/optimistbygda-hasselvika> Hentet

04.01.16

Optimistbygd (2012): *Optimistbygd* <http://www.optimistbygd.no/optimistbygd>

Hentet 04.01.16

Rissa Kommune (2014): *Rissa sentrum – områderegulering*.

<http://einnsyn.fosendrift.no/rissa/RegistryEntry/ShowDocument?registryEntryId=307461&documentId=469519> Hentet 05.03.16

Rissa kommune (2014): *Kommuneplanens samfunnsdel*.

<https://www.rissa.kommune.no/om-rissa/om-kommunen/planer/kommuneplanen-2014-2026/kommuneplanens-samfunnsdel/> Hentet 30.04.16

Rissa Kommune (2015): *Kommunedelplan Rissa 2010-2021*

<https://www.rissa.kommune.no/Handlers/fh.ashx?MId1=181&FilId=166> Hentet

25.04.16

Rissa Kommune (2015): *Fevåg/Hasselvika skole*

<https://www.rissa.kommune.no/tjenester/barn-og-skole/skole/fevag-hasselvika-skole/> Hentet 04.01.16

Rissa kommune (2016): *Møtereferat innbyggermøter*

<https://www.rissa.kommune.no/Handlers/fh.ashx?MId1=48&FilId=248> Hentet

25.04.16

Ruud, M. E. (2015): Stedskonstruksjoner og stedstilknytning i boligområder under endring. I M. Aure, N. G. Berg, J. Cruickshank og B. Dale (red.), *Med sans for sted: Nyere teorier*. Fagbokforlaget. Bergen.

Røe, P. G. (2006): *Utviklingen av «levelige» steder – På hvilken måte kan sosiokulturelle stedsanalyser bidra?* Michael. Oslo.

Røe, P. G. og Vestby, G. M. (2013): Sosiokulturelle stedsanalyser: Teorigrunnlag og metodologi. I A. Førde, B. Kramvig, N. G. Berg og B. Dale (red.), *Å finne sted: Metodologiske perspektiver i stedsanalyse*. Akademika. Trondheim.

Seamon, D. (2014): Place Attachment and Phenomenology. I C. Lynne, M. Devine-Wright og P. Devine-Wright (red.), *Place Attachment*. Routledge. New York.

Siem, S. (2008): *Hjem til småbyen: En studie av sted, identitet og tilknytning*. Masteroppgave i sosiologi. Universitetet i Bergen.

<https://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/4595/56494345.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Hentet 02.12.15

Skifte Eiendom: Hysnes Fort. <http://www.skifte.no/Etterbruk/Sor-Trondelag/Hysnes-fort> Hentet 28.04.16

Store Norske Leksikon (2014): *Lokalsamfunn*. <https://snl.no/lokalsamfunn> Hentet 04.05.16

Store Norske Leksikon (2016): *Rissa*. <https://snl.no/Rissa> Hentet 28.04.16

Statistisk sentralbyrå (ssb.no): Befolkning og befolkningsendringar. <https://www.ssb.no/statistikkbanken/SelectVarVal/saveelections.asp> Hentet 04.05.16

Statistisk sentralbyrå (ssb.no) (2015): *Befolkning og areal i tettsteder, 1. januar 2015*. <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/befte/aar/2015-12-11?fane=om#content> Hentet 04.05.16

Teistevoll, N. H. (2006): *Lokalsamfunn og omstillingsprosesser*. Universitetet i Tromsø. <http://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/529/thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Hentet 02.12.15

Thagaard, T. (2009): *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode*. Fagbokforlaget.

Thuen, T og Wadel, C. (1978): *Lokale samfunn og offentlig planlegging*. Universitetsforlaget. Tromsø.

Vestby, G. M., Gundersen, F. og Skogheim, R. (2014): *Ildsjeler og lokalt utviklingsarbeid – Gløden, rollen og rammevilkårene*. NIBR-rapport 2014:2.
<http://www.hioa.no/extension/hioa/design/hioa/images/nibr/files/2014-2.pdf>
Hentet [03.12.15](#)

Vestby, G. M. (2015): Stedsutviklingens råstoff og resultat. I M. Aure, N. G. Berg, J. Cruickshank og B. Dale (red.), *Med sans for sted: Nyere teorier*. Fagbokforlaget. Bergen.

Vik, J. og Villa, M. (2008): Brokete bygdebilete – Om små bygder med store image. I R. Almås, M. S. Haugen, J. F. Rye og M. Villa (red.), *Den nye bygda*. Tapir Akademisk Forlag. Trondheim.

Vedlegg 1

Intervjuguide Nøkkelinformant 1

Innledende spørsmål: Hva er din bakgrunn og rolle, hva innebærer denne rollen?

Jeg har sett Forum Hasselvika blitt omtalt som et forum for bygdeutvikling. Hva innebærer det, og hvilke tiltak gjør dere i praksis?

- Om forumet, oppstart
- Bakgrunn for opprettelse

Kan du fortelle litt om situasjonen rundt nedleggelsen av Hysnes Fort?

- Årsak til at det bli nedlagt?
- Etterfølgende engasjement og dugnadsinnsats
- Tiltak fra lokalbefolkningen selv?

Hva er dine tanker om befolkningsutviklingen etter den tid? Hvordan er folks nåværende oppfatning av tilstanden i bygda? Befolkningssammensetning, «Forgubbing»?

Hvordan er det nåværende engasjementet for utvikling?

Hvilke tilbud finnes i bygda?

- Møteplasser
- Kulturtilbud, fritidstilbud
- Lag og foreninger
- Butikk? Skole?
- Har det skjedd flere nedleggelser av virksomhet i ettertid?

Hva nytt av virksomheter/tilbud har kommet til de senere årene (etter nedleggelsen)?

- Hvordan har de bidratt positivt?
 - Næringsliv? Annen verdiskaping, kultur, tiltak som fremmer tilhørighet og bolyst?

Hva har konkret kommet ut av Optimistbygdnnettverket? Hvilke effekter og erfaringer har dere fått ut av det?

- Har det bidratt positivt til bygdeutvikling, og hvordan?

Galskaperne: Hvordan har det bidratt?

Hvorfor tror du at akkurat Hasselvika har hatt et slikt engasjement?

- Egenskaper ved stedet eller lokalsamfunnet?
- Har det «alltid» vært sterkt engasjement her, eller har det vært en bevisst satsing i kjølvannet av nedleggelsen av Hysnes Fort? Noe som ble «skapt» som et middel i denne sammenheng?

Er optimisme noe bygda forenes rundt, noe som kjennetegner dere?

- Registrerer at ordet optimisme brukes på Hasselvikas hjemmesider.
- Som en slags merkevare?

Er det noen spesielle utfordringer i Hasselvika? Eller spesielle muligheter?

Har du inntrykk av at den optimistiske holdningen gjenspeiles generelt i lokalbefolkningen? Har den blitt overført eller «smittet» over?

Har du inntrykk av at det er en sterk stedsidentitet/stedstilhørighet i bygda? Finnes en Hasselvika-identitet?

Hvordan har du inntrykk av at samhold, fellesskap og stedsidentitet/tilhørighet har endret seg eller utviklet seg gjennom de ulike stadiene av Hasselvikas utviklingshistorie? Har det blitt sterkere etter nedgangsprosessene?

Hvordan er ditt inntrykk av lokalbefolkningens ønske om å fortsette å bo her? Hersker det generelt et sterkt ønske om det?

- I så fall hvorfor? Hvorfor tror du folk ønsker å fortsette å bo her?
- Hvem ønsker å bo her videre? Hver ønsker dere at skal bo her videre? (Attraktive bosatte/tilflyttere, kunstnere?)

Ville situasjonen vært en helt annen hvis det ikke var for tiltakene som ble satt i gang? Ville det vært mer fraflytting, nedgang etc.?

Hørte nylig at Hysnes Helsefort ikke blir forlenget. Står Hasselvika nå foran en ny nedgangsprosess?

- Fortsatt optimisme i bygda? Er DU optimistisk?

Hasselvikas forhold til Bygdebarometer-indeksene:

Er det noen av disse punktene du føler at beskriver Hasselvikas lokalsamfunn spesielt godt?

Evt. Har du noen tanker om følgende stikkord?

- Stedstilhørighet
- Lokalt fellesskap
- Bolyst

- Lokalpatriotisme
- Dugnadsånd
- Lokal tillit
- Nabokontakt
- Lokal vennekontakt
- Sosial irttesettelse
- Lokalpolitisk innflytelse
- Lokalpolitisk tillit
- Tilfredshet med kommunale tjenester

Vedlegg 2

Intervjuguide Nøkkelinformant 2

Innledende spørsmål: Din bakgrunn, rolle, hva innebærer denne rollen?

Hvilke tiltak/bedrifter er du/har du vært delaktig i? Og hva jobber disse med?

Trøndelag arrangement: Oppstart, i hvilken sammenheng, til hvilket formål? Er det et bidrag til å skape liv på stedet?

- Har det direkte noe med Hasselvikas utvikling å gjøre?

Hva slags aktiviteter har du/din(e) organisasjon(er) bidratt til?

Er de tiltakene du er/har vært delaktig i opprettet med formål å gjøre noe for utviklingen i Hasselvika?

Bidrar dere til å samle befolkningen? Har aktivitetene virket samlende på lokalbefolkningen?

Er det lett å få til slik aktivitet her? Hvordan er oppslutningen rundt det?

Foregår aktivitetene med hjelp fra lokalbefolkning/dugnadsånd? Eller er det bare dere «profesjonelle»?

Hva skjedde med Galskaperne? Fortsatt aktivt?

Er det viktig for deg å fortsette å bo/jobbe i Hasselvika? Evt. ha noe med stedet å gjøre på daglig basis?

Spørsmål om tilstand i bygda:

Hvordan vil du si at tilstanden i bygda er nå? Er dere inne i en negativ prosess?

Hvordan er ditt inntrykk av folks engasjement for å holde stedet levende?

Har du inntrykk av at det hersker et generelt ønske blant lokalbefolkningen om å holde stedet levende?

Vil du si at dere greier å stå imot negative ytre krefter (sentralisering, fraflytting etc.)?

Hva har Hasselvika som du er glad i/stolt av, som andre (eks eventuelle tilflyttere eller turister) bør vite om?

Hvordan opplever du befolkningens fellesskap, samhold, identitet og tilhørighet?

Finnes eventuelle identitetsskapende faktorer som man forenes rundt? Natur, kultur, historie etc.

Har inntrykk av at det er et godt kulturtilbud her, med konserter etc. Har dette fått stedet til å bli mer kjent som et aktivt sted der det skjer noe?

ER Hasselvika et aktivt sted der det skjer ting?

Jeg synes at Hasselvika som sted er flink til å profilere seg gjennom internett/sosiale medier. Er dette en bevisst strategi for å syns i mengden og øke stedets attraktivitet? Bevisst satsing å være godt synlig? Jfr. nettside, facebookside, instagramkonto.

- Er det et forsøk på å gjøre stedet attraktivt? For hvem? Tilflyttere, turister?

Hva finnes av tilbud i bygda? Møteplasser, kulturtilbud, aktiviteter etc

Har Hasselvika noen spesielle muligheter?

Eller spesielle utfordringer?

Optimistbygdnettverket: Hvilke effekter og erfaringer har kommet ut av det?

Galskaperne: Hvordan har det bidratt?

Vil du si at Hasselvika er et levende sted i dag?

Hvordan ser du på utfordringer fremover? Nedleggelser, Helsefort, skole osv.

(Hvordan) vil dere møte disse utfordringene?

Vedlegg 3

Intervjuguide lokalbefolkning

- Hvor lenge har du bodd her? Hele livet eller flyttet hit? Tilbakeflytter?
 - Grunn til at du bor her nå? (Praktiske eller følelsesmessige årsaker?)
 - Hva var grunnen til at du flyttet hit? Eller grunn til at du ikke flyttet ut?
- Jobber du her eller pendler ut?
- Hvordan er Hasselvika som bosted i forhold til din livssituasjon? (Barnefamilie, eldre, unge, høyt utdannet osv).
- Bodde du her da Hysnes Fort ble nedlagt?
 - Hvordan er din opplevelse av lokalbefolkningen i forbindelse med dette? (Engasjement, motstand, mobilisering av krefter etc).
- Er du aktiv i lag, foreninger eller andre aktiviteter? Hvilke?
 - Hvordan vil du beskrive disse foreningene/aktivitetenes betydning i/for Hasselvika?
- Hva synes du om Hasselvika som bosted? Kunne du tenke deg å bo noe annet sted?
 - Hvorfor/Hvorfor ikke?
- Hvordan vil du beskrive det sosiale miljøet her? (Er det lett å være sosial/treffe andre?)
 - Hvordan er din opplevelse av det sosiale miljøet?
- Hvilke kvaliteter ved stedet setter du pris på?
 - Evt setter mindre pris på?
- Er hva som skjer i lokalmiljøet her viktig for deg?
 - Er du selv engasjert på noen måte?
- Hvordan vil du beskrive den følelsesmessige tilknytning til stedet? Nært følelsesmessig forhold?
- I hvilken grad opplever du Hasselvika som et spennende sted? Er Hasselvika et sted der det skjer mye?

- Hva er din opplevelse av de ulike lokalsamfunnstiltakene som har blitt gjennomført her?
 - Materiell utbedring av arealer
 - Galskaperne
 - De forsøker å skape et positivt inntrykk av stedet. Hvordan er din opplevelse av dette? Har det positive inntrykket smittet over på deg eller den øvrige befolkningen?
 - Optimistbygd: Hadde du som innbygger en opplevelse av dette i det hele tatt?
 - Hvilken betydning mener du disse tiltakene har hatt for lokalsamfunnet?
 - Hva er din personlige mening om disse bidragene?
- Bruker du nærbutikken aktivt? Hvorfor/hvorfor ikke?
 - Dekker butikken andre funksjoner i lokalsamfunnet utover salg av dagligvarer? Hvilke? - og hvilken betydning mener du dette har for lokalsamfunnet?
- Hvordan er ditt inntrykk av lokalbefolkningens trivsel og opplevelse av stedet?
 - Bolyst
 - Sosialt liv, møtesteder
 - Stedstilknytning, identitet, samhold?
 - Optimisme for fremtiden?
 - Engasjement for stedets tilstand og utvikling?
- Hva tenker du om fremtiden? (Jfr. mulige utfordringer skole, Helsefort osv)
 - Er du optimistisk?
 - Er du mer eller mindre optimistisk nå enn før?
 - Ser du noen potensielle utfordringer for stedet nå eller på sikt?
- Har din opplevelse av stedet sammenheng med de stedsutviklingstiltak som er gjennomført? (Er opplevelsen «farget» av den oppfatningen som forsøkes å skapes?)

- Har de ført til et annet syn på stedet?
- Har din opplevelse av stedet endret seg med tiden? (Etter hva som har skjedd/foregått etc). Eller har du hatt samme opplevelse av stedet hele tiden?